

รู้จักบ้านของตัวเอง

- เกี่ยวทั่วพระไตรปิฎก -

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ธรรมทานเพื่อการศึกษาธรรม

อาสาฬหบูชา - เข้าพรรษา ๒๕๖๑

รู้จักบ้านของตัวเอง

- เทียบทั่วพระไตรปิฎก -

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 978-616-7053-46-2

พิมพ์ครั้งแรก กรกฎาคม ๒๕๖๑

๑๓,๐๐๐ เล่ม

- ธรรมทานเพื่อการศึกษาธรรม

แบบปก: พระครูวินัยธร (ชัยศ พุทธิวิโร)

ข้อมูล: ถอดเสียง เป็นตัวอักษร โดย ทีมงานจิตอาสาของชมรมกัลยาณธรรม

ทพญ. ชัยฉรา กลิ่นสุวรรณ ประธานชมรมฯ

คุณกุลนิษฐ์ สุทธิปราโมชานนท์ คุณรชตา บุญชูชีพ

คุณภรณ์ ไสร์จกุล คุณพัชรนันท์ สรมณาพงศ์ คุณมาลินี แสงสุทธิสาร

พิมพ์เป็นธรรมทาน โดยไม่มีค่าลิขสิทธิ์

ทำนุผู้ใดประสงค์จัดพิมพ์ โปรดติดต่อขออนุญาตที่

วัดญาณเวศกวัน ต.บางกระทึก อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๒๑๐

<http://www.watnyanaves.net>

พิมพ์ที่

อนุโมทนา

หนังสือนี้เกิดมีจากเรื่องที่พัก โดยมีความเป็นมาว่า ที่วัดญาณเวศกวัน ในวันกลางเดือนและวันสิ้นเดือน ยามค่ำ หลังสวดปาติโมกข์ มีโอกาสพูดคุยกับพระและโยมแบบง่ายๆ สบายๆ เป็นกวีตความรู้ธรรม แต่ก็ไม่ได้ถึงกับเป็นประจำ เพราะปัญหาความติดขัดของระบบการหายใจและการพูด เนื่องจากสภาพปอดที่เสียหายจากโรคเก่า

ต่อมา ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑ ตรงกับวันที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๖๐ ได้ปรารภว่าเนื่องจากปัญหาสภาพปอดไม่ดีนี้ ต่อไปก็ยิ่งพูดเป็นเรื่องเป็นราวได้ยากลำบากขึ้น และเรื่องที่ได้พูดไปแค่นี้รู้ทีละเล็กละน้อยๆ นั้น อีกไม่นานก็จะเลื่อนรางจางหาย ไม่เกิดอะไรเป็นจริงขึ้นมา เมื่อโอกาสที่จะพูดกันคงเหลือน้อย จึงอยากพูดเรื่องที่จะออกผลเป็นการกระทำ โดยเฉพาะสำหรับพระที่ฟังนั้น ก็จะขอให้เอาไปทำจริงๆ คราวนั้นจึงไม่ใช่พูดแค่นี้รู้ แต่ให้ฟังแล้วเอาไปทำ

เรื่องที่ขอให้ทำนั้น ก็ไม่ใช่เรื่องใหญ่เรื่องยากอะไร แค่ขอให้ทำความรู้จักกับบ้านที่อยู่ของตัว คือ รู้จักพระธรรมวินัยที่รักษาไว้ในพระไตรปิฎก เมื่อรู้จักดีแล้ว ก็จะได้อยู่ได้ทำอะไรๆ ได้อย่างดีต่อไป

ที่เป็นพระเป็นเณรกันขึ้นมา ก็ด้วยพระธรรมวินัย เป็นพระเณรแล้ว ก็อยู่ในพระธรรมวินัย แล้วก็ทำก็ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และสั่งสอนเผยแผ่พระธรรมวินัย ทำให้พระธรรมวินัยเกิดดอกออกผลขึ้นในชีวิตของตนและแก่ประชาชน ทั้งสังคมจนถึงทั้งโลก

ในวันอุโบสถที่วานั้น ก็ได้พูดเล่าเชิงแนะนำให้รู้จักพระไตรปิฎก เป็นบทนำให้พระโยมไปคิดพิจารณาที่จะทำความรู้จักให้จริงจังต่อไป

ต่อมา พระครูประคุณสรกิจ (การุณย์ กุศลนฺโท) ได้ส่ง file บทถอดจากเสียงเรื่องที่พูดในโบสถ์วันนั้นไปให้ อย่างที่ได้เคยส่งไปให้ตรวจแล้วบ่อยครั้ง แต่น้อยนักจะมีโอกาสได้ตรวจ files เรื่องต่างๆ ก็มารวมกันค้างอยู่ คราวนี้เมื่อจะเดินทางไปไกล ถึงจะมีงานเรื่องใหญ่ยาวที่มุ่งจะไปทำ แต่ก็ได้นำ files เรื่องที่พระครูประคุณสรกิจได้ส่งให้ติดไปด้วย โดยคิดว่าจะตรวจชำระเป็นงานแทรกได้ไม่เกิน ๓ เรื่อง

โดยเฉพาะเรื่อง “รู้จักบ้านของตัว” นี้ถือว่ามีความสำคัญมาก ยกขึ้นมาไว้ข้างหน้าเรื่องก่อนๆ พอทำงานเการอเสนาหานเรื่อง **การพัฒนาที่ยั่งยืน** เสร็จ จึงทำงานตรวจจัดเรื่องนี้ต่อทันที เพื่อให้เป็นต้นแบบหนังสือที่พร้อมจะพิมพ์ใช้งานและเผยแพร่ออกไปได้ฉับไว

เรื่อง **รู้จักบ้านของตัว** นี้ ที่มีต้นฉบับไปให้ตรวจทำเป็นหนังสืออย่างนี้ได้ ก็ต้องอนุโมทนาคุณะอุบาสิกา ที่เอาใจใส่จริงจังเห็นความสำคัญของงานพระธรรมวินัย ที่เป็นเนื้อตัวแท้ของพระพุทธานุศาสน์ ช่วยถอดเสียงออกมาเป็นตัวหนังสือ

ตามความที่เล่าขานมาว่า พระครูประคุณสรกิจได้ส่งไฟล์เสียงธรรมกถาหลังปาติโมกข์นั้น ไปให้แก่ทางชมรมกัลยาณธรรมตามที่ทพญ. อัจฉรา กลิ่นสุวรรณ ประธานชมรมฯ ได้แจ้งฉันทะไว้ เพื่อจะได้ถอดเทป และเผยแพร่ให้เป็นประโยชน์ในวงกว้างต่อไป โดยมีความตั้งใจนำไปเผยแพร่ใน **วารสารโพธิยาลัย** ของวัดจากแดง ตามนโยบายที่คุณพนิตา อังจันทร์เพ็ญ บรรณารักษ์ ได้ให้ไว้

ในการนี้ มีทีมงานจิตอาสาของชมรมกัลยาณธรรม ได้ช่วยถอดเทปหลายท่าน กล่าวคือ คุณกุลนิษฐ์ สุทธิปราโมชานนท์ คุณรชดา บุญชูชีพ คุณภรณ์ ไสร็จจกุล คุณพัชรนันท์ สรมณาพงศ์ และคุณมาลินี แสงสุทธิสาทร ซึ่งเมื่อถอดเทปมาครบถ้วนแล้ว ก็ได้ส่งงานกลับมาให้คุณหม้ออัจฉรา กลิ่นสุวรรณ ประธานชมรมฯ รวบรวม

ครั้งนี้คุณหม่อมอัจฉราตรวจทานในเบื้องต้นแล้ว ก็ได้ส่งต้นฉบับถวายพระอาจารย์มหาภิราตี ธีรปญฺโญ วัดจากแดง ในกองบรรณธิการวารสารโพธิยาลัย ช่วยเมตตาตรวจทานศัพท์บาลีและเนื้อหาข้อธรรมให้ถูกต้องตามไฟล์เสียง แล้วคุณหม่อมอัจฉราจึงได้ส่งงานกลับมายถวายพระครูประคุณสรกิจ ตามที่ได้นำมาให้รวมไว้ดังกล่าวข้างต้นนี้

บัดนี้ งานตรวจจัดทำเป็นเล่มหนังสือเสร็จลุล่วง พร้อมทั้งจะพิมพ์เผยแพร่ต่อไป จึงได้ตั้งชื่อหนังสือเป็นที่กำหนดหมายว่า **รู้จักบ้านของตัวเอง - เกี่ยวกับพระไตรปิฎก** ที่ว่าเกี่ยวกับนั้น คือแค่เกี่ยวข้องให้พอได้เห็นทั่วๆ ไป ยังไม่ละเอียดลึกลงไปทั่วทั้งหมด ขอให้เป็นการกิจด้วยฉันทะของผู้มีใจสู้ ที่จะศึกษาสำรวจต่อไป

ธรรมกถานี้สำเร็จเป็นหนังสือที่จะเผยแพร่ได้ ก็ด้วยอาศัยฉันทะและวิริยะเป็นต้นของผู้มีศรัทธาตั้งได้เล่ามาข้างต้น จึงขออนุโมทนาอีกครั้ง ทั้งแก่สพรหมจารี และปวงอุบาสิกาแห่งชมรมกัลยาณธรรม ที่มีน้ำใจจริงจงต่อพระธรรมวินัย นำให้งานลุล่วงสำเร็จประโยชน์ดังหมาย

ขออนุโมทนาวารสารโพธิยาลัย ที่ตั้งใจจะทยอยตีพิมพ์เผยแพร่ สอดคล้องกับที่พระมหาประนอม ธมฺมาลงกาโร วัดจากแดง และชมรมกัลยาณธรรม จะพิมพ์ในรูปแบบเล่มหนังสือร่วมกับวัดญาณเวศกวัน และมูลนิธิ ป.อ.ปยุตฺโต เพื่อเชิดชูธรรม เพื่อเริ่มแจกในวันอาสาฬหบูชา

ขออนุโมทนาพระครูวินัยธร (ชัยยศ พุทธิวิโร) ที่ได้ช่วยทำหน้าที่เหมือนเป็นศูนย์ประสานงาน รวมทั้งออกแบบปกหนังสือให้ และดำเนินการจนหนังสือเสร็จเป็นเล่มออกมา และอนุโมทนาพระครูสังฆวิจารณ์ (พงศธรณ์ เกตุภาโณ) ที่ได้ช่วยนำพาภาระนี้ในงานติดต่อบรรณการทั้งปวงให้ลุล่วงผ่านไป

เรื่องพระธรรมวินัย เรื่องพระไตรปิฎกนี้ มีความสำคัญในชั้น เป็นแก่นเป็นแกนของพระพุทธศาสนา เป็นหลักใหญ่ที่ทั้งพระและญาติโยมชาวพุทธ จะต้องใส่ใจศึกษาปฏิบัติและรักษาสืบทอดอย่างเอาจริงเอาจังตลอดทุกกาล ไม่ว่าเหตุการณ์สถานการณ์ทั้งหลายจะเป็นจะไปอย่างไร เรื่องพระธรรมวินัยนี้ จะต้องรู้จักให้ชัดเจน ทำกันให้ได้จริง ไม่ง่อนแง่น ไม่คลอนแคลน ไม่หวั่นไหว

ขออนุโมทนาการทำเพ็ญกรรมทานของทุกท่านทุกฝ่าย ที่เป็นไปด้วยกัลยาณมิตรเพื่อช่วยกันแผ่ขยายความรู้เข้าใจพระธรรมวินัย ให้มีผลเป็นการดำรงรักษาพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งนำมาซึ่งประโยชน์สุขที่แท้และยั่งยืนแก่ชีวิตและสังคมสืบต่อไป ขอให้บุญกุศลที่สร้างเสริมความเจริญงอกงามทางจิตใจและทางปัญญาแก่มหาชนทั้งนี้ จงเป็นปัจจัยดลให้สัมฤทธิ์ความเกษมศานต์สถาพรแก่ชุมชนจนถึงประเทศชาติ ตลอดจนสันติสวัสดิ์ของมวลประชาชาวโลก ยิ่งยืนนานสืบไป

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑ กรกฎาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

อนุโมทนา..... ก

รู้จักบ้านของตัวเอง

เที่ยวทั่วพระไตรปิฎก..... ๓

เรื่องนำที่ทำให้ต้องเริ่ม (จะไม่อ่าน - ข้ามไปได้) ๑

เริ่มเรื่อง - ขอเข้าชมบ้าน ๒

๑. พระวินัยปิฎก..... ๖

แทรกก่อนไปต่อ พอให้รู้จัก “อรรถกถา” ๑๓

๒. พระสุตตันตปิฎก ๑๗

ที่สมณิกายเริ่มด้วยพรหมชาลสูตร ที่ยากนัก ฝากไว้ ๒๑

มัชฌิมนิกายใหญ่มาก แคร่รู้จักไว้ ๒๕

สังยุตตนิกายมากด้วยธรรมจำพวกสภาวะ-เจริญปัญญา . ๒๖

อังคุตตรนิกายมีธรรมทุกระดับ-ง่ายยากหลากหลาย ๒๙

ขุททกนิกาย คัมภีร์ปลีกย่อย ที่บางเรื่องยิ่งใหญ่..... ๓๒

๓. พระอภิธรรมปิฎก ๔๖

ขึ้นต้นอภิธรรม นำด้วย “มาติกา” ๔๖

เกร็ดเรื่องอรรถกถา และพระไตรปิฎกภาษาไทย ๕๗

ทำเรื่องหลงลุง ต้องมาอยู่กับพจนานุกรมจนได้..... ๖๑

เรื่องเกร็ดๆ ก็ไม่ควรประมาท ๖๘

ในพระไตรปิฎกนี้ เรายังมีพระศาสดาประทับอยู่..... ๗๒

รู้จักบ้านของตัวเอง*

- เทียบท่าพระไตรปิฎก -

เรื่องนำ-ที่ทำให้ต้องเริ่ม

(จะไม่อ่าน - ข้ามไปก็ได้)

โยมก็ตั้งใจรอฟังอยู่ แต่วันนี้ต้องขอภัยแทบไม่มีเสียงพูด
ทรุดมา ๓ เดือน ไม่ฟื้น ซิพจรวนนี้ขึ้นมาราว ๑๓๐ อาจจะช่วยให้มี
แรงมีเสียงพูด ปัญหาสำคัญคือเรื่องปอด ซึ่งตอนนี้เสื่อมลงไปเรื่อยๆ
ก็เลยเล่าให้ฟังพอเป็นความรู้ คือ หมอท่านหนึ่งบอกว่า ปอดของ
อาตมาข้างหนึ่งไม่ทำงาน ปอดทำงานข้างเดียว แล้วก็เจ็บปอดข้างที่
ทำงานได้ เจ็บอยู่เรื่อย และทำให้เกิดอาการเหนื่อยเป็นต้น

ปอดข้างที่เจ็บนี้ เคยปรึกษาคุณหมอมว่า ตัดทิ้งเสียดีไหม เอาไว้
ข้างเดียวที่ยังสบาย แต่คุณหมอบอกว่า ปอดข้างที่เจ็บนั้นแหละคือข้าง
ดี ส่วนที่สบายคือข้างที่ป่วย ซึ่งไม่ทำงาน นี่คือตรงกับที่ตรวจจครั้ง
ล่าสุดว่า ปอดข้างซ้ายที่ว่าสบายนี้ มีพังผืดใหญ่แทรกอยู่ในปอด แล้ว
ก็มีพังผืดเล็กๆ น้อยๆ กระจายไป มีผลเป็นทั่วปอด มันก็เลยไม่
ทำงานหรือแทบไม่ทำงาน และมันก็จะยิ่งสบาย นี่คือปอดข้างซ้าย ฝ่าย
ปอดข้างขวาที่ดีกว่า ต้องทำงานหนัก ก็จึงมีอาการเจ็บ มีอาการเหนื่อย
อะไรต่างๆ นี่คือเข้าใจว่าข้างที่เจ็บเป็นปอดไม่ดี ว่าข้างที่สบายคือปอด
ที่ดี ถ้าคุณหมอมทำตามที่ว่าให้ตัดปอดข้างที่เจ็บทิ้งไป ก็จบกัน

* “เกร็ดความรู้ธรรม” สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) พูดเล่าในวัน
อุโบสถ หลังพระสวดปาติโมกข์ ที่วัดญาณเวศกวัน คำวันที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๖๐

เป็นอันว่า ที่จริงนั้น ปอดข้างที่สบายก็คือปอดที่เสีย มันไม่ทำงาน ส่วนปอดที่ดีก็คือปอดที่ทำงานหนัก จึงต้องชำระบวมมาก ถ้าตัดทิ้งไป ก็หมดไปเลยทั้ง ๒ ปอด เรื่องเป็นอย่างนี้

ที่นี้คุณหมอบอกว่า ปอดนั้นถึงจะทำงานข้างเดียว ก็ยังผลิตออกซิเจนไหว คืออยู่ไปได้ แต่ไม่เพียงพอในแง่ของการพูด คุณหมอบอกว่าอธิบายไม่ได้ เพราะระบบการพูดมีการประสานงานของกลไกมากมายซับซ้อน ปัญหาตอนนี้ก็คือว่า ร่างกายก็เสื่อมลงไปๆ จากการที่พูดแล้วทรุดลงไปเมื่อ ๓ เดือนนั้น จนเดี๋ยวนี้ก็ยังไม่มีฟื้น เสียหายยอมมา และวันนี้ ถ้าหากพูดไปๆ เกิดมีเสียงขึ้นมา ก็จะทรุดลงไปอีก

เริ่มเรื่อง – ขอเข้าชมบ้าน

เอาละ เมื่อเป็นอย่างนี้ แต่เรื่องที่ยากจะคุย อยากรจะเล่า อยากรจะบอก มีเยอะ โอกาสจึงเหลือน้อย เมื่อโอกาสมีน้อย จะทำอย่างไรดี การที่ได้พูดเรื่องอะไรต่างๆ กันมานั้น พูดแล้วก็ผ่านไปๆ คราวนี้ก็เลยคิดว่า เมื่อมีโอกาสน้อย จึงอยากรจะพูดเรื่องที่ออกผลเป็นการกระทำ สำหรับพระที่ฟังนี้ จะขอให้เขาไปทำจริงๆ คราวนี้ไม่ใช่พูดแค่ให้รู้ แต่อยากรให้ทำ

เพราะฉะนั้น วันนี้ ขอพูดเรื่องนี้อาจจะไม่น่าฟัง เป็นเรื่องที่น่าเบื่อ ยาก และกี่ยวด้วย ทั้งคนฟังก็จะเหนื่อย จะเบื่อ ทั้งคนพูดก็ต้องทนพูด ใช้เวลามาก หนักหน่อย ถ้าองค์ไหนมีธุระอยู่ไกลเป็นต้น จำเป็น ก็ต้องนิมนต์ไปก่อน

ที่นี้ เรื่องอะไรที่ยากจะพูด ซึ่งเป็นเรื่องยากหน่อย แต่ให้มีผลเป็นการกระทำ ก็คือพวกเรานี้ โดยเฉพาะพระ ที่เราอยู่กันนี้ ก็รู้กันดีว่า เราอยู่ในพระธรรมวินัย

เรารู้กันอยู่ว่า ธรรมวินัยนี้เป็นที่รองรับ เป็นที่เกิดของเรา เราทั้งหมดเกิดจากพระวินัย เราอยู่ในธรรม ธรรมวินัยเรียกว่า เป็นบ้านของเรา หรือเป็นกฎที่จำวัดของเรา

เมื่อเป็นบ้านของเรา เราก็ต้องรู้จักบ้านของตัวเอง คนอยู่บ้านแล้วไม่รู้จักบ้านของตน คงไม่ดีแน่ อย่างน้อยก็ควรรู้ว่ามียะไรอยู่ตรงไหนในบ้าน และรู้ว่าอะไรเป็นอะไร แค่นั้นก็ยังมี

ถ้าดึกกว่านั้น ก็รู้ว่า อ้อ ของชิ้นนี้ ที่อยู่ตรงนี้ ที่อยู่บนนั้นนะ มันคืออะไร มันเป็นอย่างไร สำหรับใช้งานอะไร แต่ยังไม่เป็น

ที่นี่ ถ้าเก่งกว่านั้นก็คือ มีความรู้ มีความชำนาญ รู้ลึกซึ่งละเอียดลออ สามารถเอาของชิ้นนั้นไปใช้งาน ไปทำประโยชน์ ทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่นได้ด้วย

นี่ก็เหมือนกัน บ้านแห่งพระธรรมวินัยของเรา ว่าโดยที่เก็บรักษาไว้ ก็คือพระไตรปิฎก พระเณรที่บวชมานี้ ที่จริงอย่างน้อยก็ควรต้องรู้จักพระไตรปิฎก

แต่บางที ที่เรียนกันไปในั้น อย่างพระเณรที่เรียนบาลีกันมากมาย แม้แต่หนังสือหรือคัมภีร์ที่ใช้ เอาไปเรียนและก็ไปสอบ ยังไม่รู้จักเลยว่า หนังสือหรือคัมภีร์นั้นเกี่ยวข้องกับ พระไตรปิฎก อยู่ตรงไหนของพระไตรปิฎก

อย่างพระเณรที่เรียนประโยค ๓ ใช้อรธกถาธรรมบทนั้น ธรรมบทอยู่ตรงไหนในพระไตรปิฎก หลายองค์ไม่รู้หรือ พอไปเรียนประโยค ๔ มังคลัตถปิณี อาจารย์ว่าอย่างไร ก็แปลไปตามนั้น ไม่รู้ว่ามังคลัตถปิณีที่อธิบายมงคล ๓๘ ประการนั้น มงคล ๓๘ ประการ เป็นอะไร อยู่ตรงไหนในพระไตรปิฎก

ต่อไป เรียนสูงขึ้นไปอีก ถึงประโยค ๖ ประโยค ๗ ได้เรียน
สมันตปาสาทิกา ให้แปล ก็แปลได้ ให้สอบ ก็สอบได้ แต่ก็ไม่รู้อีก
นั่นแหละว่าอันนี้เขาเรียกว่าเป็นอรรถกถา ไม่รู้ว่าอธิบายพระไตรปิฎก
ตรงไหน ข้อความในพระไตรปิฎกที่ถูกอธิบายนั้นว่าอย่างไร ไม่รู้
เรื่องเลย ไม่รู้ทั้งนั้น ไปจนถึงวิสุทธิมัคค์ กระทั่งอภิธรรมัตถวิภาวินี
ก็ไม่รู้ว่าต้นแหล่ง ต้นตอ ที่มาที่ไปในพระไตรปิฎกอยู่ตรงไหน
เรียนรู้เฉพาะคัมภีร์นั้น แคแปลได้เท่านั้นเอง

เพราะฉะนั้น จึงเป็นความผิดพลาดอย่างยิ่งใหญ่ พระเถร
เรียนบาลี แคเรียนภาษาบาลี เรียนจบไปแล้ว ก็ล่องลอยเลื่อน
ลอย ตัวแท้ตัวจริงของทั้งหมดนั่นคือพระไตรปิฎก ไปกันไม่ถึง

พระเถรที่บวชกันมานี้ พอเข้าสู่พระธรรมวินัย ถ้าเอาจริง
เอาจัง หากว่าอยู่นานๆ เมื่อเรียนสูงขึ้นไป เช่นถึงประโยค ๖ พอ
พูดถึงพระไตรปิฎกนี้ ควรต้องรู้หมดแล้ว ตลอดไปถึงคัมภีร์
เกี่ยวข้องที่ใช้อธิบาย มองปราดไปก็เห็นเลยว่า อะไรอยู่ตรงไหน
คัมภีร์นั้นว่าด้วยเรื่องอะไร เราค้นเรื่องอะไร จะดูที่ไหน

เพราะฉะนั้น วันนี้จึงอยากพูดเรื่องนี้ คือเรื่องพระไตรปิฎก
ในฐานะที่เป็นบ้าน เป็นกุฎที่อยู่ของเรา ให้รู้จักไว้ นี่ก็ต้องพูดยาว
การพูดนี้ก็เป็นทดสอบไปในตัว คือ

ขั้น ๑ ท่านที่มีทุนอยู่ พอพูดให้ฟัง ก็พอจะระลึกได้
มองเห็นตามไปว่า อ้อ ! ที่กำลังพูดนี้ อ้อๆ เห็นภาพตามไป

ขั้น ๒ รongลงไป ผู้ที่ไม่รู้ มองไม่เห็นว่าจะไรอยู่ที่ไหน แต่พอ
ฟังเข้าใจ จับความได้

ขั้น ๓ ผู้ที่ฟังไม่รู้เรื่อง บ่นว่ายากๆ น่าเบื่อ พร่า สับสน

เอาละ เป็น ๓ ระดับ จากนั้นก็มาถึงคำถามว่า แล้วจะเอาอย่างไร หมายความว่า เราจะเรียนรู้ จะพยายามฟังให้รู้จักบ้านของตัวเองนั้นไหม พุดง่าย ๆ ว่าจะสู้ไหม บางองค์มีฉันทะ ชอบสนใจ พอใจ ถึงยังไม่รู้ ก็พยายามรู้ บางองค์ไม่มีฉันทะ รู้สึกว่ายากลำบาก น่าเหนื่อย แต่มีวิริยะ ใจสู้ อย่างนี้ก็ยังไหว ส่วนอีกพวกหนึ่งท้อแท้ เบื่อหน่าย หหมดกำลัง ก็เป็นอันว่าเลิกกันไป

ที่พูดวันนี้ เป็นการทดสอบตัวเองด้วย ผู้พูดเองนี่ ปอดไม่ดี ท้องก็ไม่ดี ลมดันขึ้นไปทำให้สมองตื้อๆ ที่อๆ แต่ก็จะพูดไปเรื่อยๆ

บอกแล้วว่าที่เก็บรักษาพระธรรมวินัยไว้ คือพระไตรปิฎก ซึ่งในประเทศพุทธศาสนาเถรวาทก็มีเหมือนๆ กัน เนื้อหนังสือหรือความในคัมภีร์ก็เหมือนกัน แต่เวลาจัดชุด ก็แล้วแต่ประเทศนั้นๆ ซึ่งจัดไม่ค่อยเท่ากัน และเรียงลำดับไม่เหมือนกัน สำหรับเมืองไทยนี้ เราจัดตามพุทธกิจ ๔๕ พรรษา จึงแบ่งเป็น ๔๕ เล่ม

พระไตรปิฎก ก็คือ 'ปิฎก ๓' (ไตร=๓ + ปิฎก=ตะกร้า คือที่ใส่รวมตำราหรือคัมภีร์ไว้, ปริยัติ) ได้แก่ คัมภีร์ที่บรรจุพุทธพจน์รวมทั้งเรื่องราวประกอบ ซึ่งแสดงหลักพระพุทธศาสนา จัดเป็น ๓ ปิฎก คือ

๑. วินัยปิฎก บรรจุวินัยของพระสงฆ์

๒. สุตตันตปิฎก บรรจุพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า

๓. อภิธรรมปิฎก บรรจุธรรมที่เป็นเนื้อหาแท้ๆ (แปลว่าธรรมอย่างยิ่ง เนื้อธรรมแท้ๆ ไม่เกี่ยวกับบุคคลและเหตุการณ์เป็นต้น)

นี่ก็คือ พระไตรปิฎก คือ ๓ ปิฎก พุดกันแบบสบายๆ ว่า พระวินัย-พระสูตร-พระอภิธรรม

ดูลึกลงไป ในแบบไทย วินัยปิฎก มี ๘ เล่ม พระสุตตันตปิฎก ที่เรียกสั้นๆ ว่าพระสูตร ๒๕ เล่ม และ พระอภิธรรมปิฎก ๑๒ เล่ม

๑. พระวินัยปิฎก

(วิภังค์ – ชันธกะ – ปริวาร)

ที่นี้ก็มาเรียงลำดับ ขอให้ฟังดูซิว่าจะเข้าใจตามทันไหม

หนึ่ง **วินัยปิฎก** ที่ว่า มี ๘ เล่มนั้น คือ ที่จริงมี ๓ คัมภีร์ใหญ่ ได้แก่ **วิภังค์** **ชันธกะ** และ **ปริวาร** แล้วแบ่งซอยจาก ๓ คัมภีร์ใหญ่นั้นแยกออกไป จึงเป็น ๘ เล่ม

จัดแบ่งอย่างไรจึงเป็น ๘ เล่ม ก็มาดูเรียงไปตามลำดับ

เริ่มด้วย **วิภังค์** คืออะไร? เมื่อกี้นี้ พระสวดปาติโมกข์อธิบายหน่อยว่า วินัยของพระนั้นแยกออกเป็นสิกขาบทแต่ละข้อๆ ที่นี้ สิกขาบท ๒๒๗ (เรียกแบบชาวบ้านว่าศีล ๒๒๗) ของพระภิกษุ รวมกันเรียกว่าปาติโมกข์ แต่เป็นของภิกษุ จึงเรียกให้เต็มว่า “ภิกษุปาติโมกข์”

ส่วนสิกขาบทของภิกษุณี วันนี้ไม่ได้สวด เพราะเป็นเรื่องของภิกษุณีที่จะสวด สิกขาบทของภิกษุณีมี ๓๑๑ ข้อ ก็เรียกว่า “ภิกษุณีปาติโมกข์”

สิกขาบท ๒๒๗ ของภิกษุ ที่เป็นภิกษุปาติโมกข์ และ สิกขาบท ๓๑๑ ข้อ ของภิกษุณี ที่เป็นภิกษุณีปาติโมกข์ ก็อยู่ในคัมภีร์ใหญ่ ที่เรียกว่า **วิภังค์** นี้เอง

ถามว่า ทำไมจึงเรียกชื่อคัมภีร์ที่บรรจूसิกขาบท ๒๒๗ ในภิกษุปาติโมกข์ และสิกขาบท ๓๑๑ ในภิกษุณีปาติโมกข์นั้นว่า “**วิภังค์**”

ก็ให้เข้าใจก่อนว่า วิภังค์ แปลว่า แจกความ แจกความ คือ แจกแจงอธิบายรายละเอียด

นี่ก็คือว่า คัมภีร์ “วิภังค์” นั้น มิใช่มีเฉพาะตัวสิกขาบท แต่มีวิภังค์ไว้ด้วย หมายความว่า มิใช่มีเฉพาะตัวสิกขาบทที่เป็นพระบัญญัติว่า ภิกษุทำอย่างนั้น มีความผิดอย่างนั้น มิใช่แค่นั้น

แต่มี วิภังค์ คืออธิบายสิกขาบทนั้นๆ แจกแจงรายละเอียดไว้ด้วย เริ่มตั้งแต่ต้นบัญญัติที่บอกแล้วว่า เรื่องราวเป็นมาอย่างไร เพราะเหตุประการอะไร พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทนั้น คือมีภิกษุรูปนั้นไปทำอะไรไม่ได้อย่างนั้นอย่างนี้ ชาวบ้านมา โพนทนาว่าบอกแก่พระสงฆ์ฯ จึงนำเรื่องมาราบทูล แล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงให้ประชุมสงฆ์ ตรัสชี้แจงต่างๆ แล้วก็ทรงบัญญัติสิกขาบทนั้นขึ้นขึ้นมา โดยความเห็นชอบของสงฆ์

เมื่อมีต้นบัญญัติมา และทรงบัญญัติสิกขาบทเสร็จ มีตัวสิกขาบทออกมาแล้ว ทีนี้ก็ต้องแจกแจงอธิบายความกันละ เริ่มตั้งแต่ให้คำจำกัดความของคำต่างๆ ในสิกขาบทนั้น เช่นว่า “ภิกษุ/ภิกษุ” หมายถึงใคร ฯลฯ แล้วก็ชี้แจงรายละเอียดต่างๆ ให้ชัด เพราะวินัยเป็นเรื่องกฎหมายที่ต้องระบุแน่ชัด

จบแล้ว ก็มีตัวอย่างคำตัดสิน คือกรณีที่ได้ทรงวินิจฉัย ซึ่งจะได้ถือเป็นแบบเป็นเกณฑ์ไว้ เช่น พระบางองค์ไปทำอะไรบางอย่างไม่สมควร เกิดสงสัยตัวเองว่า เอ๊ะ ที่เรากำลังเป็นการผิด สิกขาบทข้อนี้ใหม่ ก็กราบทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งก็ทรงวินิจฉัยว่า เธอต้องอาบัตินี้แล้ว หรืออีกองค์หนึ่งมาทูลถามอีกอย่าง ทรงวินิจฉัยว่า เธอไม่ผิด

กรณีตัวอย่างที่ทรงวินิจฉัยแล้วมีมากมาย บางทีภิกษุองค์หนึ่งทำผิดมา ทำแล้วก็ไม่รู้ตัว ภิกษุอื่นมาบอกกัน ภิกษุทั้งหลายก็พากันไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงวินิจฉัยให้ว่า อันนี้เป็นการผิดสิกขาบทนี้ใหม่ หรือว่าไม่ผิด อย่างในหมวดปาราชิกกว่าจะจบข้อหนึ่งๆ มีเรื่องราวให้ทรงวินิจฉัยมากมายเหลือเกิน เรื่องอย่างนี้เรียกว่า “วินิตวัตถุ” คือเรื่องที่ทรงวินิจฉัยแล้ว ก็เลยกินที่เยอะแยะ นี้ก็แจกแจงอธิบายไปจนจบที่ละสิกขาบทๆ

ก่อนจบแต่ละสิกขาบท ก็มี “อนาปัตติวาร” เป็นการบอกข้อยกเว้น ให้รู้ว่าอย่างนี้ๆ ไม่ต้องอาบัติ เช่น เป็นอาทิกัมมิกะ (ภิกษุที่เป็นต้นบัญญัติ) คือเป็นคนทำที่แรก เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทในเรื่องนั้น แต่บัญญัติสิกขาบทนั้น เพราะพระองค์นั้นเป็นเหตุ พระองค์นั้นไม่มีความผิด หรือภิกษุเป็นบ้า (อุมมัตตกะ) เสียสติ ก็ไม่เป็นอาบัติ อย่างนี้เป็นต้น ก็บอกไว้ให้ชัดไปเลยว่า สำหรับสิกขาบทนั้นนี้ มีข้อยกเว้นอย่างไรบ้าง ใครบ้างที่ไม่ต้องอาบัติ

นี่แหละกว่าจะจบสิกขาบทหนึ่ง จึงมีการแสดงความหมายจำแนกแจกแจงชี้แจงอธิบายตัดสินวินิจฉัยละเอียดลออมากมาย กินเนื้อที่เยอะ อย่างนี้ไปเรื่อย เรียกสั้นๆ คำเดียวว่า “วิกังค์”

คัมภีร์ที่มีที่เป็นวิกังค์ คือมีเรื่องราวของการบัญญัติสิกขาบท และการแจกแจงอธิบายรายละเอียดไปด้วยอย่างนี้แหละ ท่านเรียกว่า “วิกังค์” จึงมีทั้งวิกังค์ฝ่ายภิกษุ และวิกังค์ฝ่ายภิกษุณี

วิกังค์แรก เป็นการแจกแจงอธิบายสิกขาบท ๒๒๗ ของพระภิกษุ เป็นคัมภีร์ใหญ่ยืดยาวมาก จึงเรียกว่า *มหาวิกังค์* แต่เมื่อเป็นเรื่องของภิกษุ บางทีก็เรียกง่ายๆ ว่า *ภิกษุวิกังค์*

บอกแล้วว่า มหาวิภังค์ หรือภิกขุวิภังค์นี้ยืดยาวใหญ่โตมาก ก็เลยต้องแบ่งเป็น ๒ เล่ม และขนาดว่าเล่มใหญ่ๆ แล้ว เล่มที่ ๑ ก็จบได้แค่อนิยตเท่านั้นเอง จากนั้นก็ต่อไปเล่มที่ ๒ ว่าด้วยอาบัติที่เบาหน่อย เริ่มตั้งแต่นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ว่าไปเรื่อยจนกระทั่งจบอภิรณสมณะ ก็จึงจบมหาวิภังค์เล่ม ๒ นี้คือวิภังค์ของพระภิกษุ ๒ เล่ม จบแล้ว

ต่อไปก็ถึงวิภังค์ของภิกษุณี คือว่าด้วยสิกขาบท ๓๑๑ ข้อของภิกษุณี ก็ดำเนินความว่าไปทำนองเดียวกับของภิกษุนั่นเอง แต่สิกขาบทของภิกษุณีจำนวนมากก็ซ้ำกับของภิกษุที่มีมาก่อน (พระบัญญัติข้อไหนที่ไม่จำเพาะเพศ ก็ให้ใช้แก่ทั้งสองฝ่าย) ข้อไหนส่วนใดซ้ำกับของภิกษุ ก็ไม่ต้องแจงความอีก ดังนั้นทั้งที่ของภิกษุณีมี ๓๑๑ ข้อ จบแล้วเป็นภิกษุณีวิภังค์ ก็จึงกลายเป็นเล่มเล็กๆ จัดเป็นวินัยปิฎกเล่มที่ ๓ ก็เป็นอันจบวิภังค์ (รวมมี ๓ เล่ม)

แต่วินัยพระยังไม่จบนะ ที่ว่ามาในวิภังค์นั้น ของภิกษุมี ๒๒๗ ข้อ และของภิกษุณีมี ๓๑๑ ข้อ เป็นสิกขาบทในปาติโมกข์ แต่ยังมีสิกขาบทที่มานอกปาติโมกข์อีกมากมาย เป็นพันๆ ข้อ

พระไม่ใช้มีศีลแค่นี้ วินัยพระไม่ใช่แค่สิกขาบท ๒๒๗ (และ ๓๑๑) ในปาติโมกข์ ตามที่แจงความไว้ในคัมภีร์วิภังค์เท่านั้น ยังมีอีกมากนัก สิกขาบท ๒๒๗ ในปาติโมกข์นั้น เป็นวินัยประจำตัวส่วนเบื้องต้นอันเป็นพื้นฐานของชีวิตพรหมจรรย์ (เรียกว่าเป็นอาทิพรหมจรรย์) แต่นอกเหนือจากนั้น ยังมีบรรดาสิกขาบทนอกปาติโมกข์ ที่จะกำกับบ้างเสริมบ้างให้พระสงฆ์มีหน้าที่มีขนบธรรมเนียมมีลักษณะความเป็นอยู่ที่ดีงามประณีตเอื้อต่อการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติกิจหน้าที่ให้สัมฤทธิ์ความมุ่งหมายแห่งระบบชีวิตของสังฆะ (เรียกว่าเป็น อภิสมาจาร)

สิกขาบทนอกปาติโมกข์นั้นก็มีวิธีจัดพวกจัดหมู่ต่างออกไป ไม่เป็นแบบวิภังค์ แต่จัดเป็น “**ชั้นธกะ**” ซึ่งแปลง่ายๆ ว่าหมวดนั่นเอง เช่นว่า วินัยตอนนี้มีสิกขาบทเป็นข้อบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องอุโบสถว่า เรื่องเป็นมาอย่างนี้ๆ จึงทรงบัญญัติให้พระสงฆ์ทำอุโบสถ และในการทำอุโบสถนั้น จะต้องปฏิบัติอย่างไรๆ จนจบเรื่อง รวมเรียกว่า**อุโบสถชั้นธกะ** คือชั้นธกะหรือหมวดที่ว่าด้วยอุโบสถ

ในทำนองเดียวกัน พุทธบัญญัติและเรื่องราวของการทำสังฆกรรมปวารณา ก็เป็นจัดเป็นหมวดหนึ่ง เรียกว่าปวารณาชั้นธกะ พุทธบัญญัติและเรื่องราวของการทำสังฆกรรมกฐิน ก็จัดเป็นกฐินชั้นธกะ พุทธบัญญัติและเรื่องราวว่าด้วยเรื่องจีวรก็จัดเป็นจีวรชั้นธกะ ดังนี้ เป็นต้น

ที่น่ารู้ น่าสังเกตไว้ก็คือ ชั้นธกะเริ่มแรก ชื่อว่ามหาชนธกะ แปลว่าหมวดใหญ่ หรือตอนใหญ่ ว่าด้วยเรื่องราวเริ่มตั้งแต่ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าแล้วประทับนั่งเสวยวิมุตติสุข ในร่มโพธิ์ตรัสรู้ที่อุรุเวลาเสนานิคม นี่คือจุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนา ซึ่งบอกไว้ในวินัยปิฎก ที่จะดำเนินเรื่องสู่การประกาศพระศาสนา ตั้งสังฆะ และการบัญญัติสิกขาบท เกิดมีวินัยสืบต่อมา

จากจุดเริ่มต้นที่อุรุเวลาเสนานิคมนั้น พระพุทธรเจ้าเสด็จออกมาเพ็ญพุทธกิจ เสด็จไปไหน ก็เสด็จไปที่อิสิปตนมฤคทายวัน ไปประกาศพระธรรมจักร โปรดพระเบญจวัคคีย์ แล้วก็มีผู้บรรลุนิพพาน จึงเริ่มมีการบรรพชาอุปสมบท นี่แหละประวัติการอุปสมบทอยู่ในชั้นธกะแรกนี้ จึงบอกว่าชั้นธกะแรกคือหมวดหรือตอนที่ว่าด้วยเรื่องการอุปสมบท หรือจะว่าการตั้งสังฆะก็ได้ เพราะเกิดมีผู้บวชเป็นพระ จึงเป็นสังฆะขึ้นมา เริ่มด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา

ต่อจากนั้น มีพระอรหันตสาวกแล้ว พระองค์ก็ทรงส่งไปประกาศพระศาสนา แล้วทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชกุลบุตรได้ ก็เกิดการอุปสมบทแบบที่สอง เรียกว่าติสรณคมนุปัสัมปทา ต่อมา สังฆะใหญ่ขึ้น ก็ทรงให้สังฆะเป็นใหญ่ จึงเกิดญัตติจตุตถกรรมวาจาอุปัสัมปทาขึ้นมา

ประวัติการอุปสมบททั้งหมด อยู่ในชั้นธกะแรก ที่เรียกว่ามหาชั้นธกะนี้ ต่อมาลำดับที่สองจึงมีอุโบสถชั้นธกะ แล้วก็มีปวารณาชั้นธกะ มีจฐินชั้นธกะ มีจีวรชั้นธกะ มีชั้นธกะอะไรๆ ก็ว่าไปๆ เขาละนะ เป็นอันให้รู้จักว่า นี่คือชั้นธกะ คนที่รู้จักชั้นธกะแล้ว จะค้นเรื่องวินัย ก็รู้ว่าเรื่องอะไรจะค้นที่ไหน อย่างไร

รวมความว่า ชั้นธกะนั้นมีทั้งหมด ๒๒ ชั้นธกะ สิขชั้นธกะแรกเป็นชั้นธกะใหญ่ๆ ที่สำคัญมาก และมีเรื่องราวยืดยาวหนาเหลือเกิน กินที่มาก เรียกว่า มหาวรรค เมื่อทำเป็นหนังสือ ต้องใช้เนื้อที่ ๒ เล่ม คือเป็นพระไตรปิฎก เล่ม ๔ และเล่ม ๕

ขอให้สังเกตว่า เรื่องราวที่จัดเป็นหมวดเป็นตอนนี้ เวลาครบจำนวน ๑๐ ทานเรียกว่า “วรรค” อย่างในกรณีนี้ มีชั้นธกะต่างๆ พอครบ ๑๐ ชั้นธกะ ก็เป็นวรรคหนึ่ง ที่นี้ ชั้นธกะชุดแรกครบ ๑๐ ชั้นธกะ ก็รวมเป็นมหาวรรค กินเนื้อที่ ๒ เล่ม ได้แก่เล่ม ๔ และเล่ม ๕ อย่างที่ว่าไปแล้ว เขาละนะ เป็นอันว่าจบมหาวรรค

บอกเพิ่มนิดหนึ่งว่า ที่ว่าวรรคหนึ่งมี ๑๐ นั้น ไม่จำเป็นต้อง ๑๐ ตายตัว บางที ๑๑ หรือ ๑๒ ก็มี อาจพูดว่าวรรคหนึ่งมีประมาณ ๑๐

ต่อจากนี้ก็ชั้นธกะย่อยลงไป มีเรื่องเยาะ เช่น ภคัสสข ชั้นธกะ ว่าด้วยเรื่องยา พระจะทำยา จะใช้ยา อะไรอย่างไร ได้หรือไม่ได้ ฯลฯ

แล้วก็มีเสนาสนชั้นชกะ ว่าด้วยเสนาสนะ คือที่นั่งที่นอน พระจะอยู่อย่างไร มีวิหาร มีกุฏิ มีถ้ำ มีอะไรต่างๆ ก็ว่าไปตาม พระบัญญัติในเรื่องเสนาสนะ มีจำมชั้นชกะ ว่าด้วยเรื่องเครื่องใช้ ที่เป็นหนัง ก็เป็นหมวดหนึ่ง

ว่าไปอย่างนี้จนกระทั่งถึงภิกษุณีชั้นชกะ คือหมวดว่าด้วย ภิกษุณี แล้วต่อไปจนถึงหมวดตอนที่ว่าด้วยสังคายนาคั้งที่ ๑ ซึ่งมีพระเถระร่วมประชุม ๕๐๐ องค์ ก็เรียกว่า ปัญจสตติกชั้นชกะ ลงท้ายด้วยสังคายนาคั้งที่ ๒ ซึ่งมีพระเถระร่วมประชุม ๗๐๐ องค์ เรียกว่า สัตตสตติกชั้นชกะ

ชั้นชกะย่อยๆ ทั้งหมดนี้ รวมเป็นอีก ๑๒ ชั้นชกะ ก็จัดเป็น อีกรวรรคหนึ่ง เรียกว่า จตุตถวรรค คือวรรคเล็ก กินเนื้อที่ พระไตรปิฎกอีก ๒ เล่ม คือเล่ม ๖ และเล่ม ๗

เมื่อก็วรรคใหญ่มี ๑๐ คราวนี้วรรคเล็กมี ๑๒ ชั้นชกะ เมื่อรวมทั้งมหาวรรค และจตุตถวรรค ก็ได้พระไตรปิฎกเล่ม ๔-๕ และ ๖-๗ เป็นอันจบชั้นชกะ ถึงนี้ ตัวพระวินัยปิฎกก็จบแล้ว ทั้งใน ปาติโมกข์ และนอกปาติโมกข์

ต่อจากนี้ก็ไปถึงวินัยส่วนที่เรียกว่า ปริวาร จัดเป็น พระไตรปิฎก เล่ม ๘

ปริวารก็คือปริวาร คือเป็นเครื่องประกอบ หรือเป็นส่วน พ่วง จะเรียกว่าเป็นคู่มือพระวินัย ก็ได้ ใช้สำหรับทบทวน หรือ ชักซ้อมความรู้พระวินัย เช่น ถ้ามว่าอย่างนี้ ตอบได้ไหม จะตอบ ว่าอย่างไร ก็คือวินัยที่เรียนมาใน ๗ เล่มต้นนั้นแหละ เอามา ชักซ้อม เอามาทบทวนความรู้กัน เรียกว่าปริวาร เป็นเล่มที่ ๘ ก็ เป็นอันจบแล้ววินัยปิฎก ๘ เล่ม

แทรกก่อนไปต่อ พอให้รู้จัก “อรรถกถา”

ที่นี้ คนที่จะอ่านบาลีพระไตรปิฎกให้เข้าใจนี่ยากมาก ก็จึงมีพระอาจารย์ที่ชำนาญได้รจนา คือแต่งคัมภีร์อธิบายความในพระไตรปิฎกขึ้นมา เรียกว่า “อรรถกถา” ซึ่งก็จะคู่เคียงไปกับพระไตรปิฎก คืออธิบายไปตามลำดับถ้อยคำและข้อความในพระไตรปิฎกนั้น อรรถกถาคืออะไร ขอแทรกสักนิด เพื่อจะได้รู้จักกัน

พูดง่าย ๆ ในขั้นพื้นฐาน อรรถกถาก็คล้ายอย่างพจนานุกรม คือ Dictionary นี้เอง “อรรถกถา” แปลว่า คำบอกความหมาย หรือถ้อยคำที่บอกความหมาย เช่น ไปเจอคำว่า “จرتิ” อรรถกถาก็ไขความ คือบอกความหมาย หรือแปลให้ว่า “จرتิตติ คจจติ” (“จرتิ” แปลว่า ไป) หรือว่า “จرتิตติ วตตติ” (“จرتิ” แปลว่า เป็นไป ดำเนินไป) หรือบางทีก็แปลว่า “จرتิตติ กโรติ” (“จرتิ” แปลว่า กระทำ หรือประพฤติ) นี้แค่ค่าง่าย ๆ

ดูที่ยากขึ้นอีกหน่อย เช่นคำว่า “นิทาน” ซึ่งในภาษาไทยเอามาใช้จนเพี้ยนความหมายไปแล้ว เราอยากรู้ความหมายเดิมของจริงในภาษาบาลี ก็ไปเปิดดู อรรถกถาหนึ่งก็บอกว่า “นิทานนติ ปจจโย” (“นิทาน” แปลว่า บัจจัย, พ.จ.ป.๓๗/๑๑๘) หรือเราอ่านพระไตรปิฎกบาลีเล่ม ๑๖ ไปเจอคำว่า “นิทาน” เกิดสงสัยขึ้นมาว่านิทานที่นั่นแปลว่าอะไร ก็ไปเปิดดูคัมภีร์อรรถกถาที่อธิบายพระไตรปิฎกเล่มนั้น ก็พบคำอธิบาย (ส.ป.๒/๓๒) บอกว่า คำทั้งหลายเช่น นิทาน สมุทัย เป็นไวยากรณ์ของคำว่า การณะ (คือแปลว่าเหตุ) อย่างนี้เป็นต้น นี่แหละเรียกว่าอรรถกถา จึงบอกว่าอรรถกถาก็คือ Dictionary

Dictionary แปลว่าอะไร dictionary มาจาก diction แปลว่า “คำ”, “ถ้อยคำ” และ -ary แปลว่า “เกี่ยวกับ” “ว่าด้วย” dictionary จึงแปลว่า “ว่าด้วยถ้อยคำ” แต่ของบาลี คืออรรถกถา นี้ ตรงเลย แปลว่า คำบอกความหมาย นี่คือตัวอรรถกถาที่แท้

ใครบอกว่าแปลพระไตรปิฎกไม่ต้องอาศัยอรรถกถา ก็เหมือนคนจะแปลภาษาต่างประเทศ บอกว่า ฉันไม่ต้องใช้ ดิกชันนารี ฉันไม่เอาพจนานุกรม

อรรถกถาว่าโดยพื้นฐาน ที่เป็นตัวแท้ตัวจริงคืออย่างที่ว่ามานี้ แต่อรรถกถาไม่ได้หยุดแค่นั้น ยังเป็นอรรถสังวรรณนาด้วย คือมิใช่แค่ให้ความหมายของถ้อยคำอย่างเดียว แต่ยังอธิบายขยายความไปอีกว่า ถ้อยคำและข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสตรงนี้ๆ มีความหมายกว้างออกไปอย่างไรอีก แล้วก็อธิบายไปกันใหญ่

ที่นี้ เมื่อเป็นอรรถสังวรรณนา ก็อธิบาย บรรยาย พรรณนา ไปต่างๆ พอบรรยายไปๆ ท่านก็ยกเรื่องประกอบบ้าง เรื่องเกร็ดบ้าง มาเล่าให้ฟังด้วย ที่นี้พระอาจารย์ที่สอนลูกศิษย์ในลังกา ก็รู้เรื่องราว เรื่องเล่ากันมาของท้องถิ่น ของบ้านเมือง ท่านก็เอาเหตุการณ์เอานิทานเอาตำนานในเกาะลังกามาเล่าประกอบการสอนด้วย บอกว่า ตอนนั้นพระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ ยกทัพไปตีกับพระเจ้าแผ่นดินองค์โน้น มีเรื่องมาอย่างนั้นๆ เรื่องราวในลังกาก็มาอยู่ในอรรถกถาพ่วงติดมาด้วย คนไม่รู้ไม่เข้าใจ ก็นึกว่าอันนั้นเป็นอรรถกถา เปล่า!... อันนั้นเป็นเรื่องพ่วงมาในอรรถกถา นี้คนไม่รู้ ก็ไปเที่ยวบอกว่าอรรถกถาไม่น่าเชื่อ เล่าอะไรต่ออะไรก็ไม่รู้ ที่จริงนั้นไม่ใช่อรรถกถา แต่เป็นเรื่องพ่วงติดมาในอรรถกถา

เป็นธรรมดาว่าพระเถระที่เป็นอาจารย์สอนบาลีสอนธรรมในลังกานั้น ท่านย่อมมีความรู้เรื่องราว เรื่องเล่าขาน ตำนาน เรื่องประวัติศาสตร์มากมาย สืบต่อกันมา เมื่อท่านอธิบายธรรมในพระไตรปิฎก ท่านอธิบายโดยใช้อรรถกถา และมีเรื่องราวอะไร จะช่วยให้เข้าใจ และเรียนกันได้ดีมีชีวิตชีวา ท่านก็นำมาบอกมาเล่า ประกอบคำอธิบายให้เข้าใจชัดเจน ก็สืบๆ กันมา

ที่นี้อรรถกถาเดิมที่เป็นภาษาบาลีก็สูญไปแล้ว พระเถระที่เราเรียกว่าพระอรรถกถาจารย์ มาจากอินเดีย มาแปลอรรถกถาที่สืบทอดมาในลังกาเป็นภาษาสิงหล เมื่อแปลกลับจากภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี ก็มีเรื่องราวในลังกาติดมามากมายเต็มไปทั่ว

เป็นอันว่าต้องแยกให้เป็น คิดง่ายๆ เรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่ในพระไตรปิฎกตั้งแต่พุทธกาลนานไกลโพ้น จะมีเรื่องในลังกาได้อย่างไร เรื่องราวของลังกาจะเป็นคำอธิบายพระไตรปิฎกไปได้อย่างไร เรื่องราวในลังกาเยอะแยะไปที่มีในหนังสือหรือคัมภีร์ที่บรรจุอรรถกถาไว้ นั้น เป็นของแถมเพิ่มพ่วงติดเข้ามาเพราะพระพุทธศาสนามาเจริญที่นั่นอยู่นาน

ย้ำว่า อรรถกถาของเดิมที่นำมาจากชมพูทวีป เมื่อพระเถระจารย์นำมาอธิบายให้ลูกศิษย์ฟังต่อกันมาในลังกาหลายร้อยปี (๗๐๐ ปีเศษ) ก็ได้เติบโตขยายมีเรื่องราวพอกเพิ่มขึ้นมา กว่าพระพุทธโฆษาจารย์จะมาแปลจากภาษาสิงหลกลับไปเป็นบาลีก็ได้เรื่องของลังกาเข้าไปรวมอยู่ด้วยมากมายทั่วไปหมด แล้วทั้งตัวอรรถกถาแท้พื้นฐานที่เป็นอย่างดิกขันนารี พร้อมด้วยอรรถสังวรพรรณนา ที่เป็นหลักเป็นแกนของคุณค่าที่แท้ และเรื่องประกอบต่างๆ ที่เป็นของแถมพ่วงมา ก็เรียกรวมเป็นคำเดียวว่า อรรถกถา ผู้ที่ใช้ เมื่อเข้าใจ แยกได้ ก็จะใช้ประโยชน์ได้เต็มๆ

ที่นี้ อรรถกถาที่อธิบายพระวินัยปิฎกทั้งหมดนั้น มีชื่อว่า *สมันตปาสาทิกา* เมื่อเรียนวินัย สงสัยตรงไหน ก็เอา*สมันตปาสาทิกา* มาค้นอ่านคำอธิบายของท่าน ดูตั้งแต่ชั้นของดิक्ขันนารีไปเลย

ขอบอกไว้อีกนิดว่า dictionary ของอรรถกถานั้นไม่เหมือนของชาวบ้านสมัยนี้ คือดิक्ขันนารีของชาวบ้านนั้น เป็นอย่างที่เราเรียกว่่าพจนานุกรม คือเรียงลำดับคำตามลำดับอักษร แต่ดิक्ขันนารีที่เป็นอรรถกถาของบาลีนี้ ท่านเรียงตามลำดับข้อความในพระไตรปิฎก คือพระไตรปิฎกดำเนินความไปถึงไหน ท่านก็อธิบายไปตามลำดับอย่างนั้น อันนี้ก็ให้เข้าใจไว้ด้วย

มีแทรกนิดหนึ่ง คือว่า เนื่องจากในวินัยปิฎกมีส่วนที่เป็นแก่นแท้ๆ คือปาติโมกข์ที่เราสวดเมื่อเช้า ซึ่งมีเฉพาะตัวสิกขาบท ท่านก็มีอรรถกถาที่ไม่อธิบายวินัยปิฎกทั้งหมดให้ยืดยาว แต่อธิบายเฉพาะปาติโมกข์นี้เท่านั้น ก็เป็นอีกคัมภีร์หนึ่งเรียกว่า *กัังขาวิตรณั* เอละ ที่นี้ พระวินัยปิฎกก็ผ่านไปได้แล้ว

ก็สรุปไว้เพื่อทบทวนง่ายว่า **พระวินัยปิฎก** มี ๓ คัมภีร์ใหญ่ คือ

๑. วิภังค์ แจงสิกขาบทในปาติโมกข์ แยกเป็น

ก) *มหาวิภังค์ (ภิกขุวิภังค์)* แจงสิกขาบทในภิกขุปาติโมกข์ (เล่ม ๑-๒)

ข) *ภิกขุณีวิภังค์* แจงสิกขาบทในภิกขุณีปาติโมกข์ (เล่ม ๓)

๒. ชันธกะ ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาติโมกข์ ๒๒ ชันธกะ คือ

ก) *มหาวรรค* ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาติโมกข์ ๑๐ ชันธกะ (เล่ม ๔-๕)

ข) *จุลลวรรค* ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาติโมกข์ ๑๒ ชันธกะ (เล่ม ๖-๗)

๓. ปรีวาร คัมภีร์ประกอบ ถาม-ตอบซักซ้อมความรู้พระวินัย (เล่ม ๘)

หมายเหตุ: ตามที่เรียกขานกันมาในเมืองไทย จำพระวินัยปิฎกตามคำย่อ (หัวใจ) ว่า “อา ปา ม จู ป” โดยแยกเป็น ๑. อาทกัณเฬ/อาทกัณเฑาะ (ฉบับอักษรพม่าเรียก “ปารชิกปาพิ”) ว่าด้วยสิกขาบทฝ่ายภิกษุ ตั้งแต่ปาราชิกถึงอนิยต ๒. ปัจฉิตัม ว่าด้วยสิกขาบทฝ่ายภิกษุ แต่ในสัสถัคคยปาจิตตีย์ถึงเสขิยะ ตลอดภิกขุณีวิภังค์ (ของพม่า นับแต่ปาจิตตีย์ ส่วนในสัสถัคคยฯ อยู่ใน ๑.) ๓. มหาวรรค ๔. จุลลวรรค ๕. ปรีวาร

๓. พระสุตตันตปิฎก

(พระสูตร: ที ม ล อ ขุ)

ต่อจากพระวินัย ก็ไปถึงพระสูตร ซึ่งในที่นี้คือที่เรียกชื่อเต็มว่า “พระสุตตันตปิฎก”

พระสุตตันตปิฎกนี้ ก็อย่างที่บอกเมื่อกี้ เรียกกันสั้นๆ ง่ายๆ ว่า “พระสูตร” คือพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า หมายความว่า พระพุทธเจ้าเสด็จเดินทางไป ทรงจาริกไป ทรงพบคนนั้นคนนี้ เมื่อเป็นโอกาสเหมาะ ก็ทรงแสดงธรรมแก่เขา หรือเขาทูลถามข้อสงสัย หรือบางคนมาเฝ้าทูลถามเรื่องราวอะไรๆ พระองค์ก็ทรงตอบ ทรงอธิบาย ทรงแสดงธรรมหรือเทศน์ให้ฟัง สิ่งที่ทรงเทศน์ เนื้อความที่ทรงตอบทรงแสดงครวญนั้นๆ ก็เป็นพระสูตรหนึ่งๆ

ที่นี้ พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่าพระสูตรนั้น มีมากเหลือเกิน รวมทั้งหมดไว้ในพระไตรปิฎก (จัดแบบไทย) ได้ ๒๕ เล่ม เรียกว่าพระสุตตันตปิฎก เป็นปิฎกที่ใหญ่ที่สุด

พระสุตตันตปิฎกนั้น เราก็ต้องรู้จักวิธีจัดแบ่ง จะได้จำง่าย และใช้เป็น ที่ว่ามี ๒๕ เล่มนี้ ก็จัดแบ่งเป็นนิกาย “นิกาย” แปลว่า ชุมนุญ พวก หมู่ หรือหมวด ในที่นี้คือชุมนุมพระสูตร ท่านก็จัดเป็น ๕ ชุมนุญ คือ ๕ นิกาย

วิธีจัด คือ พระสูตรที่ยาวๆ ในที่นี้อาจพูดว่าที่ยาวมากๆ ก็เอามารวมไว้ด้วยกัน เป็นนิกายหนึ่ง เรียกว่า *ทีฆนิกาย* แปลว่า ชุมนุญพระสูตรที่ยาวๆ หรือขนาดยาว ต่อมาพระสูตรที่ยาวปานกลาง ไม่ยาวนัก แต่ก็ไม่สั้น ก็จัดเป็นนิกายหนึ่ง เรียกว่า *มัชฌิมนิกาย* แปลว่า ชุมนุญพระสูตรที่ยาวปานกลาง หรือพระสูตรขนาดกลาง

คราวนี้ก็มาถึงลำดับที่ ๓ ปรากฏว่าเป็นพระสูตรสั้นๆ มีเรื่องน้อย ประเภทนี้มีมากมายเหลือเกิน ต้องมีวิธีจัดพิเศษ เพื่อให้เป็นพวกเป็นประเภทอย่างเป็นระบบ มิฉะนั้นจะเป็นพระสูตรเล็กๆ น้อยๆ ที่สุมกันปนเปสับสนคั่นยากศึกษาลำบาก ยุ่งไปหมด

ทีนี้ก็มาดูวิธีจัดที่แยกคายของท่าน เริ่มด้วยกลุ่มแรก จับเอาเป้าเอาประเด็นอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาตั้งเป็นแกน เช่น เอาบุคคล สถานที่ ข้อธรรม หลักการ อันใดอันหนึ่ง อย่างใดอย่างหนึ่ง ตั้งเป็นแกน เป็นจุดรวมเป็นศูนย์กลางของเรื่องที่เกี่ยวข้อง แล้วนำเอาพระสูตรที่เกี่ยวข้องหรือว่าด้วยประเด็นนั้นเป้านั้น มาไว้ด้วยกัน โดยตั้งชื่อรวมว่าเกี่ยวกับประเด็นนั้นเป้านั้น คำว่าเกี่ยวกับ หรือว่าด้วยนี้ ภาษาบาลีเรียกว่า “สังยุตต” จึงเรียกว่า *สังยุตตนิคาย* คือชุมนุมพระสูตรที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวข้องกับบุคคลนั้น สิ่งนั้น ที่นั้น หรือธรรมข้อนั้นๆ

ยกตัวอย่าง เช่น พระสูตรที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับป่า ก็เอามารวมไว้ด้วยกัน เรียกว่า *วนสังยุตต์* พระสูตรที่มีเรื่องเกี่ยวกับมาร ก็รวมไว้ด้วยกัน เรียกว่า *มารสังยุตต์* พระสูตรที่เกี่ยวกับพระเจ้าปเสนทิโกศล ก็รวมมาตั้งชื่อเรียกว่า *โกศลสังยุตต์* พระสูตรที่เกี่ยวกับภิกษุณี ก็เอามารวมไว้ เรียกว่า *ภิกษุณีสังยุตต์* พระสูตรเกี่ยวกับท้าวสักกะ คือพระอินทร์ ก็รวมไว้ เรียกว่า *สักกสังยุตต์* พระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องกิเลส ก็รวมไว้ด้วยกัน เรียกว่า *กิเลสสังยุตต์* พระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องฉาน ก็รวมไว้ด้วยกัน เรียกว่า *ฉานสังยุตต์* พระสูตรว่าด้วยพยาบาล ก็รวมกันไว้ เรียกว่า *พยาบาลสังยุตต์* พระสูตรว่าด้วยโพชฌงค์ ก็รวมกันไว้ เรียกว่า *โพชฌงค์สังยุตต์* อย่างนี้เป็นต้น เยอะแยะไปหมด

สังยุตตนิกายนี้มี ๕ เล่ม นับเป็นพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๕ ถึงเล่ม ๑๙ เป็นอันว่าจบสังยุตตนิกาย แต่เดี๋ยวลี้หลังจะกลับมาพูดถึงเนื้อในอีกหน่อย

เหลือจากนี้ พระสูตรขนาดสั้นๆ เล็กๆ น้อยๆ ยังมีอีกมากมายนัก จะจัดอย่างไร คราวนี้เอาใหม่ ท่านจัดตามตัวเลข คือตามจำนวนข้อธรรม หลักธรรมที่มีธรรมข้อย่อยข้อเดียว ก็เอามารวมไว้พวกเดียวกัน เป็น *เอกนิบาต* คือหมวด ๑ หลักธรรมที่มีธรรม ๒ ข้อย่อย ก็เอามารวมไว้ด้วยกัน เป็น *ทูกนิบาต* (หมวด ๒) หลักธรรมที่มีธรรม ๓ ข้อย่อย ก็มารวมเป็น *ติกนิบาต* (หมวด ๓) แล้วก็ เป็น *จตุกนิบาต* (หมวด ๔) แล้วก็ เป็น *ปัญจกนิบาต* (หมวด ๕) แล้วก็ เป็น *ฉกนิบาต* (หมวด ๖) แล้วก็ เป็น *สัตตกนิบาต* (หมวด ๗) แล้วก็ เป็น *อัฐกนิบาต* (หมวด ๘) แล้วก็ เป็น *นวกนิบาต* (หมวด ๙) แล้วก็ *ทสกนิบาต* (หมวด ๑๐) แล้วก็ *เอกาทสกนิบาต* (หมวด ๑๑) เป็นอันจบ แล้วเรียกชื่อรวมทั้งหมดว่า *อังกุตตรนิกาย*

ขอให้สังเกตชื่อของนิกายนี้ที่ว่า “อังกุตตร” นั้น มาจาก อังค (องค์, หน่วย, ข้อย่อย) + กุตตร (เหนือขึ้นไป, เกิน, เพิ่มขึ้น) เป็น “อังกุตตร” จึงแปลว่า เพิ่มขึ้นทีละหน่วย หรือเกินขึ้นไปทีละข้อ จึงเป็นหมวด ๑ หมวด ๒ หมวด ๓ ฯลฯ ไปเรื่อย อย่างที่ว่าแล้ว และดังนั้น *อังกุตตรนิกาย* จึงแปลว่า ชุมนุมพระสูตรที่มีธรรมข้อย่อยเพิ่มขึ้นทีละหน่วย

อังกุตตรนิกายนี้มี ๕ เล่ม เป็นพระไตรปิฎก เล่ม ๒๐ - ๒๔ ขอพูดไว้คร่าวๆ แค่นี้พอเห็นรูปเค้าเท่านั้นก่อน จะได้เป็นเรื่องเบาๆ เอาเป็นอันว่าจบอังกุตตรนิกาย แล้วจะกลับมาพูดถึงเนื้อในอีกที

ที่นี้ พระสูตรน้อยใหญ่นั้นมากมายอย่างยิ่ง แม้จะจัดแบ่งหมวดหมู่แบบต่างๆ นำมารวมไว้อย่างที่ว่ามานั้นแล้ว ก็ยังมีคัมภีร์อีกมากมาย นอกจากพระสูตรอีกมากมายที่มีลักษณะพิเศษไม่เข้าในหมวดหมู่ที่จัดไปแล้ว ก็ยังมีคัมภีร์ต่างๆ ซึ่งมีเนื้อหาสาระจำเพาะของตัวเอง อันนอกเหนือเกณฑ์ที่ใช้จัดมาแล้ว ท่านก็จึงรวมพระสูตรและคัมภีร์จำเพาะพิเศษเหล่านั้นมาจัดเป็นอีกนิกายหนึ่ง เรียกว่า **ขุททกนิกาย** คือชุมนุมพระสูตรและเรื่องราวเล็กๆ น้อยๆ ปดิกย่อย หรือจะว่าเบ็ดเตล็ด ก็ได้

ชื่อบาลีว่า “ขุททก” แปลว่า เล็กน้อย ปดิกย่อย แต่ว่าโดยปริมาณ มีมากที่สุดถึง ๑๕ คัมภีร์ จัดเป็นพระไตรปิฎก ๙ เล่ม (เล่ม ๒๕-๓๓) และว่าโดยสาระ บางคัมภีร์ก็สำคัญและลึกซึ้งมาก

เรื่อง **ขุททกนิกาย** ว่าไว้คร่าวๆ เท่านั้นก่อน สาระที่ลึกละเอียดกว่านี้ เช่นว่า ๑๕ คัมภีร์ย่อย อะไรวาง เป็นอย่างไร ไว้ค่อยพูดข้างหน้า

ก็สรุปไว้ให้เห็นภาพก่อนว่า **พระสูตรตันตปิฎก** มี ๕ นิกาย จัดเป็น ๒๕ เล่ม (เล่ม ๙-๓๓) จำหัวใจว่า ที ม ล อ ขุ ได้แก่

๑. **ทีฆนิกาย** ชุมนุมพระสูตรขนาดยาว ๓ เล่ม (เล่ม ๙-๑๑)
๒. **มัชฌิมนิกาย** ชุมนุมพระสูตรขนาดกลาง ๓ เล่ม (เล่ม ๑๒-๑๔)
๓. **สังยุตตนิกาย** ชุมนุมพระสูตรที่จัดรวมกลุ่มตามเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน ๕ เล่ม (เล่ม ๑๕-๑๙)
๔. **อังกุตตรนิกาย** ชุมนุมพระสูตรที่จัดรวมเป็นหมวดๆ ตามลำดับจำนวนข้อธรรม ๕ เล่ม (เล่ม ๒๐-๒๔)
๕. **ขุททกนิกาย** ชุมนุมพระสูตร คาถาภาษิต คำอธิบาย เรื่องเบ็ดเตล็ด ที่จัดเข้าในสี่นิกายแรกไม่ได้ ๙ เล่ม (เล่ม ๒๕-๓๓)

ที่มนิกายเริ่มด้วยพรหมชาลสูตร ที่ยากนัก ฝากไว้

ที่นี้ก็มาแยกย่อยดูลึกเข้าไปในพระสูตรตันตปิฎก ที่ว่าแบ่งเป็น ๕ นิกาย ที่โบราณพูดด้วยย่อว่า ที ม ตั อ ชุ นั้นเป็นอย่างไร

เริ่มด้วย **ที่มนิกาย** มีทั้งหมด ๓๔ สูตร จัดแยกเป็น ๓ เล่ม ดังที่ว่าแล้ว ถ้ามีจำนวนประมาณ ๑๐ เรียกว่าวรรคหนึ่ง ที่นี้มี ๓๔ สูตร จึงเป็น ๓ วรรค บอกแล้วว่าที่มนิกายนี้มีพระสูตรที่ยาวๆ วรรคหนึ่งๆ ได้เล่มหนึ่งๆ จึงเป็นพระไตรปิฎก ๓ เล่ม คือ

เล่ม ๙ **ศีลขันธ์วรรค** มี ๑๓ สูตร

เล่ม ๑๐ **มหาวรรค** มี ๑๐ สูตร

เล่ม ๑๑ **ปาฎีกาวรรค** มี ๑๑ สูตร

ที่นี้ก็มาดูเนื้อใน แต่จะพูดเฉพาะจุดเด่นหรือลักษณะสำคัญ พอเป็นที่สังเกตไว้เท่านั้น

พระไตรปิฎก เล่มที่ ๙ คือ ที่มนิกาย **ศีลขันธ์วรรค** มี ๑๓ สูตร เริ่มด้วย **พรหมชาลสูตร** ว่าด้วยทิวฐิ ๖๒ ซึ่งจะว่ายากที่สุดก็ได้ เป็นพระสูตรแรก ต่อด้วย **สามัญญผลสูตร** พระสูตรทั้ง ๑๓ นี้ แม้จะว่าด้วยเรื่องต่างๆ กัน แต่มีเนื้อความส่วนหนึ่งตอนหนึ่งที่ร่วมกันหรือเหมือนกัน คือแสดงศีลขันธ์ (กองศีล) ตรัสเรื่องจุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล จึงรวมกันไว้เรียกว่า **ศีลขันธ์วรรค**

ต่อไปเล่มที่ ๑๐ มี ๑๐ สูตรถ้วนๆ ครบวรรคพอดี ไม่ขาดไม่เกิน เรียกชื่อวาม**มหาวรรค** เพราะว่าพระสูตรในวรรคนี้ส่วนมากมีชื่อนำด้วยคำว่า “มหา” เช่น **มหานิทานสูตร** ใครไม่รู้ก็คิดว่าพระสูตรนี้คงมีนิทานเรื่องใหญ่ แต่ได้บอกแล้วเมื่อกี้นี้ว่า นิทานแปลว่า การณะ หรือปัจจัย หรือสมุทัย นิทานจึงแปลว่าที่มาแปลว่าปัจจัย หรือเหตุให้เกิด

แล้วอะไรคือหลักใหญ่หลักสำคัญในเรื่องเหตุปัจจัย ก็คือหลักปฏิจจสมุปบาท ดังนั้น มหานิทานสูตรนี้ก็คือพระสูตรว่าด้วยปฏิจจสมุปบาท ใครอยากรู้หลักปฏิจจสมุปบาทเต็มที่ ก็ไปศึกษาพระสูตรนี้

มหาปรินิพพานสูตร ก็สำคัญ เป็นพระสูตรใหญ่มาก เล่าเรื่องการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ว่าด้วยเรื่องราวตอนท้ายของพุทธกิจ จนถึงพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เริ่มตั้งแต่ว่าในพรรษาสุดท้าย พระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาที่เมืองเวสาลี ออกพรรษาแล้ว ทรงปลงพระชนมายุสังขารที่เวสาลีนั้นแหละ ออกจากเวสาลี ก็เสด็จเดินทางมาตามลำดับ จนปรินิพพานที่กุสินารา

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ มหาสติปัฏฐานสูตร ตรัสแสดงหลักสติปัฏฐาน ที่ถือกันว่าสำคัญนัก จะดูหลักนี้ให้เต็มที่ ก็ศึกษาพระสูตรนี้แหละ นี่เป็นตัวอย่าง รวมแล้วทั้งหมด ๑๐ สูตร

เล่ม ๑๑ ก็เป็นอีกวรรคหนึ่ง มี ๑๑ สูตร เรียกว่า ปาฏิกวรรค (ของพม่าเป็น “ปาถิกวรรค”) เพราะเริ่มต้นด้วยปาฏิกสูตร ในเล่มนี้วรรคนี้ ก็มีพระสูตรสำคัญที่มีชื่อเสียงมาก เช่น อัคคัญญสูตร

อัคคัญญสูตร นั้นว่าด้วยวิวัฒนาการของโลกและสังคม อันเป็นการคัดค้านแนวคิดของพราหมณ์ พระสูตรอย่างนี้ก็สำคัญมาก แต่เราไม่ค่อยใส่ใจกัน คือพราหมณ์นั้นถือว่าพระพรหมสร้างโลก แต่พระพุทธเจ้าตรัสให้รู้ว่าพระพรหมไม่มีที่จะมาสร้างโลกหรอก มันเป็นเรื่องของวิวัฒนาการ ที่โลกเกิดมาตามเหตุปัจจัยอย่างนั้นๆ แล้วมีมนุษย์เกิดขึ้น แล้วก็เกิดเป็นสังคม

มนุษย์อยู่กันอย่างไร หากินกันอย่างไร แล้วทำให้เกิดการปกครองขึ้นมาเพื่อจัดสรรให้คนอยู่กันดี ไม่ให้แย่งชิงเบียดเบียนกัน เรื่องก็เป็นว่า เศรษฐกิจเป็นปัจจัยเริ่มต้น แล้วจึงเกิดการปกครองขึ้นมา สังคมก็วิวัฒน์ไปจนคนแบ่งกันไปเป็นอาชีพต่างๆ มีความรู้ความชำนาญต่างๆ เป็นเหล่าเป็นพวกที่พราหมณ์เอาไปบัญญัติ เรียกว่าเป็นวรรณะ ๔

รวมความว่า พระพุทธศาสนาบอกว่า โลกนี้สังคมมนุษย์นี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องของพระพรหมสร้าง แต่เป็นเรื่องของวิวัฒนาการไปตามเหตุปัจจัย นี้เรียกว่าอัคคัญญสูตร

ต่อไปที่ล้ำคณีกษัตริย์พระสูตรหนึ่ง คือ *จักรกวัตติสูตร* ว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ คือผู้ปกครองที่ยอดเยี่ยม เป็นอุดมคติ เป็นผู้ปกครองที่ไม่ต้องใช้อำนาจบังคับลงโทษ แต่ปกครองให้คนอยู่กันร่มเย็นเป็นสุข ให้เขาอยู่ดีกินดี มีความพร้อมพร้อม ไม่ต้องเบียดเบียนกัน ให้เป็นสังคมที่อยู่ดีมีความสุข

ในจักรกวัตติสูตรนี้แหละ ที่เรามีหลักการปกครองสำคัญยิ่งยอด ชุดที่เรียกว่า *จักรวรรดิวัตร ๑๒* ประการ

แล้วก็มีพระสูตรที่แสดงหลักธรรมสำคัญมาก คือ *สิงคาลกสูตร* ซึ่งเป็นต้นแหล่งของคิหิปฏิบัติ ว่าด้วยหลักการดำเนินชีวิตของชาวบ้านว่าจะเป็นอย่างใด อยู่ร่วมสังคมกันอย่างไร ปฏิบัติต่อกันอย่างไร ให้พ้นความชั่วร้ายเสียหาย มีความดีงาม มีความสงบสุขด้วยกัน จนถึงหลักที่ ๖ จบลงด้วยสังคหัตถุ ๔

สิงคาลกสูตรนี้ เราไม่ใส่ใจ ไม่เอาเรื่องกันเลย ทั้งที่เป็น "คิหิวินัย" คือวินัยของคฤหัสถ์ ซึ่งชาวบ้านชาวพุทธจะต้องปฏิบัติ

ชาวพุทธเมืองไทย พอเอาพระสูตรเหล่านี้มาตรวจสอบ แล้วล้าหลังมาก แครู้จักก็ไม่ได้ ยิ่งไกลธรรมลึกลับ ต้องว่าแรงๆ เพื่อจะได้เอาใจใส่กันขึ้นบ้าง

ทีนี้ต่อไป พระสูตรที่น่ารู้อีกสูตรหนึ่งคือ *สังคีติสูตร* ซึ่งพระสารีบุตรได้แสดงต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า คือ วันนั้น พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับบำเพ็ญพุทธกิจแล้ว ตอนค่ำทรงพักเอนพระกาย ทรงมอบหมายให้พระสารีบุตรแสดงธรรมให้พระสงฆ์ฟัง พระสารีบุตรก็แสดงสังคีติสูตรนี้ โดยแสดงการสังคายนาเป็นตัวอย่าง ถือว่าสังคีติสูตรนี้เป็นต้นแบบของการสังคายนา คือท่านประมวลธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้มาจัดเป็นหมวดๆ ว่าเป็นไปตามลำดับตั้งแต่หมวด ๑ จนถึงหมวด ๑๐

ต่อจากนั้น ทำยสุดก็คือ *ทศุตตรสูตร* ซึ่งก็พระสารีบุตรอีกนั้นแหละแสดงไว้ เป็นการรวบรวมธรรมมาแสดงไว้อีกแนวหนึ่ง ตามลำดับหมวด จนถึงหมวด ๑๐ อีกชุดหนึ่ง

เป็นอันว่า ครบแล้ว ๑๑ สูตร แค่แสดงตัวอย่างไว้ ก็จบพระไตรปิฎกเล่ม ๑๑ แล้วก็จบที่ขนิกาย ๓ เล่ม รวมหมด ๓๔ สูตร

ทีนี้ ทั้งหมดนี้ ใครอยากรู้ จะศึกษาพระสูตรในขนิกาย แต่อ่านแล้วแปลบาลีไม่ค่อยออก ไม่ค่อยเข้าใจ จะค้นอรรถกถา ตั้งแต่ให้เป็นดิถีขันนารีเป็นต้นไป ก็พึงทราบว่ อรรถกถาสำหรับขนิกายนี้ มีชื่อว่า *สมังคผลวิลาสิณี* มี ๓ เล่ม สำหรับแต่ละวรรค

ก็ไปหาอรรถกถานั้น แล้วก็เอามาเป็นหนังสือประกอบในการแปลพระไตรปิฎก ในส่วนของขนิกายนี้ ก็จะแก้ปัญหาพหุหายติดขัด เขาเป็นอันจบขนิกายคร่าวๆ เท่านั้น

มัชฌิมนิกายใหญ่มาก แคว้รู้จักไว้

ถัดจากทีฆนิกายก็ไปถึง มัชฌิมนิกาย ที่ว่าเป็นชุมนุมพระ
สูตรซึ่งมีความยาวปานกลาง มีทั้งหมด ๑๕๒ สูตร เมื่อกึ่งนี้ ทีฆ
นิกาย ๓๔ สูตร จัดได้ ๓ เล่ม คราวนี้ มัชฌิมนิกาย ๑๕๒ สูตร ก็
ได้ ๓ เล่มอีก แต่เป็นเล่มใหญ่กว่า หนามาก

เมื่อมี ๑๕๒ สูตร ก็ย่อมาเป็น ๑๕ วรรค จัดเป็น ๓ เล่ม ก็ได้
เล่มละ ๕ วรรค คือราว ๕๐ สูตร ที่นี้เวลาตั้งชื่อ จะเรียกอย่างไรดี

จำนวน ๕๐ นับเป็นหมวด ๕๐ หรือชุด ๕๐ นี้ภาษาบาลี
เรียกว่า “ปัณณาสก” ก็คือหมวดละ ๕ วรรค เมื่อจัดมัชฌิมนิกาย
เป็น ๓ เล่ม ก็ได้เล่มละปัณณาสก คือเล่มละ ๕ วรรค

มีความรู้ประกอบว่า ในภาษาไทยสมัยเก่า เขานับ
ข้าวเปลือก ๑๐๐ ถึง เป็นเกวียนหนึ่ง ที่นี้ถ้าข้าวเปลือกครึ่ง
เกวียนคือ ๕๐ ถึง เขาเรียกว่าบั้น ฉะนั้นก็นับ ๕๐ ถึง เป็นบั้นหนึ่ง
พอจะแปลปัณณาสกเป็นภาษาไทย ท่านก็เลยเรียกจำนวน ๕๐
เป็นบั้นหนึ่ง มัชฌิมนิกายที่มี ๓ ปัณณาสก ก็จึงเป็น ๓ บั้น

พอจัดเล่มได้ ๓ เล่ม คือ ๓ ปัณณาสก ก็ตั้งชื่อได้ ว่าดังนี้

เล่ม ๑๒ มุลปัณณาสก บั้นต้น มี ๕๐ สูตร

เล่ม ๑๓ มัชฌิมปัณณาสก บั้นกลาง มี ๕๐ สูตร

เล่ม ๑๔ อฎุปริปัณณาสก บั้นปลาย มี ๕๒ สูตร

ในมัชฌิมนิกายนี้ ก็มีพระสูตรสำคัญๆ มากมาย เช่นมีสติ
ปฏิฐานสูตรอีก ในทีฆนิกายก็มีมหาสติปฏิฐานสูตร ในมัชฌิ
มนิกายก็มี แต่ตัด “มหา” ออก เหลือแค่ว่าสติปฏิฐานสูตร พระสูตร
ที่มากมายในนิกายนี้ ๓ ปัณณาสก ๑๕๒ สูตร ขอผ่านไปก่อน

เป็นอันได้พอเห็นรูปเค้าแล้ว พระสูตรในมัชฌิมนิกาย เล่ม ๑๒-๑๓-๑๔ ที่นี้ ในเวลาที่ศึกษา ๑๕๒ สูตรนี้ ถ้าบาลียาก ก็ค้นหาคำอธิบายในอรรถกถา ที่ชื่อว่า ปปัญจสุทนี ซึ่งมี ๔ เล่ม (มูลปณณาสก์ คือเบื้องต้น มีอรรถกถาใหญ่มาก แบ่งเป็น ๒ ภาค)

สังยุตตนิกายมากด้วยธรรมจำพวกสภาวะ-เจริญปัญญา

ที่นี้ก็ถึงนิกายที่ ๓ คือ **สังยุตตนิกาย** ซึ่งเป็นชุมนุมพระสูตรขนาดสั้นๆ หรือเล็กๆ น้อยๆ ที่จัดรวมเข้าเป็นกลุ่มๆ ตามเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน โดยมีประเด็นความ มีหลักธรรมข้อธรรม มีบุคคล มีสถานที่ มีเรื่องราวอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นศูนย์กลางความเกี่ยวข้อง จัดเป็นสังยุตต์หนึ่งๆ ดังที่อธิบายและยกตัวอย่างให้ดูแล้ว

ที่ว่าพระสูตรในนิกายนี้ เป็นขนาดสั้นๆ เล็กๆ น้อยๆ จะเห็นชัดเมื่อเทียบกับนิกายก่อนๆ เมื่อก่อนที่สมณิกาย มี ๓๔ สูตร มัชฌิมนิกายมี ๑๕๒ สูตร แต่สังยุตตนิกายนี้มีถึง ๗,๗๖๒ สูตร บางสูตร ๒-๓ หน้า บางสูตรหน้าหนึ่ง บางสูตรอาจจะแค่ครึ่งหน้า

แม้จะมากถึง ๗,๗๖๒ สูตร แต่ด้วยวิธีจัดรวมเป็นสังยุตต์ๆ ตามหัวเรื่องหัวข้อที่เป็นแกน ก็ทำให้เป็นระบบ ไม่วุ่นวายสับสน คือจาก ๗,๗๖๒ สูตร ก็รวมเป็น ๕๖ สังยุตต์ จาก ๕๖ สังยุตต์ ก็เท่ากับ ๕ วรรค พอเป็น ๕ วรรค ก็จัดได้ ๕ เล่ม นี้คือลงตัว จึงเป็นดังนี้

เล่ม ๑๕ <i>สคาถาวรรค</i>	วรรคที่มีคาถาภาษิต	มี ๑๑ สังยุตต์
เล่ม ๑๖ <i>นิทานวรรค</i>	วรรคว่าด้วยปฏิจจสมุพบาท	มี ๑๐ สังยุตต์
เล่ม ๑๗ <i>ขันธวารวรรค</i>	วรรคว่าด้วยขันธ ๕	มี ๑๓ สังยุตต์
เล่ม ๑๘ <i>สพ่ายตนวรรค</i>	วรรคว่าด้วยอายตนะ ๖	มี ๑๐ สังยุตต์
เล่ม ๑๙ <i>มหาวารวรรค</i>	วรรคใหญ่ว่าด้วยโพธิปักขิยธรรม	มี ๑๒ สังยุตต์

มาคู่ข้างในสังยุตตนิกายกันนิด เริ่มด้วยเล่ม ๑๕ *สคาถวรรค* เล่มนี้มีลักษณะสำคัญคือเป็นเรื่องที่มีคาถา โดยที่ว่ามีแต่ละสูตร เริ่มด้วยความร้อยแก้วนำเล็กน้อย แล้วก็มีคาถาทูลถาม คาถาที่ตรัสตอบ ตรัสสอน คาถาที่เป็นคำแนะนำตักเตือน มีเรื่องราว และหลักธรรมหลากหลายตามสถานการณ์ โดยมีบุคคล สถานที่ วัตถุต่างๆ เกี่ยวข้องอยู่ในเรื่อง เช่น ภิกษุ ภิกษุณี พระพรหม พราหมณ์ พระเจ้าโกศล เดียรถีย์ ปา ฝน เทวบุตร มาร เป็นต้น จัดเป็นกลุ่มตามเรื่องที่เกี่ยวข้อง มี ๑๑ สังยุตต์

จะสังเกตเห็นว่า คาถาพุทธภาษิตที่เราท่องกันจำนวนมาก อยู่ในสคาถวรรคนี้ (พม่าเรียกว่า “สคาถวรรค”) ซึ่งเป็นวรรคที่มีคาถา เป็นเล่มแรกของสังยุตตนิกาย เป็นเล่มที่ ๑๕ ของพระไตรปิฎก

ต่อไปเล่ม ๑๖ ชื่อ *นิทานวรรค* มี ๑๐ สังยุตต์นะ ไม่ใช่ ๑๐ สูตร ทำไมชื่อนิทานวรรค เมื่อก็บอกแล้ว “นิทาน” แปลว่า เหตุปัจจัย ก็คือพระไตรปิฎกเล่ม ๑๖ นี้ ว่าด้วยเรื่องปฏิจจสมุปบาท ใครอยากค้นเรื่องปฏิจจสมุปบาท ก็มาดูในเล่มนี้ เมื่อกัน เรื่องปฏิจจสมุปบาท มีโนมทานิทานสูตร โนมหาวรรค แห่งที่ขนิกายแล้ว เป็นพระสูตรใหญ่มาก แต่ที่นี่เป็นชื่อทั้งวรรคเลย คือเล่ม ๑๖ นี้ ว่าด้วยนิทาน คือเหตุปัจจัย ได้แก่ปฏิจจสมุปบาท แต่ก็เป็นหลักอยู่ครึ่งเล่ม ต่อจากนั้นก็ยังมีเรื่องอื่นๆ ตามมา เช่น เรื่องธาดุ การบรรลุมรรค สังสารวัฏ ลากสักการะ เป็นอันจบเล่ม ๑๖

เล่ม ๑๗ *ขันธวรรค* (พม่าเรียกสั้นแค่ “ขันธวรรค”) ชื่อบอกอยู่แล้ว คือว่าด้วยขันธ ๕ เป็นหลัก ตรัสถึงขันธ ๕ ในแง่มุมต่างๆ แต่ก็มีเรื่องเบ็ดเตล็ด รวมทั้งเรื่องสมาธิ และทิวฏฐิต่างๆ ประปนอยู่บ้าง

เล่ม ๑๘ *สัพพัตตนวรรค* ว่าด้วยอายุตนะ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตามแนวไตรลักษณ์ว่า ไปเกือบครึ่งเล่ม แล้วก็มีเรื่องอื่นมาประกอบเสริม เช่นเรื่องเบญจศีล ข้อปฏิบัติให้ถึงอสังขตะ อันตคาหิกทิกกุสิ

ต่อไปสุดท้าย เล่ม ๑๙ *มหาวารวรรค* เล่มนี้สมตามชื่อ เป็นเล่มใหญ่หนามาก ว่าด้วยธรรมที่เป็นหลักใหญ่หลักสำคัญ คือ โภธิปักขิยธรรม ๓๗ แต่ท่านไม่ได้เรียงลำดับอย่างปกติทั่วไป

ตรงนี้ น่าสังเกตไว้ โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ตามปกติเรียงตามจำนวนน้อยขึ้นไป เป็น สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อินทริย ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ จบที่มรรคมืดองค์ ๘

แต่ในมหาวารวรรคของท่านนี้ เริ่มจากมรรคมืดองค์ ๘ ก่อน แล้วจึงโพชฌงค์ ๗ ตามด้วยหมวดอื่นๆ เป็น มคคสัญลักษณ์ สัญลักษณ์ สติปัฏฐานสัญลักษณ์ อินทริยสัญลักษณ์ สัมมัปปธานสัญลักษณ์ พละสัญลักษณ์ อธิธิปาทสัญลักษณ์ และเรื่องอะไรๆ ที่เกี่ยวข้องในการปฏิบัติ อย่างพวกกิเลส เช่น นิเวธน์ สังโยชน์ ก็กล่าวถึงไว้ในตอนนั้นๆ จากนั้นก็มีหลักอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น ฌาน อานาปาน ไปถึงองค์คุณของพระโสดาบัน และอานิสงส์ของการบรรลุโสดาปัตติผล ลงที่อริยสังข์รวมทั้งธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ก็มีที่นี้ด้วย จัดเป็น ๑๒ สัญลักษณ์

ฟังสังเกตว่า คัมภีร์นี้เริ่มต้นด้วยการย้ำความสำคัญของความมีกัลยาณมิตร เป็นจุดเริ่มนำเข้าสู่มรรค คือ ก่อนจะเข้าสู่มรรค พระพุทธเจ้าตรัสหลักแสงอรุณ ๗ ประการ ที่นำหน้ามรรค มีกัลยาณมิตรเป็นข้อแรก พระสูตรในเล่ม ๑๙ มหาวารวรรคนี้เป็นพระสูตรภาคปฏิบัติ โดยให้มีกัลยาณมิตรเป็นต้นมาเป็นทัพน้

ดูเค้าโครงทั่วไป สังยุตตนิกายเริ่มด้วยเล่ม ๑๕ *สคาถวรรค* เป็นคาถา เป็นภาษิตคำตอบคำสอนคำแนะนำคำตักเตือนแสดง หลักธรรมทั่วไปหลากหลาย จะถือว่าเป็นการเตรียมตัวคนผู้ปฏิบัติ ให้พร้อมไว้ก็ได้ จากนั้นเล่ม ๑๖ *นิทานวรรค* เรื่องปฏิจจสมุปปาต เล่ม ๑๗ *ชั้นชวาวรรค* ว่าด้วยชั้น ๕ เล่ม ๑๘ *สพ่ายตนวรรค* ว่าด้วยอายตนะ ๖ ล้วนแต่สภาวะธรรม เป็นเรื่องของธรรมชาติ พอ เล่ม ๑๙ *มหาวรรค* ว่าด้วยโพธิปักขิยธรรม ก็ถึงภาคปฏิบัติ ธรรมที่เราปฏิบัติทั้งหมด ไม่ว่าจะสติปัญญาและอะไรๆ ก็อยู่ในนี้หมด ฉะนั้นเล่ม ๑๙ นี้จึงสำคัญมาก แต่ท่านก็มีใช้ว่าขึ้นมา ก็เข้า โพธิปักขิยธรรมทันที แต่ท่านเริ่มด้วยแสงอรุณ ๗ ที่เป็นนิมิตของการที่มรรคจะเกิดขึ้นก่อน โดยต้องไปเริ่มตั้งแต่มีกัลยาณมิตร แล้วเอาความไม่ประมาทมาคุมท้าย และรู้จักใช้โยนิโสมนสิการ

ในเวลาศึกษาสังยุตตนิกายนี้ ถ้าบาลียาก ก็ค้นความหมายหาคำอธิบายในอรรถกถาที่ชื่อว่า *สารัตถปกาสินี* เป็นอันพอกันแค่นี้

อังคุตตรนิกายมีธรรมทุกระดับ—ง่ายยากหลากหลาย

จากนี้ก็ต่อไปนิกายที่ ๔ ชื่อว่า *อังคุตตรนิกาย* คือชุมนุมพระสูตรที่เพิ่มขึ้นทีละหน่วย โดยจัดเป็นหมวดๆ เริ่มแต่ *เอกนิบาต* คือธรรมหมวดหนึ่ง ไปจนถึง *เอกาทศกนิบาต* คือธรรมหมวด ๑๑

ได้บอกแล้วว่าอังคุตตรนิกายนี้มีพระสูตรสั้นๆ เล็กๆ น้อยๆ มากมาย ถึง ๙,๕๕๗ สูตร คือเกือบถึงหมื่น ท่านใช้วิธีจัดตามจำนวน คือ พระสูตรที่มีจำนวนข้อธรรมเท่ากัน ก็เอามารวมไว้ด้วยกัน เรียงตามตัวเลข เป็นหมวดหนึ่ง หมวดสอง ฯลฯ คำว่า “หมวด” เรียกว่า *นิบาต* (แปลว่าที่รวม) หมวดคือที่รวมของพระสูตรที่มีจำนวนข้อธรรมแค่นั้น ก็เป็นเอกนิบาต

ในหมวดหนึ่งนี้ก็เช่นที่ตรัสถึงธรรมเอก ในแง่เน้นในแง่ที่ว่า “นาค ภัทรว ธนัญญู เอกธมฺปิ สมฺนุสฺสํ...” เราไม่เห็นธรรมอื่น แม้สักอย่าง ที่จะเป็นอย่างนั้นๆ เท่ากับธรรมนั้น เท่ากับธรรมนี้... ตรัสไว้ในทางดี ก็มาก เช่น เท่ามีกัลยาณมิตร เท่าโยนิโสมนสิการ ในทางร้าย ก็ไม่น้อย เช่น เท่าความเกียจคร้าน ความเมาอาหาร

เรื่องเอตทัคคะก็มีที่นี้ พระพุทธเจ้าตรัสยกย่องไว้ ภัทธุ ภัทธุณี อุบาสก อุบาสิกา องค์นี้เป็นยอดทางนั้น คนนั้นเป็นยอด ทางนี้ นี้อยู่ในหมวด ๑ คือเอกนิบาตทั้งนั้น (ของพม่า=เอกนิบาต)

พอจบหมวด ๑ ก็ไปหมวด ๒ เรียกว่าทุกนิบาต แล้วไป หมวด ๓ เป็นติกนิบาต เพิ่มไปเรื่อยตามลำดับ จนจบที่หมวด ๑๑ คือเอกาทสกนิบาต ที่นี้ก็มาเรียงเล่มให้ดู จัดเป็น ๕ เล่ม คือ

เล่ม ๒๐	เอก-ทุก-ติกนิบาต	รวมธรรมหมวด ๑ - ๒ - ๓
เล่ม ๒๑	จตุกกนิบาต	รวมธรรมหมวด ๔
เล่ม ๒๒	ปัจจุจก-ฉักกนิบาต	รวมธรรมหมวด ๕ - ๖
เล่ม ๒๓	สัตตก-อัฐสุก-นวกนิบาต	รวมธรรมหมวด ๗ - ๘ - ๙
เล่ม ๒๔	ทสก-เอกาทสกนิบาต	รวมธรรมหมวด ๑๐ - ๑๑

จะเห็นว่า พระสูตรในอังคุตตรนิกายนี้ ที่ว่าเป็นสูตรสั้นๆ เล็กๆ คล้ายกับในสังยุตตนิกาย แต่มีลักษณะแปลกออกไป ในสังยุตตนิกายนั้น ตอนแรกเป็นเรื่องสภาวะธรรมไปตลอด จบแล้ว ต่อด้วยธรรมภาคปฏิบัติ เป็นเรื่องหลักๆ เป็นแนวเป็นระดับเป็นระบบ แต่ที่อังคุตตรนิกายนี้ ว่าตามตัวเลข ธรรมหลากหลายปนคละกันไป ไม่เป็นระดับ ธรรมของพระ ธรรมของชาวบ้าน ตั้งแต่ทิฏฐุธัมมิกัตถ์ถึงปรมัตถ์ กระจายแทรกสลับกันไปตามจำนวน ธรรมในอังคุตตรนิกายนี้จึงหลากหลายอย่างยิ่ง หาได้ทุกอย่าง

แต่มีใช้ว่าท่านจะจัดเรื่อยเปื่อย ท่านก็รวมไว้เป็นระบบเท่าที่เป็นไปได้ แต่เมื่อว่าตามตัวเลข ธรรมย่อมหลากหลายไปเอง อย่างในเล่ม ๒๐ ต่อจากเอกนิบาต-หมวดหนึ่ง ก็เป็นทุกนิบาต-หมวด ๒ แล้วก็ตีกนิบาต-หมวด ๓ เรื่องความสุข ๒ อย่าง ท่านก็รวมมาเรียงไว้ด้วยกันต่อกันถึง ๑๓ ชุด เรื่องคนพาล ๒ แบบ กับบัณฑิต ๒ แบบ ท่านก็รวมมาไว้เรียงอยู่เข้าชุดเข้าหมวดต่อกันถึง ๑๐ คู่ อย่างนี้เป็นต้น แต่เรื่องอกุศลมูล ๓ กุศลมูล ๓ จบแล้ว ก็ต่อด้วยเรื่องอุโบสถ ๓ แบบ ซึ่งเป็นเรื่องต่างแนวกัน

เล่ม ๒๑ รวมธรรมหมวด ๔ นี้ก็มากมาย จะเป็นหลักเรื่องจักร ๔ เรื่องบริษัท ๔ บุคคล ๔ ปฏิสัมภิทา ๔ มหาปเทศ ๔ วิปาส ๔ ปัญญาวิมุตติธรรม ๔ อริยวงศ์ ๔ ฯลฯ ก็หาในเล่มนี้ได้ทั้งนั้น ไปเล่ม ๒๒ จะดู ธรรมชั้น ๕ ธรรมของพระนวกะ ๕ มัจฉริยะ ๕ ศิล ๕ ธรรมคือคุณสมบัติของเจ้าอาวาส ๕ สาราณียธรรม ๖ อภิญญา ๖ ก็พบได้หมด

ไปเล่ม ๒๓ สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต (หมวด ๗-๘-๙) ก็เจออย่าง กัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ ภรรยา ๗ ประเภท อนุสัย ๗ ข้อ อปรีหานิยธรรม ๗ โลกธรรม ๘ อาฆาตวัตต ๙ ฯลฯ จนไปจบที่เล่ม ๒๔ ทสก-เอกาทสกนิบาต (หมวด ๑๐-๑๑) ก็เจอ อาฆาตวัตต ๑๐ อิก แล้วก็นาถกรณธรรม ๑๐ กถาวัตต ๑๐ สังโยชน์ ๑๐ กุศลศีลมีอาณิสส ๑๑ เป็นต้น จบพระไตรปิฎกเล่ม ๒๔ ก็จบอังคุตตรนิกายที่ว่ามี ๙,๕๕๗ สูตร

ที่นี้ต้องการคู่มือศึกษา จะได้ค้นดิกลงนารีได้ และมีอัถถสังวรรณนาด้วย ก็หาอรรถกถาที่ชื่อว่า มโนรทปุณฺณิ

ขุททกนิกาย คัมภีร์ปลีกย่อย ที่บางเรื่องยิ่งใหญ่

ต่อไปสุดท้ายของพระสูตร คือ **ขุททกนิกาย** เมื่อก็บอกว่ามีถึง ๑๕ คัมภีร์ย่อย จัดได้ ๙ เล่ม ที่ว่าปลีกย่อยเล็กน้อยเบ็ดเตล็ดกลายเป็นว่ามีปริมาณมากกว่านิกายที่ว่าใหญ่ๆ และในแง่สาระก็มีพระสูตรมากมายและบางคัมภีร์ที่สำคัญมาก

ก่อนเล่าอะไรๆ ขอให้ดูชื่อ ๑๕ คัมภีร์ย่อย ใน ๙ เล่ม ดังนี้

- ๒๕ 01 **ขุททกปาฐะ** (บทสวดย่อยๆ เช่น รตนสูตร มงคลสูตร เมตตสูตร)
 02 **ธรรมบท** (คาถาธรรมบท ๔๒๓ คาถา)
 03 **อุทาน** (พุทธอุทานคาถา ๘๐ สูตร)
 04 **ยติวุตตกะ** (พระสูตร ๑๑๒ สูตร ที่เชื่อมความว่า ยิติ วุจฺจติ)
 05 **สุตตนิบาต** (พระสูตรชุดพิเศษ ซึ่งเป็นคาถาล้วน ๗๑ สูตร)
 ๒๖ 06 **วิมานวัตถุ** (เทวดาอยู่วิมาน เล่าการทำดีในอดีต ๘๕ เรื่อง)
 07 **เปตวัตถุ** (เปรตเล่ากรรมชั่วในอดีตของตน ๕๑ เรื่อง)
 08 **เถรคาถา** (คาถาของพระอรหันตเถระ ๒๖๔ รูป)
 09 **เถรีคาถา** (คาถาของพระอรหันตเถรี ๗๓ รูป)
 ๒๗ 10 **ชาตกะ ๑** (คาถาของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ ๕๒๕ เรื่อง)
 ๒๘ **ชาตกะ ๒** (คาถาของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติอีก ๒๒ เรื่อง)
 ๒๙ 11 **นิทเทส ๑ มหานิทเทส** (พระสารีบุตรอธิบายพระสูตรในสุตตนิบาต ๑๖ สูตร)
 ๓๐ **นิทเทส ๒ จุฬนิทเทส** (พระสารีบุตรอธิบายพระสูตรในสุตตนิบาตอีก ๑๖ สูตร)
 ๓๑ 12 **ปฎิสัมภิทามัคคี** (พระสารีบุตรอธิบายข้อธรรม เช่น ญาณ ทิฏฐิ วิโมกข์)
 ๓๒ 13 **อปทาน ๑** (คาถาประวัติ: พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า, พระอรหันต์ ๔๑๐ รูป)
 ๓๓ 13 **อปทาน ๒** (คาถาประวัติพระอรหันตเถระอีก ๑๔๐ พระอรหันต์เถรี ๔๐)
 14 **พุทธวงศ์** (คาถาเรื่องพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์)
 15 **จริยาปิฎก** (พุทธจริยาในอดีตชาติ ๓๕ เรื่องที่ตัวอย่างการบำเพ็ญบารมี)

ในรายชื่อ ๑๕ คัมภีร์ย่อย ที่ได้อธิบายประกอบไว้นั้น แค่ว่าพอได้เค้า อาจจะได้ดีสำหรับใช้ในการทบทวน ในที่นี้จึงจะบอกเล่าให้ชัดเจนอีกหน่อย

พระไตรปิฎก เล่ม ๒๕ ที่เป็นเล่มแรกของขุททกนิกาย มีคัมภีร์ย่อยรวมอยู่ถึง ๕ อย่าง และพอจะพูดได้ว่าเล่มแรกนี้มีเนื้อหาสาระที่สำคัญควรศึกษามากที่สุดในขุททกนิกาย

คัมภีร์ย่อยเรื่องแรกของขุททกนิกาย และของเล่ม ๒๕ นี้ เล็กจริงๆ เล็กที่สุด สมชื่อที่เรียกว่า **ขุททกปาฐะ** แปลว่า บทสวดเล็กๆ น้อยๆ แต่ก็ถือได้ว่าสำคัญไม่น้อย เพราะหลายบทในนั้น เราได้นับถือใช้สวดกันมาเป็นบทหลักบทประจำเลยทีเดียว ที่เด่นคือ มงคลสูตร และรัตนสูตร แล้วก็กรณียเมตตสูตร แค่นี้ก็พูดได้ว่าเล็กน้อยในขนาด แต่สำคัญมากในสาระ รวมทั้งหมดเป็นคัมภีร์เล็กชนิดเดียว กินเนื้อที่หนังสือแค่ ๑๔ หน้าเท่านั้นเอง

ต่อจากนั้นก็คัมภีร์ **ธรรมบท** ซึ่งเป็นคาถาล้วน รวมทั้งหมดมี ๔๒๓ คาถา จัดเป็น ๒๖ พรรค กินเนื้อที่ในหนังสือแค่ ๕๘ หน้าเท่านั้นเอง แต่เป็นหลักคำสอนที่สำคัญนัก นิยมนำมาท่องเป็นพุทธภาชิตกันมาก ตัวพระธรรมบทเองเป็นคาถามีแค่เนื้อหะ แต่พระเถระจารย์ได้รจนาอรรถกถาขึ้นมาอธิบาย โดยเล่าเรื่องราวอันเป็นที่มาที่ไปไว้ให้ด้วย เกิดเป็นคัมภีร์อรรถกถาถึง ๘ ภาค และในเมืองไทย ได้กำหนดให้พระเถระเอามาเป็นแบบเรียนภาษาบาลี จะได้เป็นเปรียญ เป็นมหา ๓ ประโยค ก็ต้องได้ผ่านฉันทัมภพัฏฐกถา คืออรรถกถาธรรมบทนี้

เป็นอันว่าธรรมบท ๔๒๓ คาถา ท่านรวมไว้ด้วยในเล่ม ๒๕ เป็นลำดับ ๒ ต่อจากขุททกปาฐะ

ต่อไปลำดับที่ ๓ คือ อุทาน ที่ว่าอุทานนี้ ก็คือพระอุทานคาถาของพระพุทธเจ้า

คำว่า “อุทาน” นี้เป็นคำพระ ไม่ได้หมายความว่าเป็นการอุทานตกใจเหมือนอย่างที่คนไทยเข้าใจหรือใช้กัน แต่ “อุทาน” แปลว่า วาจาหรือถ้อยคำที่เปล่งออกมาด้วยความเบิกบานใจหรือด้วยปิติ มีความอิมใจ คือ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประสบเหตุการณ์ หรือประทับอยู่ในโอกาสในสถานการณ์ใด ทรงเบิกบานพระทัย มีพระดำริทางธรรม ก็ทรงเปล่งพระอุทานเป็นคาถา ซึ่งล้วนแต่เป็นคาถาธรรม หรือเป็นคติธรรมทั้งนั้น

ตัวพระอุทานนั้นเป็นคาถา แต่ในคัมภีร์ ก่อนจะถึงคาถา ก็เริ่มต้นโดยมีความร้อยแก้วเล่าเรื่องที่เป็นมา หรือที่เป็นเหตุปรารภให้ทรงเปล่งอุทานเป็นพระคาถานั้นๆ อาจเป็นคาถาเดียวก็ได้ แต่บางทีก็หลายคาถา รวมทั้งความร้อยแก้วนำเรื่อง และพระคาถาอุทานนั้น นับเป็นอุทานหนึ่ง รวมแล้วทั้งหมดมี ๘๐ อุทาน ก็เป็นอันว่าได้อีกคัมภีร์หนึ่ง เป็นลำดับที่ ๓ ในเล่ม ๒๕ นี้ กินเนื้อที่ ๑๕๗ หน้า

พึงสังเกตว่า พระพุทธอุทาน ๓ คาถาแรกของคัมภีร์นี้ เป็นปฐมพุทธพจน์ ซึ่งทรงเปล่งครั้งแรกเมื่อตรัสรู้ใหม่ๆ ยังประทับนั่งในร่มโพธิพฤกษ์ ทำยัสปดาห์ที่ทรงเสวยวิมุตติสุข เป็นคาถาซึ่งบอกว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร ตรัสก่อนเสด็จออกประกาศธรรม ประดิษฐานพระพุทธศาสนา และเป็นคาถาชุดเดียวกับที่ในพระวินัยปิฎกยกขึ้นเป็นคำเริ่มต้นดำเนินเรื่องของมหาขันธกะ

ต่อจากอุทาน ก็มีพระสูตรหมวดหนึ่ง เรียกว่า *ขิตฺติวุตตะกะ* ซึ่งมีไม่มากนัก ถึง ๑๑๒ สูตร เป็นพระสูตรที่มีลักษณะพิเศษต่างจากพระสูตรทั้งหลายทั่วไป

นี่ก็คือว่า ตามปกตินั้น พระสูตรทั้งหลายนี้ เราบอกว่าพระ
อานนท์ทรงจำไว้ แล้วท่านเอามาสาธยายถ่ายถอด และในเวลา
ถ่ายถอดนั้น ท่านขึ้นคำกล่าวนำก่อนว่า “เขวมเม สุตฺ ๓ เอกิ สมยั
ภควา...” พูดย่างๆ คือขึ้นว่า “เขวมเม สุตฺ” แต่พระสูตรใน*อิติวุตตกะ*
นี้ ไม่ได้มาจากพระอานนท์ และก็ไม่ได้เริ่มด้วย “เขวมเม สุตฺ” แต่
เริ่มต้นว่า “วุตฺตํ เหตํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตฺ”

ทำไมเป็นอย่างนั้น ตอบว่า เพราะท่านผู้ทรงจำนำมาถ่าย
ทอดในกรณีนี้มีใช่พระอานนท์ แต่เป็นอุบาสิกาชื่อว่าชชชุตตรา

ท่านชชชุตตรานี้เป็นอริยสาวิกา เป็นอุบาสิกาผู้เอตทัคคะ
ด้านเป็นพหูสูต ท่านทรงจำพระสูตร ๑๑๒ สูตร ที่เรียกว่า*อิติวุตตกะ*
นี้ไว้ แล้วถ่ายถอดต่อแก่พระภิกษุณี ซึ่งถ่ายถอดต่อแก่พระภิกษุ
แล้วพระอานนท์ก็วิสันหาแก่ที่ประชุมสงฆ์ในการสังคายนาครั้งที่
๑ โดยรักษาคำของท่านอุบาสิกาไว้ ในคัมภีร์นี้มีหลายพระ
สูตรที่ทรงสาระสำคัญๆ เช่น เรื่องบุญกิริยาวัตถุ ๓ ก็อยู่ที่นี้
เรื่องนิพพาน ๒ (สอุปาทิเสสนิพพาน-อนุปาทิเสสนิพพาน) ก็อยู่ที่นี้

จบอิติวุตตกะแล้วก็ยังไม่ครบเล่ม ยังต่อทำด้วยพระสูตร
อีกหมวดหนึ่งชื่อ *สุตตนิบาต* แปลว่าที่รวมพระสูตร มี ๗๑ สูตร
ซึ่งแทบจะเป็นคาถาล้วน มีเพียงบางสูตรที่มีความร้อยแก้วนำนิด
หนึ่ง นอกนั้นเป็นคาถาล้วน เป็นพระสูตรที่ยากมาก ทั้งถ้อยคำ
และเนื้อความ พระสูตรสำคัญชุดที่เรียกว่า*โสฬสปัญหา* ก็อยู่ในนี้

เรื่องหนึ่งซึ่งแสดงถึงความสำคัญของสุตตนิบาตนี้ ก็คือ
เป็นคัมภีร์ที่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรได้รจนาคำอธิบายไว้เป็น
พิเศษโดยจำเพาะ เรียกว่า *มหานิทเทศ* และ *จุฬานิทเทศ* ซึ่งเป็น
คัมภีร์ใหญ่ ๒ เล่มหนาๆ รวมอยู่ในขุททกนิกายนี้ด้วย

จบ *สูตรตนิบาต* ก็ครบเล่มแรกของขุททกนิกาย เป็นพระไตรปิฎก เล่ม ๒๕ ซึ่งมี ๕ คัมภีร์ ทวนอีกทีว่า *ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สูตรตนิบาต*

พึงทราบว่า ๕ คัมภีร์ ในเล่ม ๒๕ นี้ไม่มีอรรถกถาเดียวกัน แต่แยกออกไป *ขุททกปาฐะ* มีอรรถกถาชื่อว่า *ปรมัตถโชติกา ธรรมบท* ก็มีอรรถกถาชื่อจริงว่า *ปรมัตถโชติกา* ด้วย แต่เมื่อเราเอามาใช้เรียนกัน เรียกชื่อไปตามเนื้อหาสาระว่า *อัมมปัทฏฐกถา* คือบอกว่าเป็นอรรถกถาของธรรมบท

ต่อไป *อุทาน* กับ *อิติวุตตกะ* มีอรรถกถาชื่อว่า *ปรมัตถทีปนี* แยกไปเลย

ครั้นถึง *สูตรตนิบาต* กลับมามีอรรถกถาชื่อ *ปรมัตถโชติกา* อีกที ถ้าไม่สังเกตให้ดี ก็จับกันสับสน เป็นอันจบพระไตรปิฎกเล่ม ๒๕

ต่อไปถึง *พระไตรปิฎก เล่ม ๒๖* ทั้งเล่มนี้เป็นคาถาล้วนเลยทีเดียว ประกอบด้วย ๔ คัมภีร์ย่อย คือ

๑. *วิมานวัตถุ* “เรื่องวิมาน” คือเรื่องของเทพบุตรเทพธิดาที่เล่าเรื่องของตัวเองว่าได้ทำบุญอะไรมา จึงได้มาเกิดอย่างนั้น พร้อมทั้งเล่าประสบการณ์ ความคิดเห็น และสอนคติธรรมไปด้วย บางทีก็อ้างพุทธพจน์ นำความในพระสูตรมาอ้างบ้าง กล่าวคำของตัวเองที่เอาธรรมมากลั่นกรองเรียบเรียงขึ้นใหม่บ้าง รวมแล้วมี ๘๕ เรื่อง ก็จบวิมานวัตถุ เรื่องวิมานของพวกเทพบุตรเทพธิดา

๒. *เปตวัตถุ* “เรื่องเปรต” ที่นี้ไปตรงข้ามเลย คือพวกที่ทำชั่วไว้มาเกิดเป็นเปรตเสวยทุกขเวทนา ก็เล่าเรื่องไม่ดีของตัวเอง แล้วก็กล่าวคติธรรมไว้ให้คนได้แบบอย่างแนวทางว่า อย่าทำอย่างฉันนะ อะไรทำนองนี้ ก็เป็นคาถาล้วนๆ อีก มี ๕๑ เรื่อง ก็จบ

๓. *เถรคาถา* “คาถาของพระเถระ” ได้แก่ คาถาของพระอรหันตเถระ ที่กล่าวแสดงความรู้สึกสงบประณีตในการบรรลุนิพพาน เกิดความเบิกบานใจ มีปีติสุข บางทีก็นำหลักธรรมตามพุทธพจน์มากล่าว บางทีก็เป็นคาถาที่ท่านกล่าวเอง เป็นคติธรรม เป็นคำสอน หรือแสดงความรู้สึกที่ดีงาม ความปลื้มปีติเบิกบาน สงบเย็นชื่นใจสดชื่นแจ่มใส ในบรรยากาศที่สงบวิเวก หรือชื่นชมธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่สะอาดงามเป็นรมณีย์ อะไรเหล่านี้รวมทั้งหมด ๒๖๔ รูป ต่อไปพอจบคาถาของพระเถระแล้วก็ถึง

๔. *เถรีคาถา* “คาถาของพระเถรี” คือ คาถาของพระภิกษุณีที่ได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ ซึ่งกล่าวแสดงความเบิกบานใจที่ได้บรรลุนิพพาน ทำนองเดียวกับพระเถระที่ว่ามาแล้ว รวม ๗๑ องค์

เป็นอันว่าจบแล้ว พระไตรปิฎก เล่ม ๒๖ *วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา* ทั้งหมดนี้ที่ว่าเป็นคาถาล้วนนั้น มีอรรถกถาเดียวกันชื่อว่า *ปรมัตถทีปนี* ก็ไปค้นหาศึกษาได้

คราวนี้ก็มาถึง **พระไตรปิฎก เล่ม ๒๗ – ๒๘** เป็นคัมภีร์ที่ ๑๐ ของขุททกนิกาย ได้แก่เรื่องราวที่รู้จักกันดี มีชื่อเรียกว่า *ชาตก* (“ชาตก”) เป็นคัมภีร์ใหญ่มาก จึงแยกเป็น ๒ เล่ม

พึงกำหนดไว้ว่า *ชาตก* ในพระไตรปิฎก ขุททกนิกายนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๕๔๗ เรื่อง เป็นคาถาล้วน ยกเว้นชาตกเดียวที่เป็นร้อยแก้ว ฝากให้ไปค้นดูเองว่าชาตกอะไรคือเรื่องเดียวที่เป็นร้อยแก้ว

ควรรู้ไว้เพื่อไม่ให้สับสนว่า ชาตกที่เรารู้จัก ชอบพูดถึงหรือเอามาเล่ากันนั้น เป็นเรื่องในอรรถกถา คืออรรถกถาซึ่งอธิบายชาตกที่เป็นคาถาในพระไตรปิฎกนั้นแหละ ให้เราเข้าใจเรื่องราวว่าไปมาอย่างไรจึงเกิดคานานันๆ ขึ้น และหมายความอย่างไร

ชาดก ท่านแปลตามศัพท์ว่า “เครื่องเล่าเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเกิดมาแล้ว” เป็นชื่อเรียกคัมภีร์ที่เล่าเรื่องพระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้า เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งกำลังทรงบำเพ็ญบารมี ที่นี้ ที่ทรงเล่าไว้ นั้น ก็เป็นคาถาที่บันทึกไว้ ซึ่งเป็นคำพูดจาสนทนาโต้ตอบกันของบุคคลหรือผู้เกี่ยวข้องในเรื่อง รวมทั้งคำสอน คติธรรมของพระโพธิสัตว์ บางเรื่องก็มีคาถาที่พระพุทธเจ้าตรัสเองในขณะที่ทรงเล่าเรื่องนั้นๆ ด้วย ซึ่งต้องรู้จักแยกออกมาต่างหาก ดังที่พระอรรถกถาจารย์เรียกว่า “อภิสังมพุทธคาถา”

ที่นี้ ชาดก ๕๔๗ เรื่องนั้น ท่านจัดหมวดหมู่ตามจำนวนคาถา เป็นนิบาตๆ คือ เรื่องที่มีคาถาเดียว ก็จัดไว้พวกหนึ่ง เรียกว่า เอกนิบาต (รวมเรื่องที่มีคาถาเดียว) เรื่องที่มี ๒ คาถา ก็จัดเป็นหมวดหนึ่ง เรียกว่า ทูกนิบาต (รวมเรื่องที่มี ๒ คาถา) เรื่องที่มี ๓ คาถา ก็รวมเป็น ติกนิบาต เรื่องที่มี ๔ คาถา รวมเป็น จตุกกนิบาต อย่างนี้ไปเรื่อย จนกระทั่งถึงบรรดาเรื่องที่มี ๔๐ คาถา รวมเป็นจัตุตทาฬสินิบาต ถึงนี้ก็หนามากพอที่จะจบเป็นเล่มหนึ่ง จึงนับเป็นเล่มที่ ๒๗ มีชาดกตั้งแต่คาถาเดียว ไปจนถึงชาดกที่มี ๔๐ คาถา รวมทั้งหมด ๕๒๕ ชาดก จบเล่ม ๒๗

ที่นี้ เหลืออีก ๒๒ ชาดก ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ๆ ก็รวมเป็นอีกเล่มหนึ่ง คือเล่ม ๒๘ ซึ่งหนากว่าเล่ม ๒๗ เสียอีก เพราะแต่ละเรื่องมีคาถาเยอะๆ เริ่มตั้งแต่ ปัญญาสนิบาต รวมชาดกที่มี ๕๐ คาถา ไปจนถึงอสีตินิบาต รวมชาดกที่มี ๘๐ คาถา จากนั้นก็เป็นมหานิบาต ที่นี้ไม่นับแล้ว บอกแค่ “มหา-ใหญ่” หมายความว่า มีคาถามากมาย ก็รวมเข้าในมหานิบาตหมด ได้แก่ ๑๐ ชาดกที่เรียกว่าทศชาติ จบที่เวสสันดรชาดก ซึ่งเรียกว่า “มหาชาติ” มี ๑,๐๐๐ คาถา ก็เลยเรียกว่า “คาถาพัน” เป็นอันจบเล่ม ๒๘

ชาดกนี้ก็มีอรรถกถา ที่เรียกตามเรื่องว่าอรรถกถาชาดก (ชาตักฎฐกถา) อธิบายชาดก ๒ เล่ม ที่เป็นคาถาในพระไตรปิฎก กลายเป็นอรรถกถา ๑๐ เล่ม อย่างที่บอกแล้วว่า เรื่องที่เราจำมา เล่ากันนั้นอยู่ในอรรถกถา คือตัวชาดกในพระไตรปิฎกเองมีแต่ คาถา เป็นคำกล่าวโต้ตอบกัน ก็ไม่รู้ว่าเป็นเรื่องไปอย่างไรมาอย่างไร ถึงได้พูดว่าอย่างนั้น อรรถกถาก็จึงเล่าให้รู้เข้าใจว่าครั้งนั้น เรื่อง เป็นอย่างนั้นๆ เกิดเหตุนั้น พระพุทธเจ้าทรงปรารภแล้วก็ตรัส เรื่องนี้มาว่าอย่างนี้ๆ แล้วตัวละครในชาดกนั้นก็สนทนาโต้ตอบ กันอย่างนี้ มีคาถาออกมาอย่างนี้ แล้วท่านก็อธิบายคาถา

อรรถกถาจะอธิบายคาถา ท่านก็แก้อรรถ หรือไขความ คือ แปลบอกความหมายให้ คือเป็นเหมือน dictionary เสร็จแล้ว บางทีก็ขยายความพรรณนาเล่าเรื่องประกอบไปด้วยอีกยี่สิบยาว

เมื่อก็บอกแล้วว่า อรรถกถาของชาดกมี ๑๐ เล่ม เรียก ง่ายๆ ว่า อรรถกถาชาดก (ชาตักฎฐกถา) แต่ชื่อจริงเป็นชื่อ เดียวกับอรรถกถาธรรมบท คือ **ปรมัตถโฆสิติกา** เป็นอันว่าจบชาดก

ต่อไป **พระไตรปิฎก เล่ม ๒๙ - ๓๐** คราวนี้เป็นคัมภีร์ร้อย แก้ว แต่พม่าไม่เอาด้วย ของพม่าข้าม ๒ เล่มนี้ไปก่อน เขาไม่จัด เรียงลำดับเล่มอย่างไทยเรา แต่เขาเอาเล่มที่เป็นร้อยกรองมาก่อน (เขาคงเห็นว่า ตั้งแต่เล่ม ๒๖ ก็เป็นคาถาตลอดมาทั้ง หมดแล้ว เมื่อถึงนี้ ก็เอาเล่มที่เป็นคาถามาเรียงต่อๆ ไปให้หมด เสียก่อน แล้วจึงค่อยไปถึงร้อยแก้ว) อันนั้นเป็นเรื่องของพม่า เรา แคร์ไว้ เราก็มาดูเรื่องการจัดเรียงลำดับของไทย

เมื่อก็บอกแล้วว่า ของไทย พอจบคาถาชาดก ก็ต่อด้วยความร้อยแก้ว คือคัมภีร์ **นิทเทส** ที่พระสารีบุตรอธิบายพุทธพจน์ไว้

คราวนี้เป็นคัมภีร์ของพระสารีบุตร ที่อธิบายพระสูตรของพระพุทธรเจ้า เรียกว่า “นิทเทศ” (คือคำชี้แจงแสดงไขอธิบายขยายความ, ในภาษาไทย เขียน “นิเทศ”) ท่านเรียบเรียงไว้อย่างละเอียดลออชัดเจนเป็นระบบแบบแผน จนมีการถือทำนองว่าพระสารีบุตรเป็นต้นแบบของอรรถกถา

เมื่อก็ได้บอกแล้วว่า *นิทเทศ* นี้เป็นคำอธิบายพระสูตรของพระพุทธรเจ้า ที่อยู่ใน *สุตตนิบาต* (คัมภีร์ที่ ๑๑ แห่งขุททกนิกาย ที่ผ่านมาแล้ว) ซึ่งเป็นพระสูตรคาถาล้วนแทบทั้งหมด แล้วก็ยากเสร็จแล้วเป็นคัมภีร์ใหญ่มาก จึงแยกเป็น ๒ คัมภีร์ย่อย คือ

เล่ม ๒๙ มหานิทเทศ อธิบายพระสูตร ๑๖ สูตร ในอัมมฐกวรรค และ

เล่ม ๓๐ จูฬนิทเทศ อธิบายขยายความพระสูตร ๑๖ สูตร ในปารายนวรรค และซักควิสาณสูตรในอรุควรรค

ที่จริง *สุตตนิบาต* ก็มีอรรถกถาอธิบาย (คือ *ปรมัตถโชติกา* ซึ่งแต่งภายหลังในยุคอรรถกถา) อยู่ชั้นหนึ่งแล้ว พอถึง *นิทเทศ* นี้ก็มีอรรถกถาอธิบายอีก ชื่อว่า *สัทธัมมปัททโชติกา*

ถึงตรงนี้ ขอให้สังเกตเล็กน้อยในเรื่องการจัดคัมภีร์ในพระไตรปิฎก จะเห็นว่าในชุดของไทย ได้จัดเข้าไว้เฉพาะคัมภีร์งานของพระสารีบุตร คือ *นิทเทศ* นี้เท่านั้น แต่ในพระไตรปิฎกชุดของพม่า เขาจัดเอาคัมภีร์งานของพระมหากัจจายนะเข้ารวมไว้ด้วย พระไตรปิฎกชุดของพม่าจึงมีคัมภีร์ในพระไตรปิฎกจำนวนมากว่าในชุดของไทย และก็ควรรู้จักคัมภีร์ของพระมหากัจจายนะที่จัดรวมเข้ามาในพระไตรปิฎกชุดของพม่าด้วย

พระมหากัจจายนะเป็นพระมหาสาวกสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในบรรดาพระสาวกผู้จำแนกความย่อให้พิสดาร ท่านชำนาญในการอธิบายขยายความ และได้เรียบเรียงคัมภีร์ไว้ ที่มีชื่อสำคัญถึง ๖ เล่ม คือ

- ๑) กัจจายนปกรณ์ หรือ กัจจายนคัมภีร์
- ๒) นิรุตติคัมภีร์ ๓) จุลลนิรุตติคัมภีร์ ๔) ยมกคัมภีร์
- ๕) เปฏุโกปเทศ
- ๖) เนตติปกรณ์

ที่นี้ คัมภีร์ที่ ๑ ถึง ๔ เป็นจำพวกไวยากรณ์ หรือหลักภาษา ไม่ใช่ตัวหลักพระธรรมวินัย ก็ผ่านไป แต่เนตติปกรณ์ กับ เปฏุโกปเทศ นั้น อธิบายหลักพระธรรมวินัยโดยตรง ดังนั้นของพม่าจึงมีเพิ่มจากเรา ๒ คัมภีร์คือ เนตติปกรณ์ กับ เปฏุโกปเทศ

ไม่แค่นั้น ทางพม่ายังจัดเอา *มิลินทปัญหา* ที่พระนาคเสนตอบพระยามิลินท์ ซึ่งกว่าจะมี ก็ตั้งราว พ.ศ. ๕๐๐ แล้ว รวมเข้าไปในพระไตรปิฎกด้วย แต่ทางไทยไม่จัดเข้ามา เราถือว่า *มิลินทปัญหา* เป็นคัมภีร์ชั้นรอง นอกพระไตรปิฎก เอละ นี่ก็แทรกเข้ามาพอให้รู้ให้เข้าใจไว้

ว่าถึง เนตติปกรณ์ และ เปฏุโกปเทศ นั้นเป็นคัมภีร์ที่ลึกซึ่งมากที่สุด เวลานี้คนไทยเริ่มต้นตัวเอามาศึกษากันมากขึ้น

จบเล่ม ๒๙-๓๐ แล้ว แต่คัมภีร์ที่พระสารีบุตรรจนายังไม่หมด มีอีกเล่มหนึ่งชื่อว่า *ปฐิสัมภิทามัคค์* (“ทางแห่งปัญญาแตกฉาน”) ซึ่งต่างจาก ๒ เล่มก่อน คือ *มหานิทเทศ* และ *อูฬนิทเทศ* สองเล่มนั้น ท่านอธิบายพระสูตรของพระพุทธเจ้าที่อยู่ใน *สุตตนิบาต* แต่ *ปฐิสัมภิทามัคค์* นี้ ท่านเรียบเรียงขึ้นใหม่เอง

ใน *ปฏิสัมพันธ์มหัศจรรย์* นี้ ท่านยกธรรมที่เป็นหลักหรือหัวข้อสำคัญขึ้นมาตั้ง แล้วก็อธิบายอย่างลึกละเอียด เช่นเรื่องญาณตั้งเป็นหัวข้อว่าญาณกถา แล้วก็อธิบายเรื่องญาณอย่างจริงจังให้แจ่มแจ้งไป แล้วก็ทิวฐิกถา อานาปานกถา...กรรมกถา มรรคกถา โพชฌงค์กถา เมตตากถา ปฏิสัมพันธ์มหัศจรรย์ โลกุตตรกถา ฯลฯ รวมทั้งหมด ๓๐ กถา เป็น ๓ วรรค เป็นอีกคัมภีร์หนึ่ง จัดเป็น **พระไตรปิฎก เล่ม ๓๑** มีอรรถกถาชื่อว่า *สัทธัมมปกาสนี* (เมื่อ *กัณิเทศ* ใช้อรรถกถาสัทธัมมปชโชติกา เล่มนี้ใช้สัทธัมมปกาสนี)

ต่อไป **พระไตรปิฎก เล่ม ๓๒** คราวนี้ก็ไปบรรจบกันกับของพม่า บรรจบอย่างไร คือ ที่ได้บอกเมื่อกี้ว่า ของเรานี้ พอจบเล่ม ๒๖-๒๗-๒๘ *วิมานวิตถุ เปตวิตถุ เถรคาถา เถรีคาถา* และ *ชาตค* ซึ่งเป็นคาถาต่อกันมาตลอดหมด เราก็เอาความร้อยแก้วคือ *มหานิทเทศ จุฬานิทเทศ* และ *ปฏิสัมพันธ์มหัศจรรย์* มาต่อ เป็นเล่ม ๒๙-๓๐-๓๑ ที่นี้พอจบเล่ม ๓๑ หมดความร้อยแก้วแล้ว เราก็มาต่อเข้าเล่ม ๓๒-๓๓ คือ *อุปทาน พุทธวงส์ จริยาปิฎก* ที่เป็นคาถาล้วนอีก ดังนั้นของเราจึงเท่ากับเอาความร้อยแก้ว ๓ เล่ม มาแทรกคั่นกลางระหว่างคาถา (๓ เล่ม) กับคาถา (อีก ๒ เล่ม)

แต่ของพม่า นั้น พอจบ *วิมานวิตถุ เปตวิตถุ เถรคาถา เถรีคาถา* และ *ชาตค* ที่เป็นคาถามาตลอด เขาก็ไปต่อทันทีกับเล่มที่เป็นคาถาอีก คือตามด้วย *อุปทาน พุทธวงส์ จริยาปิฎก* ที่เป็นคาถาล้วนเหมือนกัน ดังนั้น ของเขา คัมภีร์ที่เป็นคาถาล้วนทั้งหมดจึงรวมเป็นกลุ่มเดียวกันต่อเนื่องกันไปทั้งหมด

ที่นี้ ของไทยเราทำไมจึงไม่จัดเรียงจำพวกคาถาให้รวมเป็นกลุ่มเดียวกันหมดอย่างนั้นบ้าง ลองคิดหาคำตอบดู แล้วก็ลองตอบว่า ของไทยเราอาจจะถือเนื้อหาเป็นหลัก

ถือนี้อาเป็นหลักอย่างไร คือว่า *วิมานวัตถุ-เปตวัตถุ-เถรคาถา-เถรีคาถา* นี้ ยังมีเนื้อหาทางหลักธรรม สั่งสอน ให้คติธรรม จากนั้น *นิทเทส-ปฏิสัมภิทามัคค์* แม้เป็นความร้อยแก้ว แต่ก็เป็น คัมภีร์ที่บรรยายอธิบายธรรม ต่างจาก *อปทาน-พุทธวงศ์* ที่เป็น เรื่องประวัติองค์บุคคล ซึ่งบอกเล่าด้วยคำประพันธ์ที่มุ่งในเชิง ความมดงามอลังการ ความโดดเด่นเป็นสง่า อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ การได้ผลบุญอันโอฬาร ที่จะชักนำศรัทธาความตื่นใจเลื่อมใส เช่นว่าพระเถระรูปนี้ในอดีต ได้กำเนิดในสมัยพระพุทธเจ้าเวสสภู ได้ทำพุทธบูชา ผ่านการเวียนว่ายตายเกิดมากมาย ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ได้ครองเทวราชสมบัติ ฯลฯ กระทั่งปัจจุบันมาเกิด ที่นี้ จนได้เป็นพระอรหันต์ อะไรอย่างนี้ ก็เอาคัมภีร์เชิงความ มดงามโอ้ออลังการบันดาศัทธาอันนี้แยกไปไว้ต่อท้าย

ที่นี้ก็มาถึงคำบอกที่ทิ้งค้างไว้ว่า คราวนี้ของไทยก็ไป บรรจบกับของพม่า บรรจบอย่างไร อันนี้ง่าย คือของพม่า ดังว่า แล้ว พอจบ *วิมานวัตถุ-เปตวัตถุ-เถรคาถา-เถรีคาถา-ชาดก* ที่เป็น คาถาแล้ว ก็ข้าม *นิทเทส-ปฏิสัมภิทามัคค์* ที่เป็นร้อยแก้ว ไปต่อ กับ *อปทาน-พุทธวงศ์-จริยาปิฎก* ที่เป็นคาถาล้วนทันที

ส่วนฝ่ายของไทย พอจบ *วิมานวัตถุ-เปตวัตถุ-เถรคาถา-เถรีคาถา-ชาดก* ที่เป็นคาถาแล้ว ก็เข้าต่อกับ *นิทเทส-ปฏิสัมภิทามัคค์* ที่เป็นร้อยแก้ว เป็นเรื่องที่แทรกคั่นเข้ามา แต่พอจบคัมภีร์ ร้อยแก้วที่แทรกคั่นนั้นแล้ว ก็มาถึง *อปทาน-พุทธวงศ์-จริยาปิฎก* เป็นอันบรรจบกับของพม่าที่นี้

ที่นี้ ของพม่า นั้น คัมภีร์ร้อยแก้ว *นิทเทส-ปฏิสัมภิทามัคค์* ที่ ข้ามไปเมื่อกี้ เขาก็เอาไปไว้ต่อท้ายหลังจบคัมภีร์คาถาหมดแล้ว

ดังนั้น แทนที่จะจับคัมภีร์ทั้งหมดที่ **จริยาปิฎก** อย่างของไทย แต่ของพม่าเอาคัมภีร์ความร้อยแก้วที่ข้ามไปเมื่อก่อนไปไว้ทำยต่อจาก **จริยาปิฎก** และอย่างที่บอกแล้วว่าของพม่าเอาคัมภีร์ของพระมหากัจจายนะ และมีลินทปัญหามาจัดเข้าในชุดพระไตรปิฎกด้วย ดังนั้น ต่อจาก **จริยาปิฎก** พม่าจึงมี **มหานิทเทศ-ฐุฬินิทเทศ-ปฏิสัสมิทามัคค์-มิลินทปัญหา-เนตติปกรณ์-เปฏโกปเทศ**

ที่นี้ การที่เอาคัมภีร์ร้อยแก้วทั้ง ๖ นี้ไปต่อท้าย **จริยาปิฎก** นั้น อาจถือตามเหตุผลอีกอย่างหนึ่งก็ได้ ซึ่งไม่ใช่เป็นเรื่องของร้อยแก้ว-ร้อยกรอง คาถา-ไม่ใช่คาถา แต่มองในแง่ว่าคัมภีร์ทั้ง ๖ นี้ เป็นผลงานของพระสาวกอย่างชัดแจ้ง จึงควรแยกออกไปจัดรวมไว้ต่อท้ายทั้งหมด เอาละ เรื่องนี้พูดแทรกไว้ จบเสียที

เป็นอันว่ามาบรรจบกันต่อที่คัมภีร์ **อปทาน** เริ่มต้น **พระไตรปิฎก เล่ม ๓๒** และตั้งแต่นี้ไป ในฉบับของไทย เป็นคำประพันธ์ที่เป็นคาถาตลอดไปจนจบพระสูตรตันตปิฎก

อปทาน คือคัมภีร์เล่าประวัติ เริ่มต้นด้วย **พุทธชาปทาน** ประวัติพระพุทธเจ้า ต่อด้วย **ปัจเจกพุทธชาปทาน** ประวัติของพระปัจเจกพุทธเจ้า แล้วก็ **เถราปทาน** คือประวัติของพระเถระแต่ละองค์ ตั้งแต่พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัจจายนะ พระอนุรุทธ ฯลฯ รวมได้ ๕๕๐ องค์ ดังว่าแล้วแต่เป็นคาถาล้วน

แต่ **อปทาน** ซึ่งเริ่มที่เล่ม ๓๒ นั้น พอเล่าประวัติพระอรหันตเถระไปได้ ๔๑๐ รูป ก็จบเล่ม ๓๒ ไม่พอ ต้องไปต่อ **อปทาน** ภาค ๒ ในเล่ม ๓๓ จนจบเถราปทานครบ ๕๕๐ องค์แล้ว จึงต่อด้วย **เถรีอปทาน** ว่าด้วยประวัติของพระเถรี เริ่มต้นด้วยพระเถรีที่ไม่คูนนาม ๑๖ รูป ตามด้วยพระเถรีที่สำคัญเรียงลำดับไปตั้งแต่พระมหาปชาบดีโคตมี แล้วพระเขมา พระอุบลวรรณา พระปฎาจารา

ต่อด้วยพระกุนทลเกสี พระกีสาคโคตมี พระธรรมทินนา... พระภัททกาปิลาณี พระยโสธรา และท่านอื่นๆ ได้ ๔๐ องค์ก็จบเกือบ ๒ เล่ม ซึ่งเล่มละหนามาก เล่ม ๓๓ ยังเหลือเนื้อที่อยู่หน่อย

จะว่าไป คัมภีร์นี้ ในแง่สาระ เนื้อหาธรรมไม่ค่อยมี เป็นการเล่าประวัติในเชิงอสังการและอิทธาภินิหาร มุ่งไปทางศรัทธา แต่ประโยชน์ในเชิงภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์อาจไม่น้อย เช่นเรื่องสภาพของชมพูทวีปในยุคสมัยนั้น ชนเผ่าชาติพันธุ์ ดินแดนต่างๆ อย่างสุวรรณภูมิ ลังกา และการเดินทางค้าขายทางบกทางทะเล

ในเล่ม ๓๓ นั้น เมื่อจบอปทานแล้ว ก็มี ๒ คัมภีร์เล็กๆ มาต่อท้าย ซึ่งเป็นคาถาล้วนเหมือนกัน กินเนื้อที่เพียงเล็กน้อย คือ **พุทธวงส์ (พุทธวงศ์)** ก็ได้ ว่าด้วยสายของพระพุทธเจ้า หรือสายการสืบต่อของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่พระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบัน เคยได้ทรงเฝ้าและได้รับพยากรณ์ จนถึงประวัติของพระองค์เอง รวมเป็นประวัติพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ เริ่มแต่พระพุทธเจ้าที่ปึงกร มาจนถึงโคตมพุทธวงส์ คือพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบัน

ต่อนั้น ท้ายเล่ม มีคัมภีร์เล็กๆ มาก ชื่อ **จริยาปิฎก** ซึ่งแสดงพระพุทธรูปจริยา ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ โดยนำเอาเรื่องที่เล่าแล้วในบางชาดก มาเล่าอีกแบบหนึ่ง ด้วยคาถาประพันธ์ใหม่รวมมีเพียง ๓๕ เรื่อง เพื่อชี้ตัวอย่างว่าพระพุทธรูปเรื่องนี้ๆ เป็นพระบารมีนี้ๆ จบจริยาปิฎกก็เป็นอันจบพระไตรปิฎก เล่ม ๓๓ คือจบ **ขุททกนิกาย** และจบ **พระสุตตันตปิฎก ๒๕ เล่ม**

ที่นี้มาดูอรรถกถา สำหรับ**อปทาน** อรรถกถาชื่อเพราะมาก ว่า วิสุทธชนวิลาสินี ต่อไป **พุทธวงส์** อรรถกถาก็มีชื่อไพเราะว่า มุฏฐัตถวิลาสินี แล้วสุดท้าย **จริยาปิฎก** อรรถกถากลับไปมีชื่อเก่าซ้ำคัมภีร์ก่อนๆ ตอนต้นๆ ว่า **ปรมัตถทีปนี** เอาว่าจบพระสูตรแค่นี้

๓. พระอภิธรรมปิฎก

(ล - วิ - ธา - ปุ - ก - ย - ป)

ขั้นตอนอภิธรรม นำด้วย “มาติกา”

ในพระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ๔๕ เล่ม เป็นพระวินัยปิฎก ๘ เล่ม พระสุตตันตปิฎก ๒๕ เล่ม รวมเป็น ๓๓ เล่ม สำรวมกันคร่าวๆ จบไปแล้ว ที่นี้ก็มาถึงพระอภิธรรมปิฎก ๑๒ เล่ม เริ่มตั้งแต่พระไตรปิฎก เล่ม ๓๔ เป็นต้นไป ก็มาเรียงลำดับกันดู

แต่ก่อนจะเริ่มเนื้อตัวของอภิธรรมปิฎกนี้ ท่านมีมาติกา นำหน้าให้ “มาติกา” แปลว่า แม่บท ซึ่งแยกเป็น *อภิธรรมมาติกา* แม่บทแบบอภิธรรม กับ *สุตตันตมาติกา* (ของพม่าว่า *สุตตันตติกา มาติกา*) แม่บทแบบพระสูตร ที่ว่าเป็นมาติกาคือแม่บทนี้ ก็คือว่า ต่อจากนี้ไป คัมภีร์พระอภิธรรมก็จะอธิบายมาติกาเหล่านี้

แล้วให้สังเกตว่า ในเมืองไทย เวลาทีมงานพิธีอวมงคล ก็เอามาติกา คือแม่บทนั้นมาสวด เรียกว่าสวดมาติกา ก็คือสวดแม่บทของอภิธรรม ที่ท่านตั้งไว้ต้นก่อนที่จะเริ่มคัมภีร์ แต่เราเอามาใช้สวดเฉพาะติกมาติกา ที่เป็นชุดแรก คือสวดเป็นตัวอย่างไว้

มาติกา คือแม่บทนี้ เริ่มด้วยติกมาติกา คือแม่บทชุด ๓ หรือแม่บทหมวด ๓ ซึ่งแต่ละชุดมีธรรมแม่บท ๓ อย่าง เช่น

กุสลา ฌมมา, อกุสลา ฌมมา, อพฺยาคตา ฌมมา	นี่ชุดหนึ่งแล้ว
ปริตฺตตา ฌมมา, มหคฺคตา ฌมมา, อปฺปมาณา ฌมมา	นี่อีกชุดหนึ่ง
อติตา ฌมมา, อนาคตา ฌมมา, ปจฺจุปปนฺนา ฌมมา	นี่อีกชุดหนึ่ง
อชฺฌตฺตา ฌมมา, พหิทฺธา ฌมมา, อชฺฌตฺตพหิทฺธา ฌมมา	นี่ก็อีกชุดหนึ่ง

อย่างที่เอามาสวดกันนิดหนึ่งพอเห็นตัวอย่างคำตอบว่า “ยลฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตตํ อูปปนนํ โหติ โสมนสฺสสทฺทํ ฌานสมฺปยุตฺตํ รูปารมฺมณํ วา...ชมฺมารมฺมณํ วา ยํ ยํ วา ปนารพภ”

คือ ที่ถามเมื่อที่ว่า “ธรรมอย่างไรเป็นกุศล?” ตรงนี้ก็บอกให้ว่า “ยลฺมึ สมเย...” ในสมัยใด กามาวจรกุศลจิตเกิดขึ้น สหจรตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ มีรูปเป็นอารมณ์ หรือมีเสียงเป็นอารมณ์ หรือมีกลิ่นเป็นอารมณ์ หรือมีรสเป็นอารมณ์ หรือมีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์ หรือมีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปารรภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น

ที่นี้ก็มาละ “ตลฺมึ สมเย ฌโสโห โหติ เวทนา โหติ สญฺญา โหติ เจตนา โหติ...ปีติ โหติ สุขํ โหติ...สติ โหติ สมฺปชฌณํ โหติ สมโถ โหติ วิปัสสนา โหติ ปคฺคาโห โหติ อวิกฺเขโป โหติ, เย วา ปน ตลฺมึ สมเย ฌณฺเณปิ ฌตฺติ ปฏฺิจจสมฺบุพฺพนา อรูปิโน ชมฺมา, อิมะ ชมฺมา กุสลา”

บอกว่า “ตลฺมึ สมเย” ในสมัยนั้น ผัสสะก็มี เวทนามี สัญญา ก็มี เจตนามี...ปีติก็มี สุขก็มี...ว่าไปๆ...สติก็มี สัมปชัญญะก็มี สมถะก็มี วิปัสสนาก็มี ปคคาหะก็มี อวิกเขปะก็มี, หรือนามธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นแต่อื่นใด มีอยู่ในสมัยนั้น, ธรรมเหล่านี้ เป็นกุศล

นี่แหละ ตอบคำถามแรกนี้ก็ถือว่าหน้าหนึ่งแล้ว พระอาจารย์ อภิธรรมที่ชำนาญ มาสำรวจตรวจนับตามที่ท่านว่ามานี้ ก็ได้ กามาวจรกุศลจิต รายที่หนึ่งละ คืออันนี้

แล้วก็ว่ารายต่อไป “กตเม ชมฺมา กุสลา? ยลฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตตํ... ในนี้ก็เปลี่ยนตัวหนึ่งพวกหนึ่ง เปลี่ยนไปๆ จนจบเล่ม

ที่ท่านว่าอย่างนี้ “ไล่ไป” เปลี่ยนทีละหนึ่งๆ พระอาจารย์รุ่นหลังก็นับเอาว่า อ้อ...กามาวจรกุศลจิต ผัสโส โหติ เวทนา โหติ สณฺญา โหติ เจตนา โหติ...อวิกเขโป โหติ อ้อ นี่เรียกว่าเจตสิก ที่กามาวจรกุศลจิตมีอันนี้เกิดขึ้นๆ เรียกว่าเจตสิกนั้น กามาวจรกุศลจิตนี้ ที่เป็นโสมนัสสสรคต เป็นญาณสัมปยุตต์ มีเจตสิกนี้ๆๆ ประกอบ ท่านก็นับไปอย่างนี้จนตลอดเล่ม แล้วก็ได้มาเป็นดวงๆ ซ้อๆ อย่างที่ว่าแค่ข้อแรกก็กว่าหนึ่งหน้าอภิธรรมนี้แล้ว

นักศึกษาที่มาเรียนกันทีหลัง ไม่ได้เรียนหรือว่าไม่ต้องเรียนตัวจริง ที่อยู่ในพระไตรปิฎก เริ่มตั้งแต่เล่ม ๓๔ คือธัมมสังคณีนี้แล้ว เพราะว่าพระอาจารย์ในปางก่อนท่านสำรวจตรวจนับ และสรุปไว้ให้แล้ว และก็อธิบายประกอบให้อีก

ดังที่ได้มีคัมภีร์อภิธรรมเกิดขึ้นมามากทีเดียว อย่างที่รู้จักกันดีและใช้เป็นหลัก คือ *อภิธรรมัตถสังคหะ* ที่พระอนุรุธาจารย์แห่งมูลโสมวิหารในลังกาทวีป รจนาไว้ในช่วงใกล้ พ.ศ. ๑๕๐๐

อย่างที่ว่าแล้ว ในธัมมสังคณีนั่น ท่านไล่ไปที่ละหน่วยๆ ได้เห็นท่านว่าไปจนจบ ได้แค่มาติกาเดียว คือ กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมา.

คือเริ่มด้วยถามว่า “กตเม ธมฺมา กุสลา?” ก็ตอบไล่ไปตั้งแต่กามาวจรกุศลจิต โสมนัสสสรคต ญาณสัมปยุต มีเจตสิกอะไรอยู่ไหน ก็ว่าไปๆ ตอบ “กตเม ธมฺมา กุสลา?” จบแล้ว ก็ถาม “กตเม ธมฺมา อกุสลา?” ก็ตอบไปๆ จบแล้วก็ถาม “กตเม ธมฺมา อพฺยากตา?” ก็ตอบไปๆ จนจบ นี่คือจบมาติกาที่ ๑ และจบธัมมสังคณี

ที่ท่านตอบคำถาม “กตเม ชมมา กุสลา?” และ “กตเม ชมมา อกุสลา?” จนจบนั้น ก็นับมาได้แค่จิต และเจตสิก แต่พอตอบคำถามที่ ๓ “กตเม ชมมา อพฺยาคตา?” ก็นับไปถึงรูป และนิพพาน พอตอบหมดมาติกาแรกนี้ ที่ว่าจบธัมมสังคณี ก็จึงได้ครบ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ที่รู้จักกันว่า ปรมัตถธรรม ๔

ที่นี้ที่ท่านตอบคำถามมาได้มาติกาแรกอันเดียวนี้ มาติกาที่เหลืออีกมากมาย ท่านก็ไม่ทิ้ง ไม่ได้ละเลย ท่านก็ตอบทั้งหมด แต่ตอบแบบสรุปรวบรัด แล้วเอาไปฟังไว้ทำยธัมมสังคณีนั่นแหละ โดยจัดเป็น ๒ กัณฑ์ คือ

๑. นิกเขปกัณฑ์ ในคัมภีร์ส่วนนี้ นำมาติกาทั้ง ๑๖๔ นั้น มาแสดงไขหรือจำกัดความไปตามลำดับจนหมด ตั้งแต่ติกมาติกาแรก คือ “กุสลา ชมมา, อกุสลา ชมมา, อพฺยาคตา ชมมา” เมื่อจบติกมาติกาหมดครบ ๒๒ แล้ว ก็แสดงไข ๑๐๐ ทุกมาติกา เช่นว่า “สังขตา ชมมา, อสังขตา ชมมา” (สังขตธรรม-อสังขตธรรม) “รูปิโน ชมมา, อรูปิโน ชมมา” (รูปธรรม-อรูปธรรม) “โลกิยา ชมมา, โลกุตตฺวา ชมมา” (โลกียธรรม-โลกุตตรธรรม) ฯลฯ ไปจนหมด

เมื่อจบอภิธัมมมาติกา ครบ ๑๒๒ แล้ว ก็แสดงไขสุดต้นตอมาติกา ซึ่งมีแต่ทุกมาติกา ต่อไปอีก เช่นว่า พาลธรรม-บัณฑิตธรรม, นิรุตติธรรม-นิรุตติปถธรรม, อวิชา-ภวตัณหา, สัสตพิฏฐี-อฺจุเนทพิฏฐี, โสวจัตฺตทา-กัลยาณมิตตตา, ฐาขัลลเย-ปฏิสันถาร, สติ-สัมปชัญญะ, สมณะ-วิปัสสนา, วิชา-วิมุตติ, จนหมดทั้ง ๔๒ สุดต้นตอมาติกา เป็นอันครบ ๑๖๔ มาติกา ก็จึงจบนิกเขปกัณฑ์

พอจำกัดความจบ ๑๖๔ มาติกาแล้ว ท่านว่าจะจำกัดความอีกแบบหนึ่งก็ได้

นี่หมายความว่า มาติกาเดียวกันนั้น จำกัดความใหม่อีก
แนวหนึ่ง โดยเป็นวิธีจำกัดความเรื่องเดียวกันคนละอย่างก็ได้ ก็
จึงมีอีกกัณฑ์หนึ่ง ที่จำกัดความมาติกาเหล่านั้น อีกแบบหนึ่ง คือ

๒. อັตถุทธารกัณฑ์ ในคัมภีร์ส่วนนี้ นำมาติกาทั้งหลาย
มาแสดงไขหรือจำกัดความต่างออกไปอีกแบบหนึ่ง แต่แสดงจบ
แค่ ๑๒๒ อภิธัมมมาติกา ไม่กล่าวถึงสุดตันตมาติกา

จะให้ดูตัวอย่างวิธีจำกัดความที่ต่างกันของ ๒ คัมภีร์ย่อย
นั้น เป็นตัวอย่าง เอาแค่ อภิธัมมมาติกาแรก ข้อเดียว ดังนี้

นิกเขปกัณฑ์: “กตเม ชมฺมา กุสฺสา?” ธรรมอย่างไร เป็นกุศล? กุศล
มูล ๓ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ, เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ
วิญญาณขันธ อันลัมปยุตด้วยกุศลมูลนั้น, กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม
อันมีกุศลมูลนั้น เป็นสมุฏฐาน ธรรมเหล่านี้ เป็นกุศล.

“กตเม ชมฺมา อกุสฺสา?” ธรรมอย่างไร เป็นอกุศล? อกุศลมูล ๓ คือ
โลภะ โทสะ โมหะ และกิเลสที่ตั้งอยู่ฐานเดียวกันกับอกุศลมูลนั้น, เวทนาขันธ
สังญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ อันลัมปยุตด้วยอกุศลมูลนั้น, กายกรรม
วจีกรรม มโนกรรม อันมีอกุศลมูลนั้นเป็นสมุฏฐาน ธรรมเหล่านี้ เป็นอกุศล.

“กตเม ชมฺมา อพฺยากตา?” ธรรมอย่างไร เป็นอัพยากฤต? วิบากแห่ง
กุศลธรรมและอกุศลธรรม ที่เป็นกามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร โลกุตตระ
คือ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ, ธรรมเป็นกิริยา
ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล ไม่ใช่กรรมวิบาก, รูปทั้งหมด และอสังขตธาตุ
ธรรมเหล่านี้ เป็นอัพยากฤต. (อภิ.ส.๓๔/๑๖๒/๒๕๙; ข้างล่าง ๓๔/๘๗๘/๓๐๒)

อັตถุทธารกัณฑ์: “กตเม ชมฺมา กุสฺสา?” ธรรมอย่างไร เป็นกุศล?
กุศลในภูมิ ๔ ธรรมเหล่านี้ เป็นกุศล.

“กตเม ชมฺมา อกุสฺสา?” ธรรมอย่างไร เป็นอกุศล? จิตตูปบาทฝ่าย
อกุศล ๑๒ ธรรมเหล่านี้ เป็นอกุศล.

“กตเม ชมฺมา อพฺยากตา?” ธรรมอย่างไร เป็นอัพยากฤต? วิบากในภูมิ
๔ กิริยาอัพยากฤตในภูมิ ๓ รูป และนิพพาน ธรรมเหล่านี้ เป็นอัพยากฤต

เอาละ หมดเวลาไปกับธัมมสังคณีมากมาย ต่อไปจะต้อง พุดย่นย่อ เป็นอันจบพระไตรปิฎก เล่ม ๓๔ ที่เป็นอภิธรรมเล่มแรก แล้วก็รู้จักอรรถกถาของธัมมสังคณีไว้ด้วย คือ อัญญาสาลินี

ที่นี้ก็ไปที่ **พระไตรปิฎก เล่ม ๓๕** เป็นอภิธรรมเล่ม ๒ เรียกว่า **วิภังค์** ซึ่งเป็นเล่มหนากว่าธัมมสังคณีมาก แล้วก็เป็นการอธิบายธรรมที่ต่างไกลไปอีกแบบหนึ่งเลย

วิภังค์นี้ก็มาแจกกัณณะ คือ ท่านตั้งหมวดธรรมที่เป็นหลัก ขึ้น แล้วก็อธิบายให้แจ่มแจ้งเป็นเรื่องๆ ไป เช่นจะอธิบายขันธ ๕ ก็ตั้งเรื่องเป็น “ขันธวิภังค์” แล้วก็อธิบายเรื่องขันธ ๕ แจกแจงแจ่มมุขรายละเอียดออกไปอย่างพิสดาร ทั้งแจกแจงแบบพระสูตร (สูตรต้นตภาสนีย์) และแจงแบบอภิธรรม (อภิธรรมภาสนีย์) เสร็จแล้วสร้างความแม่นยำด้วยหมวดคำถาม-คำตอบ (ปัญหาปุจฉะ) โดยตรวจสอบกับมาติกา เช่นว่า “บรรดาขันธ ๕ ขันธไหนเป็นกุศล ขันธไหนเป็นอกุศล ขันธไหนเป็นชัพยากฤต ฯลฯ...รูปขันธเป็นชัพยากฤต ขันธ ๔ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี เป็นชัพยากฤตก็มี”

จบขันธวิภังค์ แล้ว ก็ตามด้วย *ชายนตวิภังค์* แจกแจงความเรื่องชายนตนะ *ชาตวิภังค์* เรื่องธาตุ *ปฏิจจสมุปบาทวิภังค์* เรื่องปฏิจจสมุปบาท...รวมทั้ง *โพชฌงค์วิภังค์* รวมทั้งหมดมากมายถึง ๑๘ วิภังค์ นี่คือการอธิบายแจกแจงให้แจ่มแจ้งเป็นเรื่องๆ ไปเลย

เห็นได้ชัดว่า วิภังค์นี้มีประโยชน์นัก ว่าให้ชัดกันไปเป็นเรื่องๆ อยากเรียนเรื่องปฏิจจสมุปบาท ก็มี *ปฏิจจสมุปบาทวิภังค์* อยากเรียนเรื่องโพชฌงค์ ก็มี *โพชฌงค์วิภังค์* ให้ เป็นอันพระไตรปิฎกเล่ม ๓๕ พอแค่นี้ และก็มื่ออรรถกถาเป็นคัมภีร์อธิบาย เรียกว่า **สัมโมหวิโนทนี**

ที่นี้ต่อไป พระไตรปิฎก เล่ม ๓๖ นี้กินเวลาไปเท่าไรแล้ว
ทนไหวใหม่ เอละ เมื่อกัวิมังค์ ต่อจากวิมังค์ ก็ตามด้วยธาตุกถา
แล้วก็บุคคลบัญญัติ ที่นี้ ๒ คัมภีร์นี้มีขนาดเล็ก ท่านก็เลยจัดรวม
ไว้ในการพิมพ์อยู่ในหนังสือเล่มเดียวกัน

ธาตุกถา กถาว่าด้วย ชันธ ธาตุ อายตนะ ไม่ใช่ว่าด้วยธาตุ
อย่างเดียว ที่ใส่ไว้ในชื่อนั้นให้เป็นการนองตัวอย่างที่จะให้เรียกชื่อ
ได้ง่ายๆ สั้นๆ สารของธาตุกถานี้ก็คือ เป็นการนำข้อธรรม
มากมายในมาติกาทั้งหลาย และข้อธรรมอื่นๆ อีก ๑๒๕ อย่าง
มาจัดเข้าในชันธ ๕ อายตนะ ๑๒ และธาตุ ๑๘ ว่าลงในธาตุไหน
ลงในชันธไหน ลงในอายตนะไหน ลงได้ หรือลงไม่ได้ อย่างไรก็ตาม
รวมจบแล้วก็เป็นคัมภีร์เล่มไม่ใหญ่

พอจบธาตุกถาแล้ว ก็ถึงคัมภีร์ต่อไปเรียกว่า **บุคคลบัญญัติ**
เป็นบัญญัติบุคคล คัมภีร์นี้จะว่าแปลกก็ได้ เพราะอภิธรรมนั้น
ตามปกติมีแต่เรื่องสภาวะ ไม่มีเรื่องบุคคล ไม่มีเรื่องบัญญัติ แต่
คัมภีร์นี้เป็นเรื่องบัญญัติ แต่ก็โยงไปที่สภาวะ โดยเป็นบัญญัติที่
เกี่ยวกับบุคคลผู้ได้บรรลุธรรม คือบัญญัติความหมายของชื่อที่ใช้
เรียกบุคคลต่างๆ ตามคุณธรรม เช่นว่า โสดาบัน ก็บัญญัติ
ความหมายว่า เรียกว่า โสดาบัน เพราะละสังโยชน์ ๓ ได้แล้ว คือ
สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส อย่างนี้เป็นต้น

บัญญัติเรียกว่าสภิกาคามี อนาคามี พระอรหันต์ จนถึง
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านก็แสดงความหมาย หรือจำกัดความ
ไว้ให้ทั้งนั้น นี่คือนุคคลบัญญัติ

จบบุคคลบัญญัติแล้ว ก็ถึงกถาวัตถุ ซึ่งเป็นคัมภีร์เล่มใหญ่
หนาทีเดียว

นี่ก็คือ **พระไตรปิฎก เล่ม ๓๗** ชื่อว่า **กถาวัตถุ** ซึ่งแปลตามตัวอักษรว่า เรื่องที่เอามาถกกัน แล้วเรื่องที่เอามาถกนั้นคืออะไร

นี่ก็คือว่า หลังพุทธกาลมา จนถึงพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นเวลา ๒๐๐ กว่าปี ปรากฏว่าได้มีความคิดเห็นแตกแยกกันในหมู่สาวกรุ่นหลัง จนกระทั่งเกิดพุทธศาสนานิกายย่อย ๑๘ นิกาย

เมื่อถึงสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ได้ทรงอุปถัมภ์ให้มีการสังคายนาครั้งที่ ๓ ประธานของการสังคายนา คือพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ เมื่อจะสังคายนา พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระก็รวบรวมทิวฏฐิความคิดเห็นของนิกายทั้ง ๑๘ นั้น มาจัดเป็นเรื่องๆ แล้วท่านก็ทำคำตอบชี้แจงอธิบายว่าทิวฏฐิและข้อยึดถืออื่นๆ แต่ละเรื่องๆ ผิดหลัก ผิดธรรมอย่างไร เพื่อแก้ความเห็นผิดของนิกายเหล่านั้น เช่น บางนิกายมีความเห็นที่ว่า พระอรหันต์เสื่อมจากอภัตตผลที่บรรลุแล้วได้ คนเป็นพระอรหันต์พร้อมกับการเกิดได้ ทุกอย่างเกิดจากกรรม อย่างนี้เป็นต้น ท่านประพันธ์เป็นคำปุจฉาวิสัชนา รวมทั้งหมด ๒๑๙ เรื่อง เรียกว่า ๒๑๙ กถา เป็นพระไตรปิฎกเล่มใหญ่ เรียกว่า **กถาวัตถุ**

จากนี้ก็เป็นคัมภีร์ใหญ่มาก จัดเป็น **พระไตรปิฎก เล่ม ๓๘-๓๙** เรียกว่า **ยมก** ที่เรียกชื่ออย่างนี้ก็เพราะเป็นการอธิบายหลักธรรมสำคัญให้เห็นความหมายและขอบเขตอย่างชัดเจน และทดสอบความรู้อย่างลึกซึ้ง ด้วยวิธีตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ๆ (“ยมก” แปลว่า “คู่”) เช่นถามว่า ธรรมทั้งปวงที่เป็นกุศล เป็นกุศลมูล หรือว่าธรรมทั้งปวงที่เป็นกุศลมูล เป็นกุศล, รูป (ทั้งหมด) เป็นรูปขันธ์ หรือว่ารูปขันธ์ (ทั้งหมด) เป็นรูป, ทุกข์ (ทั้งหมด) เป็นทุกข์ หรือว่าทุกข์ขันธ์ (ทั้งหมด) เป็นทุกข์ ดังนี้ เป็นต้น

ที่ถามให้ตอบเป็นคู่ๆ อย่างนี้แหละ เรียกว่ายวมก ก็ถาม-ตอบไปๆ มากมาย จัดได้เป็น ๒ เล่ม หรือ ๒ ภาค

ในภาค ๑ คือเล่ม ๓๘ มีหลักธรรมที่นำมาอธิบาย ๗ เรื่อง คือ มูล (เช่นในกุศลมูล) ชั้นธ อายตนะ ธาตุ สัจจะ สังขาร อนุสัย ถามตอบอธิบายเรื่องใด ก็เรียกว่า “ยวมก” ของเรื่องนั้นๆ เช่น มูล ยวมก ชั้นธยวมก เป็นต้น รวมในเล่มนี้ ๗ ยวมก แล้วไปภาค ๒ คือ เล่ม ๓๙ ก็ถามตอบอธิบายหลักธรรมเพิ่มจากภาค ๑ อีก ๓ เรื่อง คือ จิตตยวมก ธรรมยวมก (กุศล-อกุศล-อัปยากตธรรม) อินทริยยวมก รวมเป็น ๑๐ ยวมก เป็นพระไตรปิฎก ๒ เล่ม แต่ละเล่มหนาปึก

ที่นี้ก็ไปคัมภีร์สุดท้าย อภิธรรมจะจบแล้วนะ ทนฟังอีก หน้อยหนึ่ง เหลือคัมภีร์สุดท้ายเรียกว่า “ปฏิฐาน” เป็นคัมภีร์ใหญ่ ที่สุด จนมีอีกชื่อหนึ่งว่า “มหาปกรณ์” เป็นเล่มใหญ่ๆ ถึง ๖ เล่ม

นี่คือ **พระไตรปิฎก เล่ม ๔๐-๔๕** ชื่อว่า **ปฏิฐาน** พุดให้ ง่ายคือ ว่าด้วยปัจจัย ๒๔ ประการ เป็นการอธิบายระบบ ความสัมพันธ์ในการเป็นปัจจัยแก่กันของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งโยงไป ถึงหลักปฏิจจสมุปบาท ที่เป็นปัจจัยการ

หลักการในเรื่องนี้เป็นความสัมพันธ์ในเชิงปัจจัย ๒๔ ประการ ว่าอะไรเกิดขึ้นอย่างนี้ มาจากปัจจัยอะไร เป็นปัจจัย ชนิดไหน เรียกชื่ออย่างไร ตามที่ท่านตั้งเป็นหัวข้อ ที่นำมา สวดกันว่า “เหตุปัจจัย โข ธรรมณปัจจัย โข อธิปัตปัจจัย โข อนนตรปัจจัย” ไปจนถึง “วิคตปัจจัย โข อวิคตปัจจัย” คัมภีร์ปฏิฐานอธิบายปัจจัย ๒๔ นี้ โดยพิสดาร แสดงความสัมพันธ์อิงอาศัยเป็นปัจจัยแก่กัน แห่งธรรมทั้งหลายในแง่ด้านต่างๆ ธรรมที่นำมาอธิบายก็คือข้อ ธรรมที่มีในมาติกา คือแม่บทซึ่งแสดงไว้ในธัมมสังคณีนั่นเอง แต่ อธิบายเฉพาะ ๑๒๒ มาติกาแรก ที่เรียกว่า อภิธัมมมาติกา

ปฏิฐานเล่มแรก คือพระไตรปิฎก เล่ม ๔๐ อธิบายความหมายของปัจจัย ๒๔ เป็นการปูพื้นความเข้าใจเบื้องต้นก่อน จากนั้นจึงเข้าสู่เนื้อหาของเล่ม คือ อนุโลมติกปฏิฐาน แล้วก็อธิบายต่อทอดกันไปในเล่มที่ตามมา จนจบ กินเนื้อที่ทั้งหมด ๓,๓๒๐ หน้า ใช้เนื้อที่พระไตรปิฎก ๖ เล่ม

คัมภีร์ปฏิฐานนี้ ท่านอธิบายค่อนข้างละเอียดเฉพาะเล่มต้นๆ เท่านั้น เล่มหลังๆ ท่านแสดงไว้แต่หัวข้อหรือแนวและทิ้งไว้ให้ผู้เข้าใจแนวนั้นแล้วเอาไปแจจแจงโดยพิสดารเอง โดยเฉพาะเล่มสุดท้าย คือภาค ๖ แสดงไว้ย่อที่สุด แม้กระนั้นก็ยังเป็นหนังสือถึง ๖ เล่ม อย่างที่ว่าแล้ว

เรื่องคัมภีร์ปฏิฐาน ที่เป็นมหาปกรณ์ คือ “ตำราใหญ่” ซึ่งใหญ่ทั้งโดยขนาด และโดยความสำคัญนี้ บอกเล่าไว้ที่นี้แค่นี้ก็พอควรแล้ว ถ้าต้องการทราบให้มากอีกหน่อย ก็อาจไปค้นดูได้ใน *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์* ซึ่งได้บอกสาระสำคัญไว้เป็นรายละเอียดตามลำดับ สำหรับที่นี้ ก็บอกไว้แค่นี้

จบแล้วพระไตรปิฎก เล่ม ๔๕ ว่าด้วยปฏิฐาน ที่เริ่มมาตั้งแต่เล่ม ๔๐ เป็น ๖ เล่ม เมื่อเล่าเรื่องของคัมภีร์หลักแล้ว ก็บอกชื่ออรรถกถาสำหรับไว้ค้นหาคำอธิบายอีกชั้นหนึ่งด้วย

สำหรับอภิธรรมปิฎกนี้ เพิ่งบอกชื่ออรรถกถาไป ๒ คัมภีร์ คือ ธัมมสังคณี มีอรรถกถาชื่อ อัญญาสาธินี และวิภังคมีอรรถกถาเรียกว่า สัมโมหวิโนทนี ที่นี้ ต่อจากนั้นมาหมดทั้ง ๕ คัมภีร์ คือ ชาติกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก จนมาถึงปฏิฐานนี้ด้วย มีอรรถกถารวมกันเป็นชื่อเดียวว่า ปัญจปกรณัญจกถา แปลว่าอรรถกถา ๕ คัมภีร์ ๕ ปกรณ์ จบที่เดียวเลย

เป็นอันว่าจบพระไตรปิฎก ๔๕ เล่ม พร้อมทั้งอรรถกถา
เรียบร้อยแล้ว พอที่จะรู้เข้าใจว่าอะไรเป็นอะไร

พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า พระไตรปิฎกมีเนื้อความ
ทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งเป็น พระวินัยปิฎก
๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ พระสุตตันตปิฎก ๒๑,๐๐๐ พระ
ธรรมขันธ์ และพระอภิธรรมปิฎก ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ และนี่
ก็คือที่สถิตแห่งพระธรรมวินัย ที่ว่าเป็นวัดเป็นบ้านของเรา

เกร็ดเรื่องอรรถกถา และพระไตรปิฎกภาษาไทย

อย่างที่พูดไว้แต่ต้น ทุกคนทุกองค์ควรรู้จักวัดรู้จักบ้านของ
ตัวเอง ที่ฟังกันมานี้ก็ได้ทดสอบแล้วว่ารู้ หรือไม่รู้ ยังมีส่วนใหม่
ต่อไปนี่ต้องบอกได้ว่าอะไรอยู่ตรงไหน เหมือนอย่างคนรู้จักบ้าน
ของตัวเอง ถึงจะยังไม่รู้ชื่ออะไรไม่เป็น ยังไม่รู้จักแท้จริง ก็เอาแค่ว่าอันนี้
เรียกว่าอะไร อยู่ตรงไหน พอใครถามถึง ก็บอกได้ เอาแค่ว่าบ้าน
ของตัวเอง แค่นี้ก็พออยู่ไปได้

ต่อไปในขั้นจะเป็นเจ้าบ้านหรือเจ้าของบ้าน สิ่งของอะไร
อันไหนสำหรับใช้ทำอะไร มีประโยชน์อย่างไร ก็รู้เข้าใจ ถึงเวลา
ก็หยิบเอาไปใช้ได้ เอาไปสร้างสรรค์ทำประโยชน์ เอาธรรมไปเผย
แผ่ได้ นี่คือรู้จักบ้านของตัวเอง

พระนั่น เดียวนี้ถ้าถือว่าเสื่อม ก็เพราะไม่รู้จักบ้านของตัวเอง
เพราะฉะนั้นก็มองไม่ออกบอกไม่ได้ว่า ธรรมวินัยเป็นอะไร มี
อะไรอยู่ที่ไหน จะใช้อย่างไร ที่จำวัดก็หาย จึงต้องรู้จักไว้ ให้มอง
ออกบอกได้ อะไรอยู่ตรงไหน จะเอามาใช้อย่างไร รู้ธรรมวินัยให้
ชัด รู้จักบ้านของตัวเอง

เป็นอันว่าจบแล้ว พระวินัยปิฎก ๘ เล่ม พระสุตตันตปิฎก ๒๕ เล่ม พระอภิธรรมปิฎก ๑๒ เล่ม และอรรถกถาทั้งหลาย ครบแล้ว แต่นี้ก็รู้จักบ้านของตัวเอง

ที่จริง ทั้งหมดนี้อธิบายไว้แล้วใน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ที่คำว่า “ไตรปิฎก” ได้เรียงไว้หมด ตั้งแต่ มหาวิภังค์ เล่ม ๑ ไปจนถึงปฏิฐาน ภาค ๖ เล่ม ๔๕ เมื่อนานสัก ๒๐ ปีแล้ว โดยเฉพาะปฏิฐานนั้น อธิบายไว้เรียงเล่ม ถ้ามีเวลาน่าจะอธิบายใหม่ให้กะทัดรัด คัมภีร์เหล่านี้ที่จริงต้องทำ cross reference แต่ในพจนานุกรมนั้น ยังบกพร่องที่ว่า เมื่ออธิบาย เรียงรวมกันไว้ที่เดียวแล้ว บางเล่มในนั้นก็เอาออกไปตั้งในลำดับ คำ เช่น “กถาวัตถุ” ได้อธิบายไว้ในลำดับคำที่ “ก” ก็บอกด้วยว่า ให้ดูที่ “ไตรปิฎก” ด้วย แต่บางคัมภีร์ก็ลืมนึกไป ไม่ได้เอาออกมา เรียงไว้ในลำดับอักษรด้วย คราวนี้เมื่อมีโอกาส ก็สำรวจดูว่าชื่อ คัมภีร์ไหนยังไม่มาอยู่ในลำดับ ก็จะได้เอามาใส่ และทำ cross reference บอกให้ไปดูตรงนั้น ดูตรงนี้

ในคำว่า “อรรถกถา” ก็อธิบายยาวมาก มีทั้งหมดครบทุก เล่ม แล้วแต่ละอรรถกถาก็ไปอยู่ในลำดับคำอีกทีหนึ่ง โดยมี cross reference อ้างอิงโยงให้มาดูที่คำว่า “อรรถกถา” ด้วย

รวมความว่า เมื่ออ่านแค่คำว่า “ไตรปิฎก” และคำว่า “อรรถกถา” ในพจนานุกรมนั้น ก็จะเข้าใจเรื่องนี้พอสมควร

ขอพูดเพิ่มเติมเรื่องนี้นิดหนึ่ง เมื่อรู้จักอรรถกถาแล้ว ก็จะ เข้าใจที่จะแยกอะไรๆ ได้ และมองเห็นแง่ของตัวจริงที่เป็นประโยชน์ และจะได้ชี้แจงคนที่เข้าใจพราหมณ์ที่พูดคลุมไปว่าอรรถกถาไม่ได้ เรื่อง อย่างน้อยควรรู้ไว้ ท่านก็ไม่ได้บอกให้เชื่อ แต่ให้ใช้เพื่อศึกษา

เคยย้ำบ่อยๆ ว่า พระไตรปิฎกแปลนั้นใช้เป็นเครื่องประกอบการศึกษา ไม่ควรถือเป็นที่ยอ้างอิง เรื่องนี้ย้ำแล้ว ก็ยังต้องย้ำอีก พระไตรปิฎกแปลนี้ ก็ต้องเห็นใจท่าน เป็นงานหนักเป็นของยาก และทำกันมากท่านมากองค์ บางท่านก็ละเอียดลออ บางท่านก็ผ่านๆ บางท่านภูมิดี บางท่านก็ภูมิไม่แน่น ที่ทำไปแล้วบางที่ก็ผิดมาก ยกตัวอย่าง “อาสนะยาว” มีคำอธิบายอยู่ในพระไตรปิฎกบาลี ท่านแปลออกมาในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงว่า อาสนะยาวที่สุดนั่งได้ ๓ คน แต่ที่จริงคำแปลที่ถูกต้องคือบอกว่า อาสนะยาวนั้นคืออย่างต่ำนั่งได้ ๓ คน จะเห็นว่าตรงข้ามเลย

ก็ต้องเห็นใจท่านอย่างที่ว่าก็มีผิดๆ อย่างนี้บ้าง แต่เป็นงานที่สำคัญยิ่ง ก็ควรช่วยบอกกล่าวกันดีๆ หรืออย่างในมหาปริณิพพานสูตร ท่านว่ามาเป็นบาลี ไม่มีสัณนิทว่า พระสุภัททะกล่าวอย่างนั้นแล้ว พระมหากัสสปะได้ยินก็เกิดธรรมสังเวช ในพระไตรปิฎกแท้ไม่มี แต่ในพระไตรปิฎกแปล ท่านคงเห็นว่าข้อความตรงนี้เข้าเรื่องดี จึงเติมเข้ามา หรือบางทีในพระไตรปิฎกว่าสังเวชเฉยๆ ท่านก็เติมเป็นธรรมสังเวช อะไรอย่างนี้

ในพระไตรปิฎกแปลนั้น โดยทั่วไป ท่านแปลไปตามอรรถกถา (ผู้ที่อาศัยพระไตรปิฎกภาษาไทย ก็คือใช้อรรถกถาไปในตัว) อรรถกถาต้องการให้คนอ่านรู้เรื่อง ก็อธิบายข้อความในพระไตรปิฎกไว้ เช่นในพระสูตรพูดถึงที่ประทับของพระพุทธเจ้า อรรถกถาก็อธิบายว่าที่ประทับนี้คือพระคันธกุฎี พระไตรปิฎกภาษาไทยก็แปลไปตามอรรถกถาว่าพระพุทธเจ้าเสด็จออกมาจากพระคันธกุฎี แต่ที่จริงในพระสูตรตรงนี้ไม่มีคำว่าคันธกุฎี มีแต่คำว่าวิหารคือที่ประทับ อย่างนี้ก็ไม่ถึงกับแปลผิด แต่ไม่แปลตรงตามตัว

ที่เป็นอย่างว่ามานี้เยอะแยะ เพราะฉะนั้นเราก็ใช้ได้แค่เป็นเครื่องประกอบในการเล่าเรียน บอกว่าอย่าไปเอาพระไตรปิฎกแปลเป็นมาตรฐาน เป็นตัวตัดสินไม่ได้ อ้างอิงจริงแท้ไม่ได้

บางทีควรจะทับศัพท์ ท่านก็ไม่ทับ เช่น ธรรมาธิปไตย ท่านก็แปลว่า “ถือธรรมเป็นใหญ่” แล้วก็ไม่ใช่วงเล็บคำเดิมไว้ ไม่ทำเชิงอรรถบอกให้ ที่นี้คนอ่านก็ไม่รู้เรื่องว่ามันอะไรกัน อย่างนี้ก็มากมาย เคยยกตัวอย่างให้ดูให้รู้ให้เข้าใจ

พระไตรปิฎกภาษาไทย คือฉบับแปลนี้ ท่านต้องอาศัยอรรถกถาทั้งนั้น แม้แต่อาศัยอรรถกถาแล้ว บางทีก็ยังแปลผิด อรรถกถาตัวแท้อีกอย่างที่ว่า คือโดยพื้นฐาน เป็นดิग्ชนนารี ต่อจากนั้นก็มื่อรรถสังวรรณนา อธิบายขยายความต่อไป แล้วก็มื่อเรื่องเล่าประกอบหลากหลาย แล้วก็มื่อมติคนโน้น มติคนนี้ มีเกจิ (อาจารย์บางพวก) มีอปเร (อาจารย์อื่นอีก) อะไรต่ออะไรก็ว่าไป นี่ก็ต้องเข้าใจ ก็เป็นอันว่า ให้รู้เรื่องพระไตรปิฎก และเรื่องที่เกี่ยวข้อง ได้อธิบายมาพอสมควร คิดว่าตามทัน

ที่นี้ เมื่อตามทันแล้ว ก็เป็นหน้าที่ของแต่ละท่าน ที่จะไปพยายามศึกษา ไม่ต้องท่อง แต่ทำให้เกิดความคุ้นชิน เหมือนกับบ้านของเราเนี่ย ไม่ต้องท่องให้ยาก ก็รู้ว่าอะไรคืออะไร เป็นอะไร อยู่ตรงไหน จะเอาไปใช้อะไร แล้วต่อไปใช้ให้เป็น ทำให้เป็นประโยชน์ได้มากที่สุด จึงได้ถือโอกาสมาอธิบาย

ทำเรื่องหลวงลุง ต้องมาอยู่กับพจนานุกรมจนได้

ตามที่เป็นมาก็ไม่ควรพูดมาก ๆ ยาว ๆ อยู่แล้ว ตอนนี้องกาสที่จะมาพูดคงจะน้อยด้วย จึงต้องมุ่งไปที่เรื่องซึ่งจะขอให้ทำ แล้วตัวผู้พูดเองล่ะ จะไปทำอะไร ตัวเองที่อาพาธนั้นก็ไม่ได้หนีโรค แต่พยายามไปอยู่ในที่ที่ไม่ต้องพูด แล้วก็ทำงานหนังสือธรรมดาไป แต่งานที่คิดจะทำ ก็ยังไปไม่ได้เท่าไร

ขอเล่าพอเข้าใจกันนิด เมื่อบวชพระแล้วได้ ๒ พรรษา เสร็จเรื่องการเล่าเรียน และได้เริ่มสอนหนังสือ มีความเป็นอยู่เข้าทางของงานแล้ว ก็ได้เริ่มทำหนังสือธรรมเรื่องหนึ่งซึ่งใจมุ่งเต็มที่ เป็นงานทำพจนานุกรมพระพุทธศาสนา บาลี-ไทย-อังกฤษ แบบกิ่งสารานุกรม ให้เป็นเวลาของชีวิต แต่ชีวิตก็ไม่ได้เป็นไปตามใจ พอทำงานนี้ไปได้ปีหนึ่ง ก็ต้องรับงานมหาจุฬายา เต็มที่ ผ่านไปอีกปีหนึ่ง ก็ต้องไปอยู่กับงานของมหาจุฬายา ทั้งตัว ที่จริงก็ทำหนังสือนี้ไปได้มากสัก ๑ ใน ๓ ใน ๔ แล้ว แต่ก็ต้องหยุดไปอยู่กับงานมหาจุฬายา อย่างเดียว แล้วหยุดก็กลายเป็นเลิกไปเลย เพราะงานด้านอื่นก็มีแต่มากขึ้น เดียวนี้ก็ยังมีโอกาสย้อนกลับไปทำ แต่ก็ยังนึกว่าถ้ามีโอกาสก็จะกลับไปทำ

ระหว่างนี้ เมื่อยังย้อนกลับไปทำงานนั้นไม่ได้ จึงได้คิดทำฉบับย่อยหรือขนาดย่อมของงานนั้นขึ้นมาใช้กันก่อน ทำให้เกิดเป็นพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับนั้นฉบับนี้ขึ้นมา และงานหนังสือเรื่องโน้นเรื่องนี้ก็เกิดแทรกขึ้นมาเรื่อยๆ มากมายเต็มไปหมด งานค้างรอก็ยิ่งเพิ่มจนทำตลอดชีวิตก็ไม่หมด

ทีนี้ในขณะที่งานค้างเก่างานเข้ามาใหม่มุ่งนั่งอยู่นี้ ก็จำเพาะว่าต้องตั้งใจเร่งงานยาวเรื่องหนึ่งเป็นพิเศษ

งานหนังสือยวนี้เกี่ยวเนื่องกับหลวงลุง พระครูสังฆรักษ์ (นาย ญาณาทิโป) หลายท่านอาจไม่รู้ ก็เล่าไว้พอให้เข้าใจกัน และรู้ทันเหตุการณ์ เวลานี้พยายามทุ่มตัวให้กับงานนี้ งานพจนานุกรม และงานอื่น ถ้าไม่จำเป็นเฉพาะหน้า ก็เลื่อนไปทิ้งไป

เรื่องมีว่า เมื่อปี ๒๕๕๗ ขณะหลวงลุงอาพาธหนัก วันหนึ่งเดินทางจากชัยภูมิ มาแวะเยี่ยมท่านที่ รพ.ธนบุรี ๒ เวลานั้นกำลังตรวจหนังสือ ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม ซึ่งถ้าจบจะมี ๖๐ ตอน ก็เอาหนังสือนี้ที่เพิ่งตรวจเสร็จพิมพ์ออกมาได้ ๔ ตอน เพิ่งใหม่ ๆ จะมาให้ท่านดูให้มีชีวิตชีวา เพราะว่าหน้าปกเป็นรูปการ์ตูน หลวงลุงท่านชอบการ์ตูน และชอบวาดการ์ตูนหนุมาน ก็เลยจะเอาหนังสือที่หน้าปกมีรูปการ์ตูนนี้ไปให้ท่านดูด้วย พอขึ้นไป ปรากฏว่าท่านมรณภาพก่อนไปถึงหน่วยเดียว หนังสือก็เลยค้างติดอยู่ในยาม และก็พบท่านอื่นๆ ที่มาในเหตุการณ์

เมื่อเรื่องเป็นไปอย่างนั้น ก็มีการปรึกษากันว่าจะจัดงานศพเมื่อไรอย่างไร ตอนนั้นเป็นช่วงพรรษา จัดงานก็ไม่สะดวก หนังสือตามพระใหม่ ๆ ก็กำลังทำเดินหน้าอยู่ ก็เลยตกลงว่าจะพิมพ์หนังสือ ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม ตอนงานศพหลวงลุง

พอว่าอย่างนี้ ก็ต้องทำหนังสือ ตามพระใหม่ ๆ ให้เสร็จ และยิ่งต้องเร่ง หนังสือนี้มี ๖๐ ตอน ตรวจมาตั้งแต่ปี ๕๗ ถึงปี ๖๐ ได้ ๕๖๑ หน้า ๒๖ ตอน เหลืออีก ๓๔ ตอน หนังสืออื่นที่เฉพาะหน้าก็แทรกเข้ามาๆ ทำท่าจะเสร็จยาก จึงได้บอกพระหลายครั้งแล้วว่า ไม่แน่แล้วนะ องค์ไหนจะถูกเผาก่อน คือว่าองค์ที่ทำหนังสือนี้ ก็ชักใกล้เวลาแล้ว ส่วนองค์หลวงลุงก็รอให้หนังสือเสร็จ จึงต้องให้องค์นี้รอด จนกว่าทำหนังสือ ๖๐ ตอนเสร็จ แต่ถ้าองค์นี้ไม่รอด หนังสือก็ยังไม่เสร็จ องค์นี้ก็ถูกเผาก่อน

เป็นอันว่า ตอนนี้ก็แข่งกันว่า องค์ไหนจะถูกเผาก่อน องค์ที่
นั่งพูดอยู่นี่ หรือองค์ที่นอนอยู่ข้างล่างโน้น

เพราะฉะนั้น ตอนนี้ก็อยู่ในช่วงที่ต้องทุ่มเวลาให้กับหนังสือ
ตามพระใหม่ฯ ต้องเร่งให้เสร็จ แต่มาถึงเวลานี้ก็คิดขึ้นมา เอ... ดู
ท่าทีตัวเองจะรอดจากหนังสือตามพระใหม่ฯ ไปได้ยาก แล้ว
หนังสือสำคัญอื่นๆ ที่รออยู่ เช่น พจนานุกรมฯ ทั้งหลาย ก็
พลอยหมดโอกาส ไม่ได้เพิ่มไม่ได้เติมไปด้วย

ในที่สุดก็จึงขอแบ่งเจียดเวลามาเพิ่มเติมพจนานุกรมเป็น
งานแทรกด่วนในช่วงนี้ เอาเท่าที่จะใช้เวลาให้น้อยที่สุด เพราะ
งานตามพระใหม่ฯ ต้องเร่งเป็นตัวยืนไว้ ก็แย่งเวลามาได้หน่อย
ตอนนี้ก็เสร็จ ปิดไปแล้ว ต้องกลับไปทำเรื่องตามพระใหม่ต่อ

ที่ว่าแย่งเวลามาได้หน่อยนั้น ก็คือว่า หนังสือพจนานุกรมนี้
ยังมีบางคำตกหล่นไปอย่างไร้ที่น่าจะเฉลอ จะเติมมานานแล้ว ก็
ได้แต่รอจนรอไม่ได้ มีทั้งคำง่าย ๆ ที่ยังอธิบายไม่ชัดเจน บางคำที่
สำคัญชาวบ้านก็พูดกันติดปาก แต่เข้าใจผิดเพี้ยนไปไกล

อย่างคำว่า “สังเวช” คนไทยก็เข้าใจผิดใช้ผิดกันเป็น
ธรรมดาไปแล้ว บอกว่าไปนมัสการสังเวชนียสถาน แล้วสังเวชนีย
สถานแปลว่าอะไร ถ้าแปลตามตัวก็ว่า สถานที่น่าสังเวช แล้วคน
ไทยเข้าใจอย่างไร น่าสังเวชก็แยสิ นี่ก็เพราะคนไทยเข้าใจผิดไป
ทางสลดหดหู่ ห่อเหี่ยว สังเวชนั้นไม่ได้แปลว่าสลดหดหู่ใจ แต่
ตรงข้ามกันเลย ที่จริง ในพจนานุกรมก็อธิบายไว้บ้างแล้ว แต่เป็น
เรื่องสำคัญเด่น ก็จึงอธิบายให้ชัดเจนเห็นแง่มุมและความขยาย
เชื่อมโยง รวมไปถึงธรรมสังเวช ขยายเป็นหลายหน้า ที่เพิ่มคราว
นี้มุ่งไปที่คำพ้องๆ เช่น คำง่าย ๆ หรือคำสามัญที่ตกหล่น

อย่างคำว่า “อาฆาตวัตถุ” ซึ่งมีทั้งในวินัย ในพระสูตร ในอภิธรรม อย่างในพระวินัยปิฎกพูดถึงทั้งอาฆาตวัตถุ ๑๐ และอาฆาตวัตถุ ๙ โดยบอกให้รู้ว่า อาฆาตวัตถุ ๙ คือ ๙ ข้อแรกไม่รวมข้อที่ ๑๐ เป็นเหตุแตกแยกของสงฆ์ได้ อย่างนี้เป็นต้น ในพระสูตรก็มากมาย ในอภิธรรมก็ว่าไว้ทั้ง ๙ ทั้ง ๑๐ นี่ยังตกหล่นก็เอามาใส่ ก็อนุโมทนาที่ท่านได้บอกไป

แต่บางคำต้องรอไว้ทีหลังข้างหน้า เช่น ท่านอยากให้เติมคำว่า “กัจจายนะ” อะไรพวกนี้ คัมภีร์จำพวกหลักภาษา ไวยากรณ์ทั้งหลาย อย่างกัจจายนไวยากรณ์นั้น เป็นประเภทนายช่างดูแลรักษาซ่อมแซมบ้าน ตอนนี่เรากำลังเอาเรื่องตัวบ้านทีนี้ถ้าเอากัจจายนะเข้ามา โมคคัลลายนะก็ต้องเข้ามา สัททนีติก็ต้องเข้ามา รูปสิทธิก็ต้องเข้ามา อภิธานปิฎกก็ต้องเข้ามา แล้วยังมีคัมภีร์พ่วงเป็นบริวารอีกเยอะแยะ ว่ากันเป็นขบวน จึงรอก่อน เอาไว้องค์ที่เขียนนี้รอดจาก*ตามพระใหม่* ก่อน เมื่อรอดแล้วก็ค่อยเอาคัมภีร์พวกนี้เข้ามาทีหลัง

หรืออย่างท่านหนึ่งเสนอให้ใส่ “ปฏิฐาน” แต่ที่จริง ปฏิฐาน ซึ่งเป็นคัมภีร์ท้ายสุด ใหญ่สุด มีอยู่แล้วข้างท้ายในคำว่า “ไตรปิฎก” อธิบายไว้ยาวที่สุด เรียงเล่มไปเลย แต่ยังไม่ได้เอาออกมาตั้งเป็นหัวข้อพท์หนึ่ง และบอกให้ “ดู ไตรปิฎก” นี่เป็นตัวอย่างคำที่ยังไม่ได้ทำ cross reference ให้ไว้

มีท่านที่เสนอ “วิมุตติมรรค” ด้วย อันนี้ขอเล่าให้ฟังนิดหนึ่ง เมื่อราว ๓๕ ปีมาแล้ว ในวงการศึกษาคัมภีร์ได้ตื่นตื่นกัน บอกว่ามีการค้นพบคัมภีร์บาลีที่สูญหายไป ชื่อ*วิมุตติมคค์/วิมุตติมรรค* ปรากฏว่าไปเจออยู่ในภาษาจีน ของเดิมในภาษาบาลีไม่มีแล้ว

ก็เลยมีการแปลมาเป็นภาษาอังกฤษ โดยค้นหาพุทธพจน์ที่อ้างในนั้น แล้วก็เรียงพุทธพจน์บาลีไว้ที่เชิงอรรถเต็มไปหมด นั้นเมื่อ ๓๐ กว่าปีแล้ว ผมอาจจะเคยเขียนเรื่องนี้ไว้แล้ว แต่นานเกินไปก่อนสมัยมีคอมพิวเตอร์ ไม่รู้จะไปค้นอย่างไรไหว ส่วนที่หาได้คือ อย่างน้อยในหนังสือ *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ* ที่พิมพ์เมื่อปี ๒๕๒๕ ก็พูดถึงวิมุตติมรรคไว้ที่เชิงอรรถบอกว่า ในวิมุตติมรรคนั้นบอกว่า อนุปาติเสสนิพพานได้แก่นิสสรณวิมุตติ นั่นคือเหตุการณ์เก๋าราว ๓๕ ปีมาแล้ว เป็นเรื่องเก่าแก่ผ่านเวลามานาน วิมุตติมรรคที่เป็นภาษาอังกฤษยังอยู่ที่กุฏิที่วัด

ที่นี่ ในฉันทสัญญาของพม่า ที่เป็นสังคายนาครั้งใหญ่ ในการประชุมจัดเตรียมสังคายนา ด้านหนึ่งเขาประชุมกันสันนิษฐานว่า วิมุตติมรรค เป็นคัมภีร์ของนิกายมหายาน หลังพุทธกาล เมื่อพระพุทธศาสนาแตกเป็น ๑๘ นิกาย นิกายที่แตกตอนแรก มีคู่มือใหญ่คู่มือหนึ่งคือมหายานกับวัชชีบุตร มหายานเป็นอาจารย์วาหนะวัชชีบุตรก็เป็นอีกอาจารย์วาหนะหนึ่ง รวมอยู่ใน ๑๘ นิกายนั้นแหละ

ที่ว่าวิมุตติมรรคนั้นเป็นของนิกายมหายาน เขาบอกว่าพระมหากษัตริย์จากอินเดียชื่อว่าคุณฑิศา นำเอาคัมภีร์นี้ไปเมืองจีนแล้ว พระจีนชื่อว่าสังฆปาละได้แปลเป็นจีนไว้ คัมภีร์นี้ก็เลยอยู่ในภาษาจีน ตอนนั้นก็แปลออกมาเป็นภาษาอังกฤษอย่างที่ว่าแล้ว

นี่ก็เล่าเรื่องให้ฟัง วิมุตติมรรคนี่ก็เอามาพูดกันเข้าคู่กับวิสุทธิมรรค ทั้ง ๒ เล่มนี้อธิบายไตรสิกขาทั้งคู่ แต่ใช้คนละคาถาตั้ง ฝ่ายวิสุทธิมรรคขึ้นคาถาตั้งว่า

สีเล ปตัญญาชย นโร สปณโณ	จิตตํ ปณฺณญจ ภาวยํ
อาตปปี นิปโก ภิกขุ	โส อิมํ วิชฺชเย ชฏี

แต่วิมุติธรรมคใช้คาถาตั้งว่า

สีลั สมาริ ปญญา ๑ วิมุติ ๑ อนุตตรา
อนุพุทธา ฮิเม ธมมา โคตเมน ยสสุสินา

คาถาตั้งของวิมุติธรรมคก็ไตรสิกขา ของวิสุทธิธรรมคก็ไตรสิกขา เล่ามาก็พอแค่นี้ วิสุทธิธรรมคของพระพุทโธเสนาจารย์ยังอยู่ แต่วิมุติธรรมคหายไปแล้ว ไปเจอในภาษาจีนดังได้ว่ามาแต่เอาละนะรู้กันไว้ ยังไม่ตั้งคำ “วิมุติธรรมค” เพราะถือว่าเป็นคัมภีร์ที่กลายเป็นอาคันตุกะไปแล้ว ไว้รอดผ่านตามพระใหม่ไปได้แล้ว ค่อยว่ากัน ก็บอกเล่าให้รู้เข้าใจเรื่องราวและสถานการณ์

มีท่านหนึ่งถามว่าคัมภีร์วชิรพุทธิคืออะไร ก็เลยพูดเป็นส่วนแถมเล็กน้อย วชิรพุทธินั้นเป็นชื่อของฎีกาคัมภีร์หนึ่ง ฎีกาเป็นคัมภีร์ชั้นต่อจากอรรถกถา ตามปกติก็อธิบายอรรถกถาคัมภีร์ฎีกาจึงมีจำนวนมาก แต่ในเรื่องที่พูดมาข้างต้น บอกไว้แค่อรรถกถาซึ่งอธิบายพระไตรปิฎกโดยตรง ไม่บอกต่อลงมา เพราะมากมาย จะทำให้สับสน แต่เมื่อเอ่ยขึ้นมา ก็พูดถึงเล็กน้อย

วชิรพุทธิฎีกานั้นอธิบายอรรถกถาของพระวินัยปิฎก ก็คืออธิบายสมันตปาสาทิกาที่พูดถึงข้างต้น ฎีกาที่อธิบายอรรถกถาพระวินัยนั้นมีมาก แต่ที่ถือว่าสำคัญมากมี ๓ คือ สารัตถทีปนี วิมตีวินี และวชิรพุทธิฎีกานี้ เรียกเป็นวินยมหาฎีกา โดยเฉพาะสารัตถทีปนีอยู่ในรายชื่อคัมภีร์ที่กำหนดไว้ในประเพณีการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย เป็นคัมภีร์ใหญ่มากทีเดียว

ฎีกาอีกคัมภีร์หนึ่งที่อยู่ในรายการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย คือ ปรมัตถมัณฑุสา (ปรมัตถมัณฑุสา ก็เขียน) ซึ่งเป็นฎีกาของวิสุทธิธรรมค

วิสุทธิมรรคนั้นมิใช่เจาะจงอธิบายพระไตรปิฎกส่วนไหนโดยตรง จึงไม่เป็นอรรถกถา แต่เป็นคัมภีร์ในระดับอรรถกถา เป็นหลักที่อ้างอิงสำคัญอย่างอรรถกถา (ในเมืองไทยเรียกว่าเป็น “ปกรณ์วิเศษ” คือปกรณ์พิเศษ แต่พม่าเรียกแค่ว่า “ปกรณ์”) คัมภีร์ที่อธิบายวิสุทธิมรรคนั้นก็เรียกว่าเป็นฎีกา ได้แก่ปกรณ์มัทถมัญญุสนา ซึ่งเรียกเป็นมหาฎีกา (“วิสุทธิมคฺคมหาฎีกา”) รจนาโดยพระธรรมปาละ ซึ่งเป็นพระอรรถกถาจารย์องค์สำคัญ มีชื่อต่อจากพระพุทธโฆษาจารย์ (พระธรรมปาละนี้รจนาคัมภีร์มากมาย ถึง ๑๔ คัมภีร์ คือ อรรถกถา ๘ ฎีกา ๕ และอนุฎีกา ๑)

ฎีกาของพระธรรมปาละนี้เป็นของยุคแรก คือใกล้จะถึง พ.ศ. ๑๐๐๐ จะว่าทันยุคอรรถกถาก็ได้ หลังจากนั้นก็มีฎีกาเกิดเพิ่มเรื่อยมา จนถึงยุคหลังมาก อย่างอภิธัมมัตถวินิชาลินี ที่อธิบายความในอภิธัมมัตถสังคหะ ซึ่งใช้เป็นแบบเรียนบาลีประโยค ๙ ในเมืองไทยนี้ ก็เป็นฎีกาในสมัยหลังมาก พระสุมังคลาจารย์รจนาขึ้นในลังกาทวีป ในระยะ พ.ศ. ๑๗๐๐

ในสายคัมภีร์ไวยากรณ์ ก็มีคัมภีร์อธิบาย ที่เรียกว่าเป็นฎีกา อย่างอภิธาน์ปทีปิกา ซึ่งรจนาขึ้นที่ลังกาทวีป ก็ยังมีคัมภีร์อธิบายเรียกว่าอภิธาน์ปทีปิกาฎีกา ซึ่งเป็นของในยุคหลังมาก ดังจะเห็นว่ามีการอธิบาย “ติทิว” (ไตรทิพ) ขยายออกไปอีก คือตามปกติอธิบายกันว่า ไตรทิพ หมายถึงชั้นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หรือบางทีก็หมายถึงสวรรค์ทั้งหมด แต่อภิธาน์ปทีปิกาฎีกา ซึ่งก็อธิบายหลายนัย มีนัยหนึ่งบอกว่า ติทิวะ คือไตรทิพนี้ แปลว่า “แดนเป็นที่บันเทิงของเทพ ๓” (ติ - ๓ + ทิวะ - เทพ) คือ พระพรหม พระหริ และพระหระ

หริ คือใคร ก็คือพระวิษณุ พระนารายณ์ หรือพระกฤษณะ
 พระ ก็คือพระอิศวร รวม ๓ เทพ ก็คือตรีมูรติ ของฮินดู ว่าถึงเทพ
 ๓ องค์นี้ ในยุคพุทธกาลก็มีพระพรหมองค์เดียวเป็นใหญ่ ส่วน
 นอกนั้นเป็นเทพเล็กๆ หริ-หระ ซึ่งเป็นชื่อเรียกพระนารายณ์และ
 พระอิศวร เพิ่งมีหลังพุทธกาลหลายร้อยปี อภิธาน์ปบที่ปิภาฎีกา
 ที่แต่งหลังพุทธกาลนานมากนี้ เมื่อไปอธิบายไตรทิพ/ไตรทิพยใน
 ความหมายหนึ่งว่าเป็นที่บังเกิดของเทพ ๓ คือ พรหม-หริ-หระ
 ของฮินดู ได้แก่พระพรหม-พระนารายณ์-พระอิศวร ก็กลายเป็น
 การดึงไปเข้าทางของฮินดู บางที่ท่านอาจจะอธิบายแบบนี้กสฺนุก
 ขึ้นมาก็ได้ แต่ก็ทำให้รู้ถึงสภาพของยุคสมัยด้วย ดังนั้น จะให้ดี
 เราควรจะรู้ด้วยว่าคัมภีร์ใด เกิดในสมัยไหน ไปมาอย่างไร

เรื่องเกร็ด ๆ ก็ไม่ควรประมาท

ขอเล่าสรุปไว้หน่อยว่า ใน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับ
 ประมวลศัพท์ ที่เจียดเวลามาสั้นๆ ธิบชำระเพิ่มเติมเสร็จไป
 ในตอนนี้นั้น ได้ยกเอาคำภาษาไทยออกทิ้งไป ๒๕ คำ ทำไม่จึง
 ยกทิ้ง ก็ได้อธิบายไว้ในคำชี้แจงของหนังสือเล่มนั้นแล้ว แต่คงน้อย
 นักที่จะมีใครได้อ่าน

เรื่องก็คือ หนังสือพจนานุกรมนี้ ตอนแรกทำขึ้นมุ่งสำหรับ
 ผู้เรียนในระดับต้นของนักธรรม ก็แลในหนังสือเรียนนักธรรมนั้นมี
 ภาษาเก่าๆ คำไทยเก่าๆ ซึ่งคนสมัยนั้นบางที่ก็รู้เข้าใจและ
 อธิบายไม่เหมือนสมัยนี้ เมื่อเริ่มทำพจนานุกรมนี้ครั้งแรก จึงเอา
 คำเก่าๆ เหล่านั้นติดเข้ามาด้วย แต่เวลานี้ หนังสือนี้ขยายขอบเขต
 กว้างออกไปแล้ว จึงยกเอาคำไทยที่ไม่ใช่ถ้อยคำทางธรรมวินัยออก
 ทิ้งไปคราวนี้ ๒๕ คำ เอาแต่คำพระ ศัพท์ธรรม คำจากบาลีเข้ามา

แต่ถ้าเป็นคำภาษาบาลีแท้ ที่ไปเข้าเรื่องของการเรียนภาษาบาลี ก็ไม่เอา ยกให้การเรียนภาษาบาลีเป็นเรื่องของฝ่ายช่างไป ไม่เอาเข้ามา อย่างที่ว่าแล้ว เรื่องของพวกเขา คัมภีร์ก็กระจายนะ โมคคัลลายนะ ฯลฯ ไม่เอา นอกจากนั้น คำทางฝ่ายของการเรียนภาษาอย่าง พฤติ หรือโยค อะไรก็ไม่เอาทั้งนั้น

อย่างที่มีบางท่านถามถึงเรื่อง ปตตนิลฺเลหํ โยจฺจนิลฺเลหํ นั้นเป็นเรื่องของอาจารย์สอนภาษาบาลี ที่จะไปอธิบายให้ฟังทางพจนานุกรมนี้ไม่มีหน้าที่

ที่จริงทางภาษาบาลีเอง เรื่องก็ชัดอยู่แล้ว แต่เราไปติดคำว่า “เลีย” เท่านั้นเอง คือ นิลฺเลห นี้เป็นกิริยาของการปาด คือปาดของเหลวที่เหนียวอยู่ติดพื้นผิว ที่นี้การปาดนั้น จะปาดด้วยอะไรก็ได้ ฉะนั้นในคัมภีร์นี้ท่านก็มีอธิบายให้แล้ว

ชีวหยา โยจฺจ นิลฺเลหิตฺตฺพฺไพ = ริมฝีปาก ฟึ่งปาดด้วยลิ้น

ทีนี้ องฺคุลิยา ปตฺโต นิลฺเลหิตฺตฺพฺไพ = บาตร ฟึ่งปาดด้วยนิ้ว

จะเห็นว่า ทั้งสองประโยคนั้น ตัวกิริยาก็ “นิลฺเลห” คือปาดเหมือนกัน แต่ “ปาดด้วยลิ้น” นี้ คำไทยเรามีคำเรียกพิเศษว่า “เลีย” ที่นี้พอเราติดคำว่าเลียแล้ว พอไปเจอ ปตต - นิลฺเลห แทนที่จะรู้ว่า ปาดบาตร (ขอดบาตร) เราก็จะเอาเป็นเลียบาตร ก็เลยสงสัยว่าจะเอาลิ้นเลียบาตรได้อย่างไร แต่ถ้าเราเข้าใจจริง รู้ว่าปาด ว่าขอด มันก็ไม่ใช่เลีย ก็ปาดหรือขอดด้วยนิ้วชี้ ซึ่งท่านก็บอกอยู่แล้วว่า องฺคุลิยา ปตฺโต นิลฺเลหิตฺตฺพฺไพ ฟึ่งปาดบาตรด้วยนิ้ว หรือจะว่าขอดก็แล้วแต่ ก็ไม่ใช่ไปเลียบาตรด้วยนิ้ว ไม่ต้องไปติดข้องกับคำว่าเลียบาตร เป็นการงงกับถ้อยคำในทางภาษาเท่านั้นเอง นี่เป็นเรื่องของอาจารย์สอนภาษาบาลีที่จะอธิบายให้ฟัง

ยังมีเรื่องเกร็ดๆ อีก แต่เกร็ดที่เป็นเรื่องนิดหน่อย บางทีก็สำคัญ อย่างคำไทยนี้แหละ บางทีเป็นคำพระ เช่น “ตรัสรู้” ก็เป็นเรื่องสำคัญ ควรอธิบายให้เข้าใจกัน ไม่ปล่อยให้ดับสน

อย่าง พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ท่านอธิบายมากบ้าง น้อยบ้าง ของมากด้วยกัน ก็ควรเห็นใจท่านมากทีเดียวท่านก็อธิบายไปตามที่คนไทยเข้าใจกันในปัจจุบัน อย่าง “มานะ” ท่านก็อธิบายเป็นความพยายาม ความพากเพียร อะไรต่ออะไรก่อน ตามแบบที่คนไทยเข้าใจ แล้วไปลงทำยว่า ความถือตัว ที่เป็นความหมายแท้ของเดิมในภาษาบาลี

แต่ถ้าจะให้ดี พจนานุกรมน่าจะแยกให้ด้วย บอกว่า ภาษาไทยเดี๋ยวนี้เข้าใจอย่างนี้ แต่ตัวบาลีเดิมคืออย่างนั้น คนก็จะแยกได้ เข้าใจตรง

อย่าง “ตรัสรู้” ท่านก็ให้ความหมายว่าเป็น “รู้แจ้ง” แล้วก็วงเล็บว่า “(เฉพาะพระพุทธเจ้า)” อันนี้ก็เป็นการเข้าใจในปัจจุบัน ซึ่งก็ยังมีแง่มีปมอีกว่า คำว่า “พระพุทธเจ้า” ก็ยังตีความได้อีก พระพุทธเจ้าในที่นี้หมายถึงเฉพาะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้นใช่ไหม? อ้าว... แล้วสำหรับพระปัจเจกพุทธเจ้า บอกว่าท่านตรัสรู้ได้ไหม? เอาอีกแล้ว ก็เกิดปมปัญหาอีก ก็เห็นว่ามีการใช้กันว่า พระปัจเจกพุทธเจ้าตรัสรู้

แต่ไม่ใช่เท่านั้น ที่จริง เมื่อเป็นคำไทยในภาษาของเราเอง ก็ต้องไปสืบค้นดูต้นตอสิ ท่านผู้เป็นต้นเรื่องต้นเดิมบัญญัติไว้ และใช้มาอย่างไร ก็ย้อนกลับไปดูหนังสือเก่า

ลองไปดูปฐมสมโพธิ ของสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส พ.ศ. ๒๓๘๗ เกือบ ๒๐๐ ปีแล้ว ยุคแรกของวรรณคดีไทยหลังกรุงแตก

ในปฐมสมโพธิกถานั้นเต็มไปหมด คำว่า “ตรัสรู้” พระสาวกตรัสรู้ทั้งนั้น พระสารีบุตรพิจารณาว่าโยมมารดาจะมีปัญญาพอจะตรัสรู้ใหม่ ท่านใช้อย่างนี้ทั่วไปหมด ทุกคนเลย ตรัสรู้ๆ นี่ก็หมายความว่า “ตรัสรู้” นี้คือรู้พิเศษ รู้แจ้งจริง ไม่ใช่แค่รู้อย่างคนทั่วไปอย่างสามัญ แต่รู้อรหัตตญาณ ถึงขั้นบรรลุมรรคผล เรียกว่าตรัสรู้ เพราะฉะนั้น ในหนังสือเก่าของกรมพระปรมาธิบดี ชิโนรส ก็ใช้ตรัสรู้ทั่วไปหมด สำหรับการบรรลุมรรคผลทุกระดับ

ที่นี้มาถึง สมเด็จพระสังฆราช (สา) ก็มีปฐมสมโพธิฉบับที่ใช้เรียนนักธรรม ในเล่มนั้น ก็ใช้ตรัสรู้ทั้งนั้น สำหรับการบรรลุมรรคผลของคนทั่วไปทุกคน

เป็นอันว่า ตอนนี้อายอมให้แก่ผู้ที่เข้าใจตามพจนานุกรม อย่างที่คนปัจจุบันพูดกัน แต่ถ้าจะเอาจริง ต้องไปดูที่ต้นตอ เพราะท่านเป็นต้นตอของการบัญญัติคำนี้ จึงต้องพินิจให้เข้าใจ ว่า ตามบัญญัติหรือตามความริเริ่มของท่านเหล่านั้น ที่เรียกว่า “ตรัสรู้” คือรู้แจ้ง ก็คือรู้อรหัตตญาณ ถึงขั้นบรรลุมรรคผลนั่นเอง ไม่ใช่จะต้องเป็นพระพุทธเจ้า จึงว่าตรัสรู้ องค์อื่นไม่ตรัสรู้ พระองค์อื่นก็เลยกลายเป็นรู้อย่างคนธรรมดาไป อย่างนี้เป็นต้น ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ก็เลยต้องอธิบายคำว่า “ตรัสรู้” ให้เห็นว่า ที่จริงความหมายเดิมของท่านคืออย่างไร และก็จึงเอาคำพวกนี้มาอธิบายในฐานะเป็นคำสามัญที่พึงรู้เข้าใจกัน

เป็นอันว่า พจนานุกรมฯ ฉบับประมวลศัพท์ กลายเป็นเพิ่มอีก ๕๐ หน้า แต่ยังต้องเพิ่มอีกเยอะ ต่อไป ถ้าวัดจาก ตามพระใหม่ ไปเรียนธรรม ก็จะได้มาเพิ่มเติมอีก

นี่ตอนแรกมาแทบไม่มีเสียง แต่พูดไปๆ เสียงก็ดังเอ็ด ขึ้นมา อย่างนี้พอกลับไป ตั้งแต่พรั่งนี้อาจรู้ผลว่าจะเป็นอย่างไรร

เอาเป็นว่า ถ้าเผื่อพูดกันอีกไม่ค่อยได้ มาบอຍไม่ได้ ก็ขอให้ถือเรื่องนี้เป็นสำคัญ ขอให้ทำให้ได้จริงแล้วจะเกิดประโยชน์มาก เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตัวเอง และแก่พระศาสนา ถ้าทำได้อย่างนี้ พระพุทธศาสนาจะมีทางฟื้น มิฉะนั้นจะน่ากลัว

สภาพปัจจุบันนี้น่ากลัวมาก เพราะผู้เรียนไม่ได้ใส่ใจใหม่ เรียนประโยค ๓ ประโยค ๔ ฯลฯ เราเรียนอะไร แปลอะไร ตัวจริงของเรื่องอยู่ที่ไหน เป็นอะไรกันแน่ ก็ไม่รู้ เอาแค่นี้แปลได้เท่านั้นเอง แล้วอย่างนี้พระพุทธศาสนาจะไปได้อย่างไร

ฉะนั้น เอานะ เรื่องนี้เอาให้จริง เรียกว่าเริ่มขึ้นมาเลย รู้จักบ้านของตัวเอง จะเป็นพระไตรปิฎก จะเป็นอรรถกถา ที่เป็นตัวหลัก พูดขึ้นมา ก็รู้เลย คืออะไร อยู่ตรงไหน เป็นอย่างไร ใช้อะไร

ในพระไตรปิฎกนี้ เรายังมีพระศาสดาประทับอยู่

ก่อนจบ ควรยกพุทธดำรัสที่เป็นหลักเป็นเครื่องยืนยันความนี้ขึ้นมาไว้ คือที่ตรัสเมื่อใกล้จะปรินิพพานว่า *(ที.ม.๑๐/๑๕๑/๑๗๘)*

โย โว อานนท มยา ธมโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต,
โส โว มมจฺเจเนน สตฺถา

แปล: โดยกาลล่วงไปแห่งเรา ธรรมและวินัย ที่เราแสดงแล้ว
บัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย จักเป็นศาสดาของพวกเขา

นี่คือ เวลานี้ บรรดาพระและโยม มวลพุทธิกะ ยังมีพระศาสดาดำรงอยู่ คือพระธรรมวินัย และพระศาสดานั้นสถิตหรือประทับอยู่ในพระไตรปิฎก ทรงสั่งสอนออกมาจากพระไตรปิฎก

แม้แต่ถ้อยคำทางธรรมง่าย ๆ ที่เราใช้พูดจากันจนเป็นคำ
ชาวบ้าน ไม่ว่าจะ เป็น เมตตา กรุณา สติ สัมปชัญญะ สันติ
ปัญญา หรือ สมณะ วิปัสสนา กรรมฐาน ฌาน ญาณ ฯลฯ ทุกคำ
มาจากต้นแหล่งคือพระไตรปิฎกทั้งนั้น

ผู้ที่เรียนธรรมเรียนคำเหล่านี้ต่อๆ กันมา ว่าตามครู
อาจารย์หลายชั้นหลายรุ่น บางทีไม่ได้นึกว่าอาจารย์ของอาจารย์
ของอาจารย์ อาจารย์คนแรกท่านแรกในสายที่สืบมานั้น รู้จักจำ
ไว้เอาคำเอาธรรมเอาหลักอย่างนี้มาจากพระไตรปิฎก แล้วก็บอก
ก็สอนเล่าต่อๆ กันมา

ผู้ที่เป็นอาจารย์จึงต้องไม่เผอเรอไม่ลืมที่จะบอกจะเตือน
บรรดาลูกศิษย์ให้ไปดูต้นคำต้นความที่ในพระไตรปิฎก ที่ไปค้น
ไปดูนั้น ไม่ใช่แค่จะได้ตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำเท่านั้น แต่
จะได้รู้เพิ่มเติมให้ได้ความหมายที่กว้างออกไป ที่ลึกลงไป พร้อม
ทั้งแง่มุมที่แตกที่แยกออกไปต่างๆ

ถ้าทำถ้าปฏิบัติอย่างนี้ ก็จะไม่พลัดไม่เพี้ยนกันไป
กลายเป็นลัทธิอาจารย์มากมาย แต่จะมั่นคงตรงอยู่ในหลักของ
พระธรรมวินัย และได้ประโยชน์แท้จริงจากพระพุทธศาสนา

ที่พูดมานี้ก็ไม่พอสมควรแก่เวลา คือเลยเวลาแล้ว เพราะ
ไม่สมควรแก่เวลา จึงจบลงเพียงเท่านี้ ก็เอาละ เป็นอันว่าเลย
เวลา ก็ลาจริงๆ จะเดินทางกลับ ยังไม่ลับไปเลย